

ใบรับรองวิทยานิพนธ์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

วิทยาเขตมหาบัณฑิต (เศรษฐศาสตร์เกษตร)

ปริญญา

เศรษฐศาสตร์เกษตร

เศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร

สาขา

ภาควิชา

เรื่อง รายได้นอกภาคการเกษตรกับความเปราะบางสู่ความยากจนของครัวเรือนในจังหวัด
อุบลราชธานี

Non-farm Income and the Vulnerability to Poverty of Households in
Ubon Ratchathani Province

นามผู้วิจัย นางสาวสุพรรณิกา ชनावิรัตน์

ได้พิจารณาเห็นชอบโดย

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุวรรณา ประณีตวตกุล, Ph.D.)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

(รองศาสตราจารย์วุฒิ หวังวัชรกุล, Ph.D.)

หัวหน้าภาควิชา

(รองศาสตราจารย์เรืองโร โตกฤษณะ, Ph.D.)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์รับรองแล้ว

(รองศาสตราจารย์กัญญา ธีระกุล, D.Agr.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่ เดือน พ.ศ.

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

รายได้นอกภาคการเกษตรกับความเปราะบางต่อความยากจนของครัวเรือนในจังหวัดอุบลราชธานี

Non-farm Income and the Vulnerability to Poverty of Households in Ubon Ratchathani

โดย

นางสาวสุพรรณิภา ชนาวิรัตน์

เสนอ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เพื่อความสมบูรณ์แห่งปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (เศรษฐศาสตร์เกษตร)

พ.ศ. 2552

สุพรรณিকা ชนาวิรัตน์ 2552: รายได้นอกภาคการเกษตรกับความเปราะบางสู่ความยากจนของ
ครัวเรือนในจังหวัดอุบลราชธานี ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (เศรษฐศาสตร์เกษตร)
สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุวรรณา ประณีตวทกุล, Ph.D. 88 หน้า

เพื่อสร้างรากฐานที่มั่นคงป้องกันไม่ให้ครัวเรือนตกสู่ภาวะความยากจนในอนาคต การศึกษาด้าน
ความเปราะบางสู่ความยากจนเป็นเรื่องจำเป็นและน่าสนใจ ประกอบกับปัจจุบันสัดส่วนรายได้นอกภาค
การเกษตรของครัวเรือนเกษตรกรในชนบทเพิ่มสูงขึ้น เพื่อผลักดันให้ครัวเรือนหลุดพ้นจากความยากจน
การศึกษาในครั้งนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อคาดคะเนระดับความเปราะบางสู่ความยากจน วิเคราะห์ปัจจัยด้าน
รายได้นอกภาคการเกษตรที่มีผลต่อความเปราะบางสู่ความยากจนของครัวเรือน โดยศึกษาจากครัวเรือน
ตัวอย่างจังหวัดอุบลราชธานีจำนวน 968 ครัวเรือน โดยการประมาณแบบจำลองการบริโภคร่วมด้วยวิธี 3FGLS
เพื่อคาดคะเนระดับความเปราะบางสู่ความยากจน และอาศัยแบบจำลองโพรบิทในการวิเคราะห์ปัจจัยด้าน
รายได้นอกภาคการเกษตรที่มีผลต่อความเปราะบางสู่ความยากจนของครัวเรือน

ผลการศึกษา พบว่า ครัวเรือนประมาณ 1 ใน 3 ของครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมดมีรายได้หลักจากนอก
ภาคการเกษตร โดยรายได้เฉลี่ยต่อปีเท่ากับ 200,756 บาทต่อครัวเรือน ซึ่งส่วนใหญ่มาจากการประกอบธุรกิจ
และการรับจ้างในภาคอุตสาหกรรมและบริการ ที่เหลืออีก 2 ใน 3 มีรายได้หลักจากภาคการเกษตร โดยมีรายได้
เฉลี่ยเท่ากับ 131,153 บาทต่อครัวเรือน ซึ่งส่วนใหญ่มาจากการเกษตร หัวหน้าครัวเรือนในกลุ่มที่มีรายได้หลัก
จากนอกภาคการเกษตรที่จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาขึ้นไปคิดเป็นร้อยละ 21 ในขณะที่หัวหน้าครัวเรือน
กลุ่มที่มีรายได้หลักจากภาคการเกษตรมีเพียงร้อยละ 8 ผลการคาดคะเนระดับความเปราะบางสู่ความยากจนของ
ครัวเรือนตัวอย่าง พบว่า ครัวเรือนที่เปราะบางสู่ความยากจนคิดเป็นร้อยละ 58 ของครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมด
ในจำนวนดังกล่าวเป็นครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากนอกภาคการเกษตรคิดเป็นร้อยละ 31 และเป็นครัวเรือนที่มี
รายได้หลักจากภาคการเกษตรคิดเป็นร้อยละ 69 การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความเปราะบางสู่ความยากจน
พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการบรรเทาความเปราะบางสู่ความยากจนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ประกอบด้วย รายได้นอก
ภาคการเกษตร จำนวนสมาชิกที่กำลังศึกษาหรือจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษา เงินออม เงินกู้ยืมเพื่อการ
ลงทุนด้านการเกษตรและนอกเหนือการเกษตร มูลค่าทรัพย์สินเพื่อการผลิตด้านการเกษตรและนอกเหนือจาก
การเกษตร โดยสรุป ถักรายได้นอกภาคการเกษตรเพิ่มขึ้น ความเปราะบางสู่ความยากจนมีแนวโน้มลดลง

ดังนั้น ภาครัฐควรส่งเสริมให้ครัวเรือนมีรายได้จากนอกภาคการเกษตร ทำให้ครัวเรือนมีรากฐาน
ที่มั่นคงและผลักดันตนเองให้หลุดพ้นจากความยากจนได้ในอนาคต

ลายมือชื่อผู้คิด

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

/ /

Supanika Chanawirat 2009: Non-farm Income and the Vulnerability to Poverty of Households in Ubon Ratchathani Province. Master of Science (Agricultural Economics), Major Field: Agricultural Economics, Department of Agricultural and Resource Economics.

Thesis Advisor: Assistant Professor Suwanna Praneetvatakul, Ph.D. 88 pages.

To provide a secure basis to prevent households falling into poverty in the future, an assessment of household vulnerability to poverty is necessary and interesting. In addition, rural household earn an increasing share of their income from non-farm source. To drive households coping with poverty, the objectives of this study are to estimate the vulnerability to poverty and analyze the non-farm income factor affecting vulnerability to poverty of 968 households in Ubon Ratchathani province. To estimate the vulnerability to poverty, 3FGLS method is firstly used to generate household's expected consumption function, and a probit model is then used to determine the factors affecting the vulnerability to poverty.

The results show that 1 from 3 of total households received their main income from non-farm source. They earned an annual average income of 200,756 baht per household, mainly from business and industrial or service employment. The other 2 from 3 received their main income from farm source. Their annually income was 131,153 baht per household in average, mainly from agricultural activities. The proportion of households who received most income from non-farm source, whose household head finished upper secondary school, was 21%, compared to 8% of households who received most of their income from farm source. When considering the household vulnerability to poverty, we found that 58% of total households were considered as vulnerable. Under these vulnerable households, 31% received most of their income from non-farm source, while 69% received most of their income from farm source. The factors affecting the vulnerability to poverty of the households negatively are such as the non-farm income, employed member having upper secondary school, amount of saving, amount of loan for farm and non-farm investments, value of farm and non-farm productive asset. In summary, if the non-farm income increases, the vulnerability to poverty trends to decline.

Therefore, the government and policy makers should consider to promote non-farm activities sources to provide a secure base and cope with the poverty in the future.

Student's signature

Thesis Advisor's signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี ด้วยความกรุณาเป็นอย่างยิ่งจากผู้ช่วยศาสตราจารย์ สุวรรณ ประณีตวตกุล อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก และรองศาสตราจารย์วุฒิ หวังวัชรกุล อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม ที่ได้ให้ความรู้ ช่วยแก้ไขปรับปรุง และแนะแนวทางตลอดระยะเวลาที่ทำการศึกษา จนกระทั่งวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เสร็จสมบูรณ์ จึงขอกราบขอบพระคุณไว้ ณ ที่นี้ ขอขอบคุณ โครงการสำรวจความไม่มั่นคงของครัวเรือนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่อนุเคราะห์ ข้อมูลในการทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ ขอกราบขอบพระคุณบิดา มารดา สำหรับการดูแล การให้ กำลังใจและคอยสนับสนุนกำลังทรัพย์เรื่อยมาในการศึกษาและการทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้

นอกจากนี้ขอขอบคุณเพื่อนๆ ทุกคนที่ช่วยให้คำแนะนำและเป็นกำลังใจจนทำให้ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

สุพรรณิกา ชนาวิรัตน์
มกราคม 2552

สารบัญ

	หน้า
สารบัญตาราง	(3)
สารบัญภาพ	(6)
บทที่ 1 บทนำ	1
ความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการศึกษา	8
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	8
ขอบเขตการศึกษา	8
บทที่ 2 การตรวจเอกสาร	9
แนวคิดและทฤษฎี	9
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	33
บทที่ 3 วิธีการศึกษา	37
กรอบแนวคิดในการศึกษา	38
การเก็บรวบรวมข้อมูล	39
การวิเคราะห์ข้อมูล	39
บทที่ 4 สภาพเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนตัวอย่าง	51
ลักษณะด้านประชากร	52
ลักษณะด้านรายได้และแหล่งที่มาของรายได้	59
การถือครองที่ดิน	62
การกู้ยืมจำแนกตามแหล่งสินเชื่อ	66
ชื่อและความเสี่ยง	68
มูลค่าทรัพย์สินของครัวเรือน	71
ค่าใช้จ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภค	72

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 5 การวิเคราะห์ความเปราะบางสู่ความยากจน	73
การประมาณแบบจำลองการบริโภคในอนาคต	73
การประมาณค่าความเปราะบางสู่ความยากจน	76
การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความเปราะบางสู่ความยากจน	77
บทที่ 6 สรุปและข้อเสนอแนะ	83
สรุปผลการวิจัย	83
ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	85
ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษารั้งต่อไป	86
เอกสารและสิ่งอ้างอิง	87

สารบัญญัตราสาร

ตารางที่		หน้า
1	การเลื่อนชั้นรายได้ของครัวเรือนในเขตชนบทจังหวัดฉะเชิงเทรา ลพบุรี ศรีสะเกษและบุรีรัมย์ ระหว่างปีพ.ศ. 2540-2546	2
2	สัดส่วนคนจน จำแนกตามภูมิภาคตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 -2549	5
3	สัดส่วนองค์ประกอบของรายได้ครัวเรือนเกษตรกรเป็นรายภาค ปีพ.ศ. 2549	7
4	ปริมาณความต้องการแคลอรีต่อวันจำแนกตามเพศและอายุ	43
5	ปริมาณความต้องการ โปรตีนต่อวันจำแนกตามเพศและอายุ	44
6	ครัวเรือนจำแนกตามลักษณะการพึงพิงรายได้ของครัวเรือนตัวอย่างจังหวัด อุบลราชธานี ปีพ.ศ. 2549/50	52
7	จำนวนและร้อยละในช่วงอายุต่างๆของหัวหน้าครัวเรือนของครัวเรือน ตัวอย่างจังหวัดอุบลราชธานี ปีพ.ศ. 2549/50	53
8	ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนและสมาชิกที่มีงานทำของครัวเรือน ตัวอย่างจังหวัดอุบลราชธานี ปีพ.ศ. 2549/50	55
9	จำนวนและร้อยละของสมาชิกในครัวเรือนของครัวเรือนตัวอย่างจังหวัด อุบลราชธานี ปีพ.ศ. 2549/50	56

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
10	จำนวนและร้อยละของแรงงานครัวเรือนของครัวเรือนตัวอย่าง จังหวัดอุบลราชธานี ปีพ.ศ. 2549/50	57
11	จำนวนและร้อยละของสมาชิกที่มีงานทำของครัวเรือนตัวอย่างจังหวัด อุบลราชธานี ปีพ.ศ. 2549/	58
12	จำนวนและร้อยละของสมาชิกในครัวเรือนที่อยู่ในภาวะพึ่งพิงของครัวเรือน ตัวอย่างจังหวัดอุบลราชธานี ปีพ.ศ. 2549/50	59
13	จำนวนแหล่งที่มาของรายได้ของครัวเรือนตัวอย่างจังหวัดอุบลราชธานี ปีพ.ศ. 2549/50	60
14	รายได้ของครัวเรือนจำแนกตามแหล่งที่มาของรายได้ของครัวเรือน ตัวอย่างจังหวัดอุบลราชธานี ปีพ.ศ. 2549/50	63
15	รายได้จากการรับจ้างนอกฟาร์มจำแนกตามลักษณะอาชีพและสถานที่ทำงาน ของครัวเรือนตัวอย่างจังหวัดอุบลราชธานี ปีพ.ศ. 2549/50	64
16	รายได้เฉลี่ยต่อคนจำแนกตามกลุ่มรายได้ของครัวเรือนตัวอย่าง จังหวัดอุบลราชธานี ปีพ.ศ. 2549/50	65
17	การถือครองที่ดินของครัวเรือนตัวอย่างจังหวัดอุบลราชธานี ปีพ.ศ. 2549/50	66
18	การกู้ยืมจำแนกตามแหล่งเงินเชื่อของครัวเรือนตัวอย่าง จังหวัดอุบลราชธานี ปีพ.ศ. 2549/50	67

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
19	มูลค่าของรายได้และทรัพย์สินที่สูญเสียนื่องจากซื้อของครัวเรือนตัวอย่าง จังหวัดอุบลราชธานี ปีพ.ศ. 2549/50	69
20	เหตุการณ์ต่างๆที่เกิดอาจขึ้นในช่วง 5 ปีข้างหน้าของครัวเรือนตัวอย่างจังหวัด อุบลราชธานี ปีพ.ศ. 2549/50	70
21	มูลค่าทรัพย์สินจำแนกตามประเภททรัพย์สินของครัวเรือนตัวอย่างจังหวัด อุบลราชธานี ปีพ.ศ. 2549/50	71
22	ค่าใช้จ่ายเพื่อการอุปโภคและบริโภคจำแนกตามประเภทของค่าใช้จ่ายของ ครัวเรือนตัวอย่างจังหวัดอุบลราชธานี ปีพ.ศ. 2549/50	72
23	การวิเคราะห์สมการการบริโภคของครัวเรือนในอนาคตของครัวเรือนตัวอย่าง จังหวัดอุบลราชธานี ปีพ.ศ.2549/50 ด้วยวิธี OLS และ FGLS	75
24	สัดส่วนครัวเรือนที่เปราะบางสู่ความยากจนในจังหวัดอุบลราชธานี ปีพ.ศ.2549/2550	76
25	การวิเคราะห์สมการความเปราะบางสู่ความยากจนของครัวเรือนตัวอย่าง จังหวัดอุบลราชธานี ปีพ.ศ.2549/50 ด้วยแบบจำลองโพรบิท	79
26	คุณลักษณะด้านเศรษฐกิจและสังคมจำแนกตามความเปราะบางสู่ความยากจน ของครัวเรือนตัวอย่างจังหวัดอุบลราชธานี ปีพ.ศ. 2549/50	82

สารบัญญภาพ

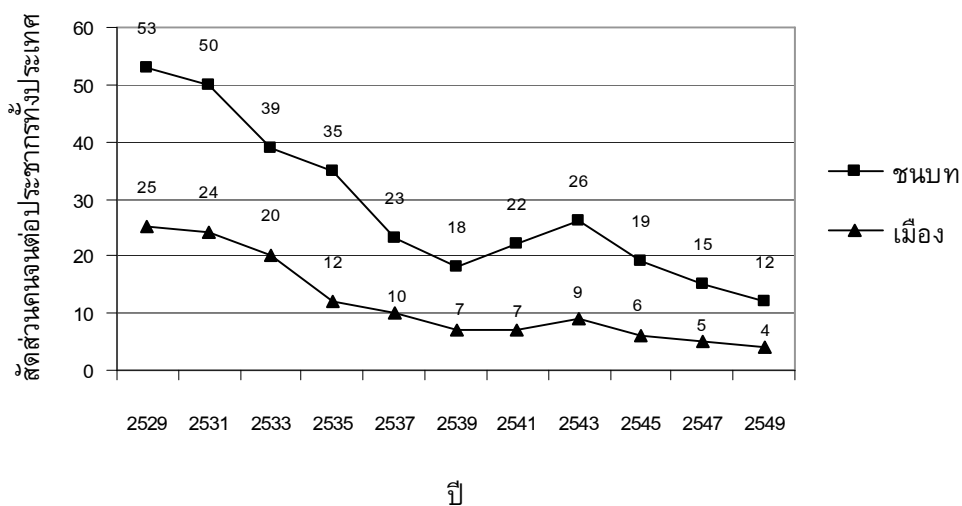
ภาพที่		หน้า
1	สัดส่วนคนจนในเขตเมืองและเขตชนบทของประเทศไทย	1
2	โครงสร้างในการวิเคราะห์ความเปราะบางสู่ความยากจน	10
3	องค์ประกอบพื้นฐานของครัวเรือน	21
4	ขั้นตอนการคาดคะเนระดับความเปราะบางสู่ความยากจน	23
5	ระดับการบริโภคของครัวเรือน 2 ครัวเรือน ณ ช่วงเวลาต่างๆ	32
6	กรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ความเปราะบางสู่ความยากจนและปัจจัยที่มีผลต่อความเปราะบางสู่ความยากจนของครัวเรือน	38
7	โครงสร้างของครัวเรือนจำแนกตามสถานะความยากจนในปัจจุบัน ระดับการบริโภคที่คาดหมาย และระดับความเปราะบางสู่ความยากจน	50
8	สัดส่วนของครัวเรือนจำแนกตามสถานะความยากจนในปัจจุบันระดับการบริโภคที่คาดหมาย และระดับความเปราะบางสู่ความยากจน	80

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

การแก้ปัญหาความยากจนไม่ใช่เรื่องใหม่สำหรับประเทศไทย ที่ผ่านมารัฐบาลเล็งเห็นความสำคัญและกำหนดนโยบายเพื่อจัดและบรรเทาปัญหาความยากจนมาตลอด ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 จนถึงปัจจุบัน (ธรรมง โนนคู่เขตโจง, 2547) ซึ่งหากพิจารณาจากสัดส่วนคนจน ซึ่งหมายถึงสัดส่วนคนจนต่อประชากรทั้งประเทศ จากภาพที่ 1 พบว่าประเทศไทยประสบความสำเร็จอย่างมากในการแก้ปัญหาความยากจน เนื่องจากสัดส่วนคนจนมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่องจากปี พ.ศ.2529 มีสัดส่วนคนจนในชนบทเท่ากับร้อยละ 53 และสัดส่วนคนจนในเมืองเท่ากับร้อยละ 25 อาจมีช่วงหยุดชะงักทำให้สัดส่วนคนจนสูงขึ้นบ้าง 2-3 ปี หลังวิกฤติเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 แต่หลังจากนั้นสัดส่วนคนจนก็กลับลดลงจนกระทั่งในปี พ.ศ. 2549 สัดส่วนคนจนในชนบทลดลงเหลือเพียงร้อยละ 12 และสัดส่วนคนจนในเมืองลดลงเหลือเพียงร้อยละ 4 (สมชัย จิตสุชน, 2550)

ภาพที่ 1 สัดส่วนคนจนในเขตเมืองและเขตชนบทของประเทศไทย

ที่มา: สมชัย จิตสุชน (2550)

แม้การแก้ปัญหาความยากจนจะไม่ใช่วิธีใหม่สำหรับประเทศไทยดังที่กล่าวข้างต้น และสถิติด้านความยากจนในภาพรวมระดับประเทศก็ดูเหมือนว่าประเทศไทยประสบความสำเร็จอย่างมากในการแก้ปัญหาความยากจน แต่เมื่อก้าวถึงประเด็นเร่งด่วนที่ครัวเรือนต้องการให้รัฐเร่งดำเนินการแก้ไข ปัญหาความยากจนกลับยังคงเป็นปัญหาสำคัญลำดับต้นๆ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549) นั่นแสดงให้เห็นว่าข้อมูลครัวเรือนยากจนที่สำรวจพบนั้น แสดงสถานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือนและสะท้อนปัญหาความยากจน ณ ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งเท่านั้น นอกเหนือจากช่วงเวลาที่สำรวจ ครัวเรือนอาจต้องเผชิญปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อทรัพย์สินและรายได้ ทำให้ระดับการบริโภคซึ่งเป็นดัชนีชี้วัดสวัสดิการลดลง ครัวเรือนที่สามารถจัดการกับผลกระทบของปัญหาและรักษาระดับการบริโภคให้สูงกว่าเกณฑ์มาตรฐานก็จะไม่ตกสู่ภาวะความยากจน เนื่องจากสวัสดิการของครัวเรือนมีความผันผวนอยู่ตลอดเวลาที่สำรวจ ดังนั้น การพิจารณาปัญหาความยากจนจากข้อมูลที่สำรวจพบ ณ ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งในอดีตหรือปัจจุบัน จึงไม่เพียงพอที่จะสรุปว่า ครัวเรือนที่ต้องเผชิญปัญหาความยากจนมีเพียงเท่าที่สำรวจพบเท่านั้น หากพิจารณารายละเอียดระดับครัวเรือนจากตาราง ที่ 1 Roberts M. Townsend สำรวจข้อมูลรายได้ครัวเรือนในเขตชนบทของจังหวัดฉะเชิงเทรา ลพบุรี ศรีสะเกษ และบุรีรัมย์ ในปีพ.ศ. 2540 และสำรวจซ้ำครัวเรือนเดิมในปีพ.ศ. 2546 แล้วนำข้อมูลที่ได้อาจจัดแบ่งครัวเรือนออกเป็น 5 กลุ่มตามระดับรายได้ พบว่าในปี พ.ศ.2546 ครัวเรือนโดยเฉลี่ยร้อยละ 18.3 หรือประมาณ 1 ใน 5 ของทุกระดับชั้นรายได้ (ยกเว้นครัวเรือนในระดับที่ 1 ซึ่งอยู่ในชั้นรายได้ต่ำที่สุดอยู่แล้ว) ตกไปอยู่ในระดับชั้นรายได้ที่ต่ำกว่าเดิมในปีพ.ศ. 2540 ดังนั้น การศึกษาวิจัยด้านความยากจนรวมทั้งการดำเนินนโยบายเพื่อแก้ปัญหาความยากจนที่ผ่านมายังคงมีจุดบกพร่องที่ทำให้ครัวเรือนจำนวนมากมีระดับรายได้ตกต่ำลง

ตารางที่ 1 การเลื่อนชั้นรายได้ของครัวเรือนในเขตชนบทจังหวัดฉะเชิงเทรา ลพบุรี ศรีสะเกษ และบุรีรัมย์ ระหว่างปีพ.ศ. 2540-2546

ชั้นรายได้ในปี พ.ศ. 2540	ชั้นรายได้ในปี พ.ศ. 2546					รวม
	1 (จนสุด)	2	3	4	5 (รวยสุด)	
1 (จนสุด)	27.4	29.2	17.3	16.7	9.4	100
2	19.1	25.6	29.8	13.9	11.6	100
3	17.8	23.1	17.8	24.8	16.5	100
4	16.5	15.9	22.6	25.5	19.5	100
5 (รวยสุด)	18.7	9.6	10.8	18.7	42.2	100

ที่มา: Townsend (2004)

ข้อมูลจากการสำรวจภาวะความยากจนและผลการศึกษาด้านความยากจนมักถูกนำมาใช้เป็นพื้นฐานการกำหนดนโยบายแก้ปัญหาความยากจน แต่ที่ผ่านมามีการสำรวจภาวะความยากจนเป็นการประเมินว่าครัวเรือนกลุ่มใดและจำนวนเท่าใดยากจน ส่วนการศึกษาด้านความยากจนส่วนใหญ่ทำการวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลให้ครัวเรือนมีรายได้หรือระดับการบริโภคสูงขึ้น และหลุดพ้นจากภาวะความยากจน โดยนำข้อมูลในอดีตหรือปัจจุบันมาใช้ในการวิเคราะห์ ข้อมูลจากผลการศึกษาลักษณะนี้สะท้อนปัญหาความยากจน ณ จุดใดจุดหนึ่งระหว่างช่วงเวลา จึงไม่สามารถตอบคำถามสำคัญที่ว่า ระดับสวัสดิการของครัวเรือนจะเปลี่ยนแปลงไปจากข้อมูลที่เคยสำรวจหรือประเมินไว้หรือไม่ (Chaudhuri, Jalan and Suryahadi, 2002) กล่าวคือ เมื่อสำรวจพบว่าครัวเรือนใดเป็นครัวเรือนยากจน ณ ช่วงเวลาปัจจุบัน หากทำการสำรวจซ้ำครัวเรือนเดิมในช่วงเวลาต่อมาครัวเรือนนั้นอาจจะมีสวัสดิการสูงขึ้นและอาจหลุดพ้นจากความยากจนได้ ในทางกลับกันถ้าสำรวจพบว่าครัวเรือนใดมีระดับสวัสดิการสูงกว่ามาตรฐาน ณ ช่วงเวลาปัจจุบัน เมื่อทำการสำรวจซ้ำครัวเรือนเดิม ครัวเรือนนั้นอาจจะมีสวัสดิการต่ำลง

การศึกษาด้านความยากจนเกี่ยวข้องกับความเสี่ยง ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่ครัวเรือนตระหนักว่าเมื่อเกิดขึ้นแล้วจะส่งผลกระทบต่อด้านลบทำให้ครัวเรือนมีความเป็นอยู่ที่ลำบาก (Heitzmann, Canagarajah and Siegel, 2002) โดยปกติแต่ละครัวเรือนต้องดำรงชีวิตอยู่ภายใต้ความเสี่ยง ซึ่งเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้ครัวเรือนมีความน่าจะเป็นที่จะได้รับสวัสดิการต่ำลงจนกระทั่งตกสู่ภาวะความยากจน หมายความว่า ณ ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งครัวเรือนอาจมีความสามารถแสวงหารายได้มากเพียงพอ ทำให้สมาชิกในครัวเรือนมีคุณภาพชีวิตที่ดี แต่เมื่อเวลาผ่านไปครัวเรือนต้องเผชิญความเสี่ยง โดยทั่วไปเมื่อเผชิญความเสี่ยงครัวเรือนจะปรับเปลี่ยนระดับการออม รูปแบบการจัดสรรทรัพยากรเพื่อประกอบกิจกรรมต่างๆ ในการแสวงหารายได้เพื่อขจัดหรือบรรเทาความเสี่ยง (Elber and Gunning, 2003) และท้ายที่สุดหากครัวเรือนไม่สามารถรักษาระดับการบริโภคให้คงเดิมได้ ก็จะทำให้สวัสดิการของครัวเรือนลดลงจนกระทั่งตกสู่ภาวะความยากจน

ความน่าจะเป็นที่สวัสดิการของครัวเรือนจะต่ำลงทำให้ครัวเรือนตกสู่ภาวะความยากจนเรียกว่า ความเปราะบางสู่ความยากจน (Chaudhuri, Jalan and Suryahadi, 2002) ระดับความเปราะบางสู่ความยากจนจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความรุนแรงของผลกระทบจากความเสี่ยงทรัพยากรและความสามารถที่ครัวเรือนมีเพื่อขจัดและบรรเทาความเสี่ยง ดังนั้นครัวเรือนที่อยู่ในสถานะแวดล้อมที่มีความเสี่ยงน้อยกว่า หรือมีทรัพยากรและความสามารถขจัดหรือบรรเทาความเสี่ยงมากกว่า ย่อมมีระดับความเปราะบางสู่ความยากจนต่ำกว่า

ที่ผ่านมาเมื่อผู้กำหนดนโยบายทราบว่าครัวเรือนกลุ่มใดยากจน มีความจำเป็นเร่งด่วนที่ต้องจัดสรรงบประมาณเพื่อคลี่คลายความเดือดร้อน ก็จะดำเนินนโยบายเพื่อลดผลกระทบของปัญหาให้กับครัวเรือนกลุ่มดังกล่าว เช่น นโยบายการพักชำระหนี้เกษตรกร การแก้ไขปัญหาในลักษณะนี้เป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ แต่ต้องยอมรับว่าการแก้ปัญหาในลักษณะนี้ยังคงมีความจำเป็น トラบใดที่ยังมีครัวเรือนจำนวนมากไม่มีความสามารถจัดหรือบรรเทาความเสี่ยง อีกทั้งเมื่อเกิดปัญหาขึ้นก็ไม่สามารถจัดการผลกระทบของปัญหาให้คลี่คลายลงได้ เพื่อให้การแก้ปัญหาคความยากจนประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน นอกจากให้ความสำคัญกับการบรรเทาปัญหาความยากจนในลักษณะดังกล่าวแล้ว ผู้กำหนดนโยบายควรเล็งเห็นความจำเป็นที่จะต้องจัดสรรงบประมาณเพื่อลดความเสี่ยง และส่งเสริมทรัพยากรและความสามารถจัดหรือบรรเทาความเสี่ยง เพื่อลดระดับความเปราะบางสู่ความยากจนด้วย เช่น จัดสรรงบประมาณสร้างอ่างเก็บน้ำเพื่อการเกษตร ป้องกันผลผลิตเสียหายจากภาวะภัยแล้งที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต

เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าเมื่อก้าวถึงปัญหาความยากจน ภูมิภาคที่ประสบปัญหาความยากจนมากที่สุดก็คือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากข้อมูลสัดส่วนคนจนแบ่งตามภูมิภาคที่สำรวจโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติในตารางที่ 2 พบว่า สัดส่วนคนจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือแม้จะมีแนวโน้มลดลงจากร้อยละ 24.54 ในปีพ.ศ.2539 เหลือร้อยละ 16.77 ในปี พ.ศ. 2549 แต่หากเปรียบเทียบกับภูมิภาคอื่นๆภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็ยังคงมีสัดส่วนคนจนในมากที่สุด จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะทำการศึกษาว่า ปัจจัยอะไรที่จะช่วยส่งเสริมให้ประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหลุดพ้นจากปัญหาความยากจน

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีครัวเรือนที่ประกอบอาชีพการเกษตร 3,118,247 ครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 45.97 ของครัวเรือนที่ประกอบอาชีพการเกษตรทั่วประเทศ และมีพื้นที่การเกษตร 52,544,924 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 41.21 ของพื้นที่การเกษตรทั่วประเทศ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2549) จากข้อมูลดังกล่าวดูเหมือนว่าประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือน่าจะพึ่งพิงรายได้จากการเกษตรในการดำรงชีวิตเป็นหลัก แต่ในความเป็นจริงกลับไม่เป็นเช่นนั้น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีพื้นที่กว้างใหญ่แต่มีข้อจำกัดในการทำเกษตร เพราะที่ดินในภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่เป็นพื้นที่แห้งแล้ง และการเพาะปลูกส่วนใหญ่ต้องอาศัยแต่น้ำฝน พื้นที่ชลประทานในภูมิภาคนี้มีค่อนข้างจำกัดประมาณร้อยละ 14.18 ของพื้นที่ชลประทานทั้งประเทศ (กรมชลประทาน, 2549) ครัวเรือนเกษตรกรในภูมิภาคนี้ จึงไม่สามารถพึ่งพิงรายได้จากการเกษตรเพื่อการยังชีพได้อย่างพอเพียง ต้องดิ้นรนประกอบกิจกรรมอื่นๆ นอกภาค

การเกษตร จากตารางที่ 3 สำนักงานเศรษฐกิจ การสำรวจรายได้จำแนกตามแหล่งที่มาของรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรทั่วประเทศในปีพ.ศ.2549 เป็นรายภาคโดยแต่ละภาคแบ่งครัวเรือนออกเป็น 3 กลุ่ม ตามระดับรายได้ต่อปีของสมาชิกในครัวเรือน ดังนี้ กลุ่มที่ 1 รายได้ต่ำกว่า 15,000 บาทต่อปี กลุ่มที่ 2 รายได้ระหว่าง 15,000 ถึง 20,000 บาทต่อปี และสุดท้ายกลุ่มที่ 3 รายได้ตั้งแต่ 20,000 บาทต่อปีขึ้นไป พบว่า ครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีส่วนรายได้นอกภาคการเกษตรมากกว่า เมื่อเปรียบเทียบกับครัวเรือนในกลุ่มเดียวกันของภาคอื่น และครัวเรือนที่มีสัดส่วนรายได้จากนอกภาคการเกษตรสูง รายได้ของสมาชิกในครัวเรือนก็จะสูงขึ้นด้วย กล่าวคือ ครัวเรือนกลุ่มที่ 1, 2 และ 3 มีสัดส่วนรายได้นอกภาคการเกษตรคิดเป็นร้อยละ 56, 64 และ 75 ของรายได้ทั้งหมดตามลำดับ

ตารางที่ 2 สัดส่วนคนจน จำแนกตามภูมิภาคตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 -2549

ภาค	2539	2541	2543	2545	2547	2549
กรุงเทพมหานคร	1.21	1.23	1.71	2.24	0.78	0.51
กลาง	6.13	7.80	9.03	7.63	4.47	3.31
เหนือ	17.83	16.47	23.10	20.29	15.68	12.00
ตะวันออกเฉียงเหนือ	24.54	30.67	35.34	23.06	18.58	16.77
ใต้	10.31	13.98	16.64	9.56	6.03	5.49
ทั่วประเทศ	14.75	17.46	20.98	14.93	11.16	9.55

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2549)

จังหวัดอุบลราชธานีนับว่ามีปัญหาความยากจนในอันดับต้นๆ เนื่องจากสัดส่วนคนจนต่อประชากรทั้งจังหวัดมากเป็นอันดับสามของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ มีสัดส่วนคนจนร้อยละ 25.12 ของประชากรทั้งจังหวัด รองจากบุรีรัมย์ซึ่งมีสัดส่วนคนจนร้อยละ 30.70 ของประชากรทั้งจังหวัด และนครพนมซึ่งมีสัดส่วนคนจนร้อยละ 25.99 ของประชากรทั้งจังหวัด แม้ว่าประชากรจะประกอบอาชีพในภาคการเกษตรและประมงคิดเป็นร้อยละ 56 ของประชากรอายุ 15 ปีขึ้นไปที่มีงานทำ และขนาดฟาร์มเฉลี่ยต่อครัวเรือนเท่ากับ 17.99 ไร่ แต่รายได้หลักของครัวเรือนกลับมาจากนอกภาคการเกษตรถึงร้อยละ 61.3 ของรายได้ทั้งหมด (สำนักงานสถิติจังหวัดอุบลราชธานี, 2549) นั่นเป็นเพราะลักษณะการทำเกษตรส่วนใหญ่เป็นแบบพึ่งพาธรรมชาติด้วยสภาพภูมิอากาศที่แปรปรวนทำให้ปริมาณผลผลิตไม่แน่นอน รายได้จากการขายผลผลิตไม่

เพียงพอต่อการดำรงชีวิต ด้วยเหตุนี้ครัวเรือนส่วนใหญ่จึงดำรงชีวิตแบบสองวิถีการผลิต วิธีกา
ผลิตหนึ่งพึ่งพารายได้จากการเกษตร ส่วนอีกวิถีการผลิตหนึ่งพึ่งพารายได้จากนอกภาคการเกษตร
เช่น ทำการเกษตรเฉพาะช่วงฤดูทำนา ในช่วงที่ว่างเว้นหรือสิ้นสุดฤดูการผลิต ก็จะออกไป
ประกอบอาชีพอื่นเป็นการดำรงชีวิตที่ผันแปรตามธรรมชาติ หรืออีกลักษณะสมาชิกในครัวเรือน
ส่วนหนึ่งประกอบอาชีพการเกษตร อีกส่วนหนึ่งออกไปหารายได้นอกภาคการเกษตร ในปัจจุบัน
การคมนาคมสะดวกขึ้นทำให้ชุมชนเกษตรกรรมในชนบทแทบทุกแห่งสามารถติดต่อสัมพันธ์กับ
ชุมชนเมืองที่เจริญกว่า (พฤษย์ เกาถวิธ, 2548) มีความต้องการจ้างแรงงานจากภาคอุตสาหกรรม
ธุรกิจและบริการจำนวนมาก ครัวเรือนจึงมีโอกาหารายได้จากนอกภาคการเกษตรมากขึ้น เมื่อ
รายได้้นอกภาคการเกษตรเป็นแหล่งรายได้หลักเพื่อความอยู่รอดของประชากรในจังหวัด
อุบลราชธานี ประเด็นที่น่าสนใจคือรายได้้นอกภาคการเกษตรมีส่วนส่งเสริมให้ประชากรใน
จังหวัดอุบลราชธานีมีทรัพยากรและความสามารถจัดหรือบรรเทาความเปราะบางสู่ความยากจน
หรือไม่

ตารางที่ 3 สัดส่วนองค์ประกอบของรายได้ครัวเรือนเกษตรกรเป็นรายภาค ปีพ.ศ. 2549

(หน่วย: ร้อยละต่อรายได้ทั้งหมด)

	เหนือ		ตะวันออกเฉียงเหนือ				กลาง			ใต้		
	รายได้	รายได้ >	รายได้	รายได้	รายได้	รายได้	รายได้	รายได้	รายได้	รายได้	รายได้	
ที่มาของรายได้	> 15,000	15,000	> 20,000	> 15,000	> 15,000	> 20,000	> 15,000	> 15,000	> 20,000	> 15,000	> 15,000	> 20,000
	บาท/คน/ปี	-20,000	บาท/คน/ปี	บาท/คน/ปี	-20,000	บาท/คน/ปี	บาท/คน/ปี	-20,000	บาท/คน/ปี	บาท/คน/ปี	-20,000	บาท/คน/ปี
	บาท/คน/ปี		บาท/คน/ปี				บาท/คน/ปี			บาท/คน/ปี		
การเกษตร	56	48	48	28	25	19	53	38	30	40	31	56
นอกภาคการเกษตร	36	44	47	56	64	75	44	60	69	58	68	43
ผลผลิตบริโภคในฟาร์ม	8	8	4	15	11	5	3	2	1	2	1	1
รายได้รวมทั้งหมด	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

ที่มา: สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. ศึกษาสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนตัวอย่างในจังหวัดอุบลราชธานี
2. คาดคะเนความแปรปรวนสู่ความยากจนของครัวเรือนตัวอย่างในจังหวัดอุบลราชธานี
3. วิเคราะห์ปัจจัยด้านรายได้นอกภาคการเกษตร ที่มีผลต่อความแปรปรวนสู่ความยากจนของครัวเรือนตัวอย่างในจังหวัดอุบลราชธานี

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การศึกษาความแปรปรวนสู่ความยากจนของครัวเรือน ทำให้ทราบจำนวนและสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนที่เปราะบางสู่ความยากจน นอกจากนี้ผลการศึกษาปัจจัยด้านรายได้นอกภาคการเกษตรที่มีผลต่อความแปรปรวนสู่ความยากจน เป็นข้อมูลพื้นฐานสำคัญในการกำหนดนโยบายเพื่อบรรเทาความแปรปรวนสู่ความยากจนในอนาคต

ขอบเขตของการศึกษา

สำหรับการศึกษานี้จะทำการศึกษาครัวเรือนเกษตรกรจำนวน 968 ครัวเรือน ในจังหวัดอุบลราชธานี โดยจะใช้ข้อมูลจากโครงการสำรวจความไม่มั่นคงของครัวเรือนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยศูนย์วิจัยเศรษฐศาสตร์ประยุกต์ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

การตรวจเอกสารแบ่งเป็นสองส่วน โดยส่วนแรกกล่าวถึงแนวคิดทางทฤษฎี และส่วนที่สองกล่าวถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดและทฤษฎี

แนวคิดด้านความเปราะบางสู่ความยากจน

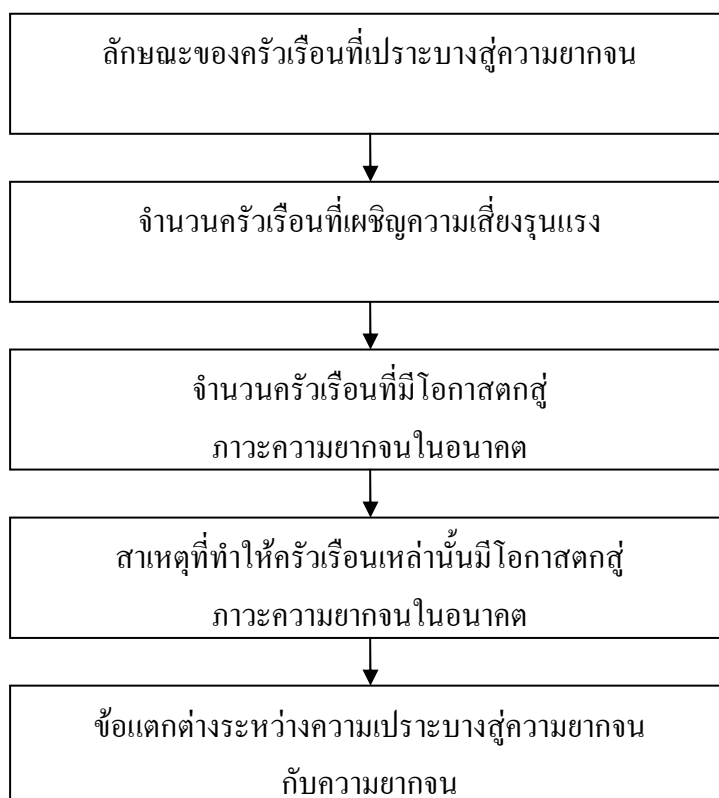
ความเปราะบางสู่ความยากจนเป็นการคาดคะเนโอกาสที่จะตกสู่ภาวะความยากจนในอนาคต (ex ante) 1 ปี 5 ปี 10 ปี หรือในยามแก่เฒ่า ซึ่งไม่สามารถสำรวจได้โดยตรง ส่วนความยากจนสามารถสำรวจได้ ณ ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งในปัจจุบันหรืออดีตที่ผ่านมา (ex post) (Chaudhuri, Jalan and Suryahadi, 2002) โอกาสที่ครัวเรือนจะเผชิญปัญหาต่างๆ และไม่สามารถจัดการกับผลกระทบของปัญหา ทำให้ครัวเรือนตกสู่ภาวะความยากจน เมื่อเผชิญกับข้อจำกัดดังต่อไปนี้ (Chaudhuri, 2003)

1. ต้นทุนมนุษย์ ทักษะความรู้และความสามารถในการเข้าถึงแหล่งข้อมูลต่างๆ อันเป็นประโยชน์ต่อครัวเรือนต่ำ
2. ขาดความสามารถทางกายภาพ (physical disabilities) และจิตใจ (psychological disabilities)
3. ขาดแคลนทรัพย์สินทางการเงินและทรัพย์สินเพื่อการผลิต
4. ขาดการรวมกลุ่มและไม่ได้รับการสนับสนุนจากเครือข่ายทางสังคม
5. ไม่สามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนและเครื่องมือการจัดการความเสี่ยง

6. อาศัยอยู่ภายใต้สภาวะแวดล้อมทางภูมิอากาศและทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการผลิตทางการเกษตร

7. อาศัยอยู่ในชุมชนที่มีความต้องการจ้างแรงงานต่ำ อีกทั้งไม่เอื้ออำนวยต่อการประกอบธุรกิจ

การวิเคราะห์ความเปราะบางสู่ความยากจนมีบทบาทสำคัญที่ทำให้การแก้ปัญหาความยากจนประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน เนื่องจากเมื่อทราบว่าครัวเรือนใดยากจน นั้นหมายถึงทราบสถานะความเป็นอยู่ ณ เวลาใดเวลาหนึ่งเท่านั้น เมื่อแก้ปัญหาความยากจนประสบความสำเร็จทำให้ครัวเรือนเหล่านั้นสามารถยกระดับคุณภาพชีวิตให้สูงขึ้นได้แล้ว ก็ยังไม่สามารถยืนยันได้ว่าครัวเรือนเหล่านั้น จะไม่กลับมาเป็นครัวเรือนยากจนที่ต้องการการแก้ปัญหาซ้ำแล้วซ้ำเล่าในอนาคต ถ้าดับความคิดในการวิเคราะห์ความเปราะบางสู่ความยากจนสามารถกำหนดโครงสร้างต่อไปนี้

ภาพที่ 2 โครงสร้างในการวิเคราะห์ความเปราะบางสู่ความยากจน
ที่มา: Chaudhuri (2003)

ความเปราะบางสู่ความยากจน หมายถึง ความน่าจะเป็นที่สวัสดิการของครัวเรือนจะต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน ทำให้ครัวเรือนตกสู่ภาวะความยากจน สิ่งที่สะท้อนสวัสดิการของครัวเรือนคือ มาตรฐานการดำรงชีวิต ดัชนีชี้วัดมาตรฐานการดำรงชีวิตขึ้นอยู่กับเป้าหมายในการศึกษาของผู้ศึกษาแต่ละคน เช่น การบริโภค ภาระประโยชน์ รายได้ หรืออัตราการเจริญเติบโตของทารก เป็นต้น โดยทั่วไปความเปราะบางสู่ความยากจนคาดคะเนจากระดับการบริโภค เปรียบเทียบกับเกณฑ์มาตรฐานค่าใดค่าหนึ่งที่แสดงถึงระดับค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคที่เพียงพอ (Hoddinott and Quisumbing, 2003)

ดัชนีชี้วัดมาตรฐานการดำรงชีวิตตามแนวคิดในทางเศรษฐศาสตร์ นอกเหนือจากการวัดบนพื้นฐานด้านการบริโภค ก็คือ การวัดบนพื้นฐานของรายได้ ส่วนใหญ่ในประเทศอุตสาหกรรม เช่น สหรัฐอเมริกา มาตรฐานการดำรงชีวิตจะวัดจากรายได้ การสำรวจข้อมูลครัวเรือนจึงไม่ให้ความสำคัญกับการสำรวจด้านการบริโภคมานัก ต่างกับประเทศส่วนใหญ่ในเอเชีย รวมถึงอินเดีย และอินโดนีเซีย ที่การวัดมาตรฐานการดำรงชีวิตจะวัดจากการบริโภค ในระยะเวลาสั้นๆ ภายใน 2-3 ปีการบริโภคจะมีความผันผวนน้อยกว่ารายได้ เมื่อรายได้ลดลงผู้บริโภคจะสามารถรักษาระดับการบริโภคให้คงเดิม จากการขายทรัพย์สินหรือการกู้ยืม ดังนั้น การทำนายมาตรฐานการดำรงชีวิตในระยะเวลาไม่กี่ปี การบริโภคจึงมีความแม่นยำกว่ารายได้ แต่อย่างไรก็ตามการสำรวจข้อมูลด้านการบริโภคจะมีความคลาดเคลื่อนมากกว่ารายได้ เนื่องจากผู้ให้สัมภาษณ์มักจะจดจำจำนวนเงินที่ได้รับแม่นยำกว่าจำนวนเงินที่ใช้จ่าย (Deaton and Zaidi, 2002)

จากการศึกษาของ Hoddinott and Quisumbing (2003) สามารถจำแนกแนวคิดสำหรับการวิเคราะห์ความเปราะบางสู่ความยากจนออก 3 ประเภท คือ

1. ความเปราะบางสู่ความยากจนจากการเผชิญความเสี่ยงที่ไม่ได้เตรียมการจัดการไว้ (Vulnerability as uninsured exposure to risk: VER)

เป็นแนวคิดที่มองย้อนกลับไปในอดีต (backward looking) เพื่อวิเคราะห์สวัสดิการที่ครัวเรือนสูญเสียไปจากการเผชิญช็อก ครัวเรือนที่สูญเสียสวัสดิการมากนับเป็นครัวเรือนที่เปราะบางสู่ความยากจนมาก ผลการวิเคราะห์ทำให้สามารถระบุได้ว่าช็อกระดับครัวเรือนและชุมชน ส่งผลกระทบต่อสวัสดิการของครัวเรือนอย่างไร และสามารถเปรียบเทียบผลกระทบที่ต่างกันระหว่างประชากรแต่ละกลุ่มตัวอย่าง

อย่างไรก็ตามแนวคิดนี้ไม่สอดคล้องกับแนวคิดด้านความเปราะบาง ที่มีเป้าหมายทำนายเหตุการณ์ในอนาคตเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความเสี่ยงต่อภาวะความยากจน จึงไม่สามารถนำผลการศึกษาไปใช้ในการกำหนดนโยบายลดความเปราะบางสู่ความยากจนได้ นอกจากนี้ยังต้องใช้ข้อมูลอนุกรมเวลาซึ่งควรจะมากกว่า 3 ปีขึ้นไปเพื่อให้ได้ผลการวิเคราะห์ที่น่าเชื่อถือ โดยทั่วไปข้อมูลอนุกรมเวลาจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิักไม่ได้ทำการสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับช็อกและผลกระทบของช็อก ซึ่งเป็นข้อมูลที่สำคัญในการวิเคราะห์ความเปราะบางสู่ความยากจน

ภายใต้กรอบแนวคิดความสามารถในการรักษาระดับการบริโภคของครัวเรือนเมื่อเผชิญช็อก ครัวเรือนที่ระดับการบริโภคมีความอ่อนไหวต่อการลดลงของรายได้มาก ก็มีโอกาสดูกจัดอยู่ในกลุ่มครัวเรือนที่เปราะบางสู่ความยากจนมาก การวิเคราะห์ความเปราะบางสู่ความยากจนตามแนวคิดนี้ ก่อให้เกิดข้อโต้แย้ง กล่าวคือ การพิจารณาจากจำนวนเหตุการณ์ช็อกโดยไม่ได้คำนึงถึงความรุนแรงของช็อกที่แต่ละครัวเรือนเผชิญนั้นมีความแตกต่างกัน ครัวเรือนที่มีความสามารถรักษาระดับการบริโภคมักกว่า ไม่ได้หมายความว่าครัวเรือนนั้นไม่มีโอกาสตกสู่ภาวะความยากจน เนื่องจากยังมีปัจจัยด้านความรุนแรงของช็อกที่ส่งผลต่อระดับการบริโภคในอนาคตด้วย

2. ความเปราะบางสู่ความยากจนจากความยากจนที่คาดหมาย

(Vulnerability as expected poverty: VEP)

ความเปราะบางสู่ความยากจนตามแนวคิดนี้ หมายถึงความน่าจะเป็นที่ระดับการบริโภคหรือรายได้ของครัวเรือนจะต่ำกว่าเส้นความยากจนในอนาคต แนวคิดนี้มีการนำมาประยุกต์ใช้วิเคราะห์ความเปราะบางสู่ความยากจนค่อนข้างมาก เนื่องจากสามารถทำนายภาวะความยากจนที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต และประมาณค่าได้จากข้อมูลภาคตัดขวาง 1 ปี (single cross sectional data)

อย่างไรก็ตามการวิเคราะห์ความเปราะบางสู่ความยากจนจากข้อมูลภาคตัดขวาง 1 ปี จำเป็นต้องสมมติให้ความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนกับการบริโภคคงที่ และความผันแปรของความไม่แน่นอนในการบริโภคระหว่างครัวเรือน คือ ความผันแปรของความไม่แน่นอนในการบริโภคระหว่างช่วงเวลา ซึ่งข้อสมมติดังกล่าวอาจไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง เนื่องจากความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยลักษณะพื้นฐานของครัวเรือนกับการบริโภค

อาจเปลี่ยนแปลงได้ในอนาคต และความผันแปรของความไม่แน่นอนในการบริโภคระหว่างครัวเรือนไม่น่าจะใช้แทนความผันแปรของความไม่แน่นอนในการบริโภคในช่วงเวลา

3. ความเปราะบางสู่ความยากจนจากอรรถประโยชน์ที่คาดหมาย (Vulnerability as expected utility: VEU)

เป็นแนวคิดที่อาศัยพื้นฐานทฤษฎีเศรษฐศาสตร์จุลภาค บ่งชี้ว่าอรรถประโยชน์ของครัวเรือนจะลดลง เมื่อครัวเรือนเผชิญความเสี่ยงและทำให้ความไม่แน่นอนในการบริโภคเพิ่มขึ้น ความเปราะบางสู่ความยากจนของครัวเรือน หมายถึงความแตกต่างระหว่างอรรถประโยชน์ที่คาดหมายในอนาคตกับระดับอรรถประโยชน์ขั้นพื้นฐาน (เช่นเดียวกับเส้นความยากจนในการวิเคราะห์แบบ VEP) ผลการวิเคราะห์ทำให้สามารถระบุได้ว่า ความเปราะบางสู่ความยากจนมีสาเหตุมาจากความยากจน ช็อกหรือความคลาดเคลื่อนในการประมาณค่า

อย่างไรก็ตาม กระบวนการวิเคราะห์ตามแนวคิดนี้ค่อนข้างยาก นับตั้งแต่การสำรวจข้อมูลจนกระทั่งการวิเคราะห์ข้อมูล ในขั้นตอนการสำรวจข้อมูล คำถามเกี่ยวกับความเสี่ยงและผลกระทบของความเสี่ยงต่อการบริโภค ต้องอาศัยการคาดคะเนจากผู้ให้สัมภาษณ์ จึงอาจทำให้ข้อมูลเกิดความคลาดเคลื่อน นอกจากนี้ต้องอาศัยฟังก์ชันอรรถประโยชน์ของการบริโภคในการวิเคราะห์ข้อมูล และเนื่องจากอรรถประโยชน์มีหน่วยวัดเป็นยูทิล ผู้ที่ไม่ใช่ นักเศรษฐศาสตร์อาจไม่สามารถทำความเข้าใจผลการศึกษาได้

แนวคิดนี้มีความแตกต่างจากแนวคิดความยากจนที่คาดหมาย ครัวเรือนที่ยากจนในปัจจุบันและมีโอกาสที่จะยากจนในอนาคต จะถูกจัดอยู่ในกลุ่มครัวเรือนที่เปราะบางสู่ความยากจน แม้ว่าครัวเรือนนั้นจะไม่ได้เผชิญความเสี่ยงที่ทำให้สวัสดิการลดลงก็ตาม ในทางกลับกันแนวคิดความยากจนที่คาดหมายไม่ได้รวมครัวเรือนที่มีโอกาสเผชิญความเสี่ยงมาก แต่ก็ยังสามารถรักษาระดับการบริโภคให้สูงกว่าเกณฑ์มาตรฐาน ไม่กลับกลายเป็นครัวเรือนยากจนในอนาคต

ข้อสังเกตของการวิเคราะห์ความเปราะบางทั้ง 3 ประเภท มีดังนี้

1. การคาดการณ์ความเสี่ยงและพยายามรักษาระดับรายได้ ซึ่งอาจจะไม่สามารถสำรวจพบจากข้อมูลที่น่ามาใช้วิเคราะห์มีผลกระทบต่อการรักษากระดับการบริโภค Fafchamps (1993)

ทำการศึกษาการเลือกจัดสรรทรัพยากรแรงงานในพื้นที่ค่อนข้างแห้งแล้งของจังหวัด Burkina Faso โดยใช้ปริมาณน้ำฝนเป็นดัชนีชี้วัด ถ้าปริมาณน้ำฝนมากกว่าที่คาดไว้ เกษตรกรจะขยายเวลาในการกำจัดวัชพืช แต่ถ้าปริมาณฝนน้อยจนอาจส่งผลกระทบต่อปริมาณและคุณภาพผลผลิต แรงงานจะถูกจัดสรรออกจากกิจกรรมภาคการเกษตรสู่ภาคการผลิตอื่นๆ ซึ่งให้ผลตอบแทนสูงกว่า

2. การควบคุมสภาวะแวดล้อมรอบๆ ให้เป็นตัวแปรภายนอกและคงที่ ซึ่งในสภาพความเป็นจริงเป็นไปได้ยากเพราะสภาวะแวดล้อมภายนอก เช่น ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำน่าจะส่งผลกระทบต่อระดับการบริโภคของครัวเรือน

3. เนื่องจากการควบคุมให้ทุกครัวเรือนเป็นหน่วยที่เหมือนกัน คือ ความสัมพันธ์ระหว่างระดับการบริโภคกับปัจจัยต่างๆ ที่ผู้ศึกษาแต่ละคนนำมาเป็นตัวแปรอิสระนั้นมีขนาดและทิศทางเท่ากัน ซึ่งขัดกับความเป็นจริงที่ว่า ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อระดับการบริโภคนั้นมีลักษณะเฉพาะเจาะจงในแต่ละครัวเรือน ทุกครัวเรือนครอบครองทรัพย์สินและมีรูปแบบการจัดสรรทรัพย์สินเพื่อประกอบกิจกรรมต่างๆ ในการแสวงหารายได้ ภายใต้อิทธิพลและกฎเกณฑ์ของแต่ละครัวเรือน (Alderman, 1995)

4. กรอบแนวคิดนี้ใช้ระดับการบริโภคเป็นดัชนีชี้วัดความยากจน Sen (1988) ให้ข้อคิดเห็นที่แตกต่างออกไป โดยเขาเห็นว่าเป็นมุมมองด้านคุณภาพชีวิตที่แคบเกินไป เมื่อเรามุ่งประเด็นที่จะศึกษาด้านความเปราะบางสู่ความยากจนเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้สูงขึ้นอย่างยั่งยืน ก็ควรพิจารณาให้ลึกซึ้งว่าความสำเร็จในชีวิตที่แท้จริงที่ประชาชนต้องการคืออะไร ดัชนีชี้วัดอื่นๆที่สามารถบ่งบอกถึงระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน เช่น อัตราการเจริญเติบโตของทารก อัตราการรู้หนังสือ อัตราการตายเนื่องจากการคลอดบุตร เป็นต้น

ปัจจุบันแต่ละแนวคิดยังคงอยู่ในขั้นตอนของการพัฒนาเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ จึงไม่สามารถระบุได้ว่าแนวคิดใดให้ผลการศึกษาที่เชื่อถือได้มากที่สุด การเลือกแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาขึ้นอยู่กับมุมมอง ความรู้ความเข้าใจและวัตถุประสงค์ในการวิเคราะห์ความเปราะบางสู่ความยากจนของผู้ศึกษา เนื่องจากการศึกษาในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทำนายเหตุการณ์ในอนาคต จึงต้องอาศัยแนวคิดที่มีพื้นฐานการวิเคราะห์แบบมองไปข้างหน้า (forward looking) ซึ่งมี 2 แนวคิดคือ VEP และ VEU แต่เนื่องจากข้อจำกัดด้านข้อมูล (ข้อมูลของโครงการสำรวจความไม่มั่นคงของครัวเรือนเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่มีการสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับการบริโภคที่คาดหมายเมื่อเผชิญ

ความเสี่ยง) ทำให้ไม่สามารถวิเคราะห์ข้อมูลโดยอาศัยแนวคิด VEU ได้ ดังนั้น การศึกษาในครั้งนี้ ผู้ศึกษาจึงวิเคราะห์ความเปราะบางสู่ความยากจนจากความยากจนที่คาดหมาย (VEP)

ความเปราะบางสู่ความยากจนจากความยากจนที่คาดหมาย (VEP)

การนิยามความเปราะบางสู่ความยากจนจากความยากจนที่คาดหมายนั้น มีพื้นฐานมาจากการวิเคราะห์สถานะความยากจนของครัวเรือน h ณ เวลา t ซึ่งดัชนีชี้วัดที่ใช้มีดังนี้

$$P_{ht} = \frac{u(z) - u(c_{ht})}{|u(z)|} \quad \dots 2.1$$

โดย z คือ เส้นความยากจนที่กำหนด

c_{ht} คือ การบริโภคของครัวเรือน h ณ เวลา t

$u(.)$ เป็นฟังก์ชันเพิ่ม

เมื่อลดรูปสมการให้อยู่ในรูปแบบการวัดความยากจนในตระกูล Foster-Greere-Thorbecke¹ จะได้สมการดังนี้

$$P_{\alpha,ht} = \left(\max \left\{ 0, \frac{z - c_{ht}}{z} \right\} \right)^\alpha \quad \dots 2.2$$

โดย α ที่ต่างกัน ผลการวิเคราะห์ความยากจนจะมีความหมายต่างกัน ดังนี้

$\alpha = 0$ หมายถึง สถานะความยากจน (poverty status) แบ่งออกเป็น 2 ทางเลือก คือ จนกับไม่จน

$\alpha = 1$ หมายถึง ช่องว่างความยากจน (poverty gap ratio)

$\alpha = 2$ หมายถึง กำลังสองของช่องว่างความยากจน (squared poverty gap ratio)

¹ การวัดความยากจนในตระกูล Foster-Greere-Thorbecke นำไปใช้เป็นพื้นฐานการวัดความยากจนอย่างแพร่หลาย เนื่องจากตีความและอธิบายผลการวิเคราะห์ได้ง่าย

ความแปรปรวนของความยากจนตามแนวคิด VEP หมายถึง ความน่าจะเป็นที่ครัวเรือนจะตกสู่ภาวะความยากจน เมื่อระดับการบริโภคในอนาคตของครัวเรือนต่ำกว่าเส้นความยากจน ความแปรปรวนของความยากจนของครัวเรือน h ณ เวลา t จึงหมายถึงความน่าจะเป็นที่ระดับการบริโภคของครัวเรือน h ณ เวลา $t+1$ จะต่ำกว่าเส้นความยากจน

$$v_{ht} = \Pr(C_{h,t+1} < Z) \quad \dots(2.3)$$

โดย v_{ht} คือ ระดับความแปรปรวนของความยากจนของครัวเรือน h ในปัจจุบัน
 \Pr คือ ความน่าจะเป็น
 $C_{h,t+1}$ คือ การบริโภคในอนาคตของครัวเรือน h
 Z คือ เส้นความยากจน หรือค่าใช้จ่ายขั้นต่ำที่จำเป็นต่อการยังชีพ

ดังนั้น การคาดคะเนระดับความแปรปรวนของความยากจนของครัวเรือน จึงจำเป็นต้องประมาณการบริโภคในอนาคตของครัวเรือน ในที่นี้สมมติให้สมการของการบริโภคขึ้นอยู่กับคุณลักษณะพื้นฐานของครัวเรือน และปัจจัยอื่นๆ ที่ไม่สามารถสำรวจได้

$$C_{ht} = C(X_h, \beta_t, e_{ht}) \quad \dots(2.4)$$

โดยที่ X_h คือ ตัวแปรลักษณะครัวเรือนและสภาพโครงสร้างพื้นฐานของครัวเรือน h
 β_t คือ ค่าพารามิเตอร์ของค่าสัมประสิทธิ์
 e_{ht} คือ ปัจจัยอื่นๆ ที่ไม่สามารถกำหนดได้

แทนค่า (2.4) ใน (2.3) ได้ว่าความแปรปรวนของครัวเรือนเป็นฟังก์ชันของตัวแปรต่างๆ ดังสมการนี้

$$v_{ht} = \Pr(C_{h,t+1} = C(X_h, \beta_{t+1}, e_{h,t+1}) \leq Z | X_h, \beta_t, e_{ht}) \quad \dots(2.5)$$

แนวคิดด้านความเสี่ยง

ครัวเรือนดำรงชีวิตอยู่ภายใต้ความเสี่ยงและความไม่แน่นอน (Gunningham and Maloney, 2000) เมื่อครัวเรือนต้องเผชิญปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อครัวเรือน ทำให้สูญเสียรายได้หรือทรัพย์สิน จนไม่สามารถรักษาระดับการบริโภคให้คงเดิมได้ ต้องลดค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภค ลงจนต่ำกว่าเส้นความยากจน ทำให้มาตรฐานการดำรงชีวิตของสมาชิกในครัวเรือนต่ำลง ดังนั้น นอกจากการส่งเสริมปัจจัยที่ช่วยให้ระดับการบริโภคของครัวเรือนเพิ่มขึ้น ซึ่งส่งผลให้ครัวเรือน หลุดพ้นจากความยากจน ณ ช่วงเวลานั้นๆ แล้วการแก้ปัญหาความยากจนให้ประสบความสำเร็จ อย่างยั่งยืน ควรขยายขอบเขตไปสู่การส่งเสริมกลไกที่จะช่วยลดความเสี่ยง เพิ่มขีดความสามารถ ในการบรรเทาความเสี่ยง และแก้ปัญหาเมื่อครัวเรือนต้องเผชิญผลกระทบของความเสี่ยงทั้งใน ระยะสั้นและระยะยาว

ความเสี่ยง (risk) เทคนิคการจัดการเพื่อจัดหรือบรรเทาความเสี่ยง (ex ante and ex post risk management) และสวัสดิการที่สูญเสียเนื่องจากผลกระทบของความเสี่ยง (outcome) มีความสัมพันธ์กันเป็นวัฏจักรหรือที่เรียกว่าห่วงโซ่ความเสี่ยง (Heitzmann, Caganaragah and Seigel, 2002) แนวคิดเรื่องห่วงโซ่ความเสี่ยงเป็นพื้นฐานในการกำหนดกรอบค่านิยมด้านความเปราะบางสู่ ความยากจน เพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างห่วงโซ่ความเสี่ยงกับความเปราะบางสู่ความ ยากจน Hoddinott and Quisumbing (2003) จึงสร้างกรอบแนวคิดที่ว่าแต่ละครัวเรือนดำรงชีวิตอยู่ ภายใต้ต้องค้ำประกอบพื้นฐานต่างๆ ทั้งที่เหมือนและต่างกัน 3 องค์ประกอบ ดังนี้

1. สภาพแวดล้อมรอบๆครัวเรือน (Setting) อันประกอบด้วย

1.1 สภาพแวดล้อมทางกายภาพ (Physical setting) เช่น ปริมาณน้ำฝน ความอุดมสมบูรณ์ ของดิน ระยะทางจากบ้านถึงโรงพยาบาล

1.2 สภาพแวดล้อมทางสังคม(Social setting) อันแสดงออกถึงความสัมพันธ์ในชุมชน

1.3 สภาพแวดล้อมทางการเมือง (Political setting) เป็นกลไกในการกำหนดกฎหมาย หรือ กฎ กติกาต่างๆ ตั้งแต่ระดับชุมชน จังหวัด ประเทศ และระหว่างประเทศ

1.4 สภาพแวดล้อมทางกฎหมาย (Legal setting) หมายถึง กฎหมาย กฎ กติกา ในการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆที่ประชาชนต้องเคารพและปฏิบัติตาม

1.5 สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ (Economic setting) นโยบายด้านเศรษฐกิจส่งผลกระทบต่อระดับรายได้และความผันแปรของรายได้ของประชาชน

ครัวเรือนแต่ละครัวเรือนดำรงชีวิตอยู่บนพื้นฐานสภาวะแวดล้อมรอบๆ ครัวเรือนทั้ง 5 ประการซึ่งมีบทบาทในการกำหนดลักษณะของครัวเรือน บางกลุ่มครัวเรือนมีลักษณะสภาวะแวดล้อมรอบๆ ครัวเรือนเหมือนกัน เช่น ครัวเรือนในหมู่บ้านเดียวกันต้องชำระดอกเบี้ยกองทุนหมู่บ้าน (Legal setting) ในอัตราเท่ากัน แต่ถึงแม้ว่าจะอยู่บนพื้นฐานสภาวะแวดล้อมรอบๆ ครัวเรือนเหมือนกัน ก็ไม่ได้หมายความว่าทุกครัวเรือนจะได้รับผลกระทบจากสภาวะแวดล้อมรอบๆ นี้เหมือนกัน จากตัวอย่างดังกล่าวครัวเรือนที่กู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านเท่านั้นที่จะได้รับผลกระทบจากระดับและการเปลี่ยนแปลงของอัตราดอกเบี้ยกองทุนหมู่บ้าน ส่วนครัวเรือนที่ไม่ได้กู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านก็จะไม่ได้รับผลกระทบ

สภาวะแวดล้อมรอบๆ ครัวเรือนมีความเชื่อมโยงกับความเสี่ยงใน 3 ลักษณะ ดังนี้

ลักษณะที่ 1 แหล่งที่มาของความเสี่ยง เช่น ครัวเรือนอาศัยอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำท่วมจึงเสี่ยงที่จะเผชิญปัญหาน้ำท่วม

ลักษณะที่ 2 เครื่องมือการจัดการความเสี่ยง โดยบรรเทาโอกาสที่ครัวเรือนจะเผชิญกับความเสียหาย และลดผลกระทบของความเสียหาย เช่น มีระบบชลประทานเพื่อการผลิตทางการเกษตรทดแทนปริมาณน้ำฝนที่คาดว่าจะลดต่ำลงจนอาจทำให้ผลผลิตเสียหาย

ลักษณะที่ 3 แนวทางการแก้ไขภายหลังจากที่ครัวเรือนเผชิญปัญหา เช่น การจัดหางานโดยภาครัฐ เมื่อครัวเรือนเผชิญปัญหาน้ำท่วมพื้นที่ทำการเกษตรจากผลกระทบของการสร้างเขื่อน

2. ทรัพย์สิน (Asset) คือ มูลค่าทรัพย์สินที่ครัวเรือนถือครอง อันเป็นกุญแจสำคัญในการจัดการแก้ไขเมื่อเผชิญกับความเสียหาย เนื่องจากเมื่อครัวเรือนต้องเผชิญภาวะที่มีความน่าจะเป็นที่จะเกิดปัญหาในอนาคต ครัวเรือนที่มีทรัพย์สินมากเพียงพอจะนำมาใช้เป็นเครื่องมือบรรเทาความเสี่ยง

ย่อมมีโอกาสผ่านพ้นวิกฤติและได้รับผลกระทบน้อยกว่าครัวเรือนอื่น เช่น ครัวเรือนหนึ่งทราบว่าในฤดูการผลิตต่อไปที่กำลังจะเริ่มขึ้นในอีก 1 เดือนข้างหน้า อาจต้องเผชิญกับปัญหาความแห้งแล้งเนื่องจากปริมาณน้ำฝนลดลง จึงนำเงินที่เก็บออมไว้มาขุดบ่อเพื่อต่อท่อสูบน้ำจากคลองธรรมชาติมาเก็บไว้ ป้องกันไม่ให้พืชที่จะปลูกในฤดูการผลิตหน้าเสียหาย เป็นต้น ภายใต้องค์ประกอบด้านสถานะแวดล้อมรอบๆ ครัวเรือน (Setting) ทำให้แต่ละครัวเรือนมีทรัพย์สิน เพื่อการประกอบกิจกรรมแสวงหารายได้ 2 ประเภท ได้แก่

2.1 ทรัพย์สินทุน (Capital endowment) ประกอบด้วย

- 1) ทุนทางกายภาพ (physical capital) เช่น เครื่องจักรกลการเกษตร สัตว์เลี้ยง
- 2) ทุนทางธรรมชาติ (natural capital) เช่น ที่ดิน แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร
- 3) ทุนมนุษย์ (human capital) เช่น ความรู้ ทักษะการทำงาน สุขภาพ
- 4) ทุนทางการเงิน (financial capital) เช่น เงินสด เงินออม หนี้ค้างชำระ
- 5) ทุนทางสังคม (social capital) เช่น ความสามัคคีระหว่างคนในชุมชน

2.2 แรงงาน (Labor endowment) หมายถึงแรงงานที่สามารถทำงานได้ทั้งในกิจการของครัวเรือนและเป็นแรงงานรับจ้างนอกครัวเรือน

3. กิจกรรม (Activities) คือ กิจกรรมการบริหารจัดการทรัพย์สินที่ครัวเรือนมีอยู่เพื่อสร้างรายได้ กิจกรรมของแต่ละครัวเรือนแตกต่างกันไปตามแต่การจัดสรรทรัพย์สิน บางครัวเรือนอาจแบ่งเป็น การผลิตในภาคการเกษตรกับนอกภาคการเกษตร หรือการผลิตเพื่อบริโภคกับเพื่อขาย สำหรับครัวเรือนในชนบทส่วนใหญ่กิจกรรมจะแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ การผลิตทางการเกษตรเพื่อบริโภค เพื่อขาย และการประกอบอาชีพด้านอื่นๆนอกเหนือจากการผลิตทางการเกษตร

ทั้งทรัพย์สินทุนและแรงงานนั้น ครัวเรือนจะจัดสรรเพื่อใช้ในการประกอบกิจกรรมต่างๆ ในการแสวงหารายได้ตามระดับผลตอบแทนของแต่ละกิจกรรม สมาชิกในครัวเรือนต้องมีความรู้

ความเข้าใจ ความเอาใจใส่พิจารณาข้อมูลที่เกี่ยวข้องอย่างถี่ถ้วนเช่น ถ้าครัวเรือนเลือกปลูกพืชผสมผสาน พืชแต่ละชนิดมีคุณลักษณะแตกต่างกัน ทั้งในด้านการเจริญเติบโต ปริมาณและคุณภาพผลผลิต ช่วงเวลาที่ผลผลิตแต่ละชนิดสามารถเก็บไปบริโภคหรือจำหน่ายได้ การจัดสรรทุนเพื่อสร้างรายได้สูงสุด มุมมองที่แตกต่างกันในการคาดการณ์เหตุการณ์ที่น่าจะเกิดขึ้นในอนาคตของแต่ละครัวเรือน จะส่งผลต่อรูปแบบการจัดสรรทุน (Morduch, 1998) เช่น ครัวเรือนอาจตัดสินใจเริ่มเพาะปลูกช้าลงและจัดสรรแรงงานที่เคยทำการเพาะปลูกไปประกอบอาชีพหารายได้นอกฟาร์ม จนกว่าจะมีข้อมูลข่าวสารด้านสภาพอากาศที่ชัดเจนพอจะแน่ใจได้ว่า พืชจะสามารถเจริญเติบโตและให้ผลผลิตตามที่ครัวเรือนต้องการ

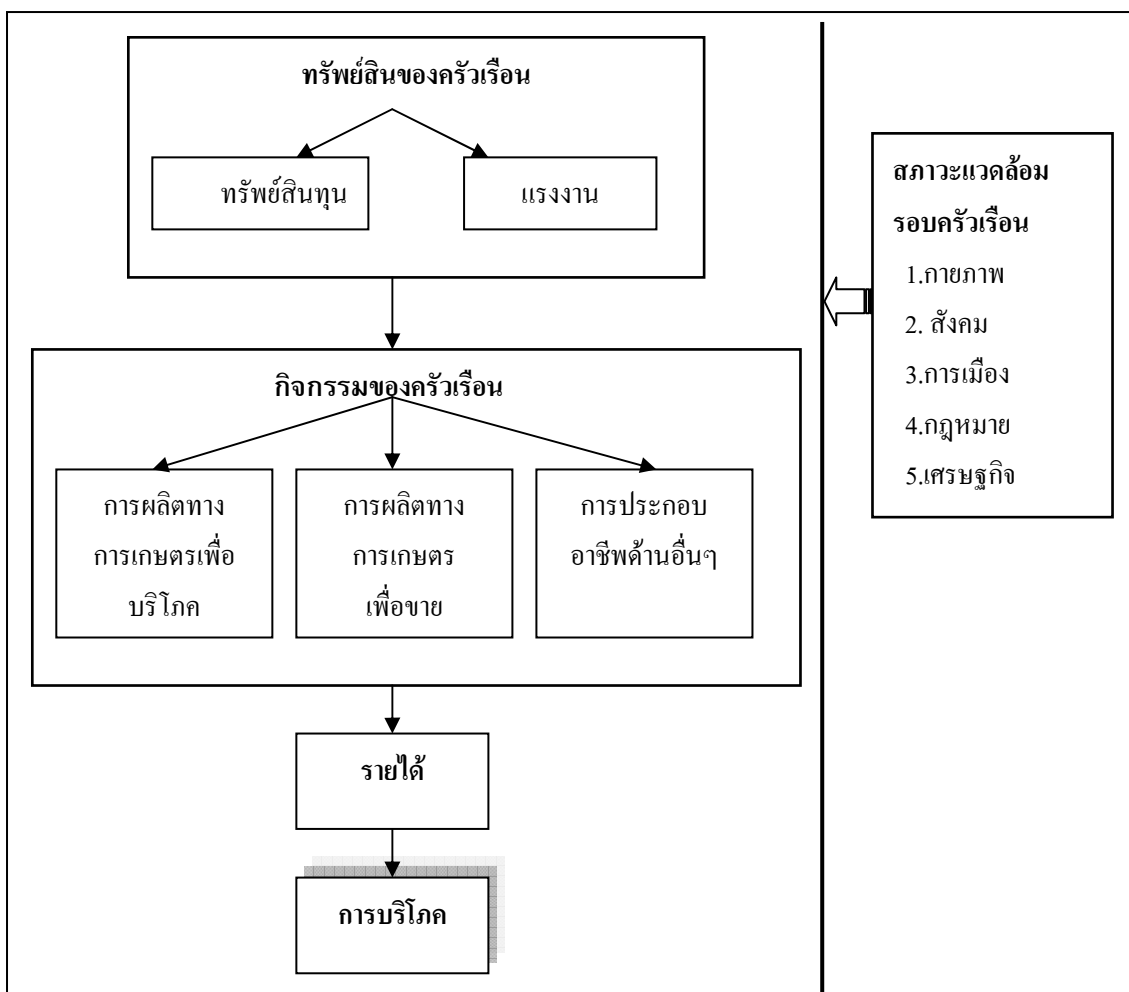
เนื่องจากความเสี่ยงเป็นพื้นฐานสำคัญในการกำหนดกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ความเปราะบางสู่ความยากจน ดังนั้น การวิเคราะห์ความเปราะบางสู่ความยากจนจึงต้องครอบคลุม 3 องค์ประกอบ ดังนี้

1. แหล่งที่มาของความเสี่ยง เช่น ครัวเรือนอาศัยอยู่ในบริเวณที่ห่างไกลสถานีอนามัย หากมีสมาชิกในครัวเรือนเจ็บป่วย ครัวเรือนจะต้องเสียเงินค่าเดินทางไปรักษาจำนวนมาก หรืออาจไม่มีเงินหรือทรัพย์สินที่สามารถเปลี่ยนเป็นเงินได้มากเพียงพอที่จะใช้เป็นค่าเดินทางไปรักษา ทำให้สมาชิกที่เจ็บป่วยไม่สามารถทำงานได้ชั่วคราว ครัวเรือนจึงต้องรับภาระดูแลสมาชิกที่อยู่ในภาวะพึ่งพิงเพิ่มขึ้น

2. ทรัพยากรที่นำมาใช้เพื่อบรรเทาความเสี่ยง เช่น หากชานามีกระบือสำรองไว้ใช้งานทดแทนรถไถนา ในภาวะที่คาดว่าน้ำมันจะแพงขึ้นเรื่อยๆ จะช่วยลดภาระต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น

3. เทคนิควิธีการจัดการเพื่อจัดหรือบรรเทาความเสี่ยง เช่น การเปลี่ยนไปประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตร หลังจากทราบว่าปริมาณฝนจะไม่เพียงพอในการทำนา

ครัวเรือนมีองค์ประกอบทั้ง 3 อย่างนี้ เมื่อครัวเรือนต้องเผชิญกับภาวะเสี่ยงและแสวงหาแนวทางในการบรรเทาความเสี่ยง ท้ายที่สุดแล้วครัวเรือนจะปรับตัวตอบสนองต่อความเสี่ยงและผลกระทบที่อาจตามมา โดยการเปลี่ยนแปลงระดับการบริโภค รูปแบบวิธีการที่ครัวเรือนใช้ในการจัดการกับความเสี่ยงนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะของเหตุการณ์ ประสบการณ์ในการเผชิญปัญหาและแก้ไขปัญหามาแล้ว สภาวะแวดล้อมรอบๆ ครัวเรือน มูลค่าทรัพย์สิน และกิจกรรมการบริหารจัดการทรัพย์สินเพื่อสร้างรายได้ของแต่ละครัวเรือน

ภาพที่ 3 องค์ประกอบพื้นฐานของครัวเรือน

ที่มา: Hoddinott and Quisumbing (2003)

เมื่อครัวเรือนเผชิญความเสี่ยงและผลกระทบของความเสี่ยง ปัจจัยที่ส่งเสริมความสามารถในการรักษาระดับการบริโภค และลดความเปราะบางสู่ความยากจนของครัวเรือน (consumption smooth) ประกอบด้วย

1. เหตุการณ์เสี่ยงที่ครัวเรือนเคยประสบ
2. เครื่องมือในการจัดการกับผลกระทบของความเสี่ยงเพื่อรักษาระดับการบริโภค

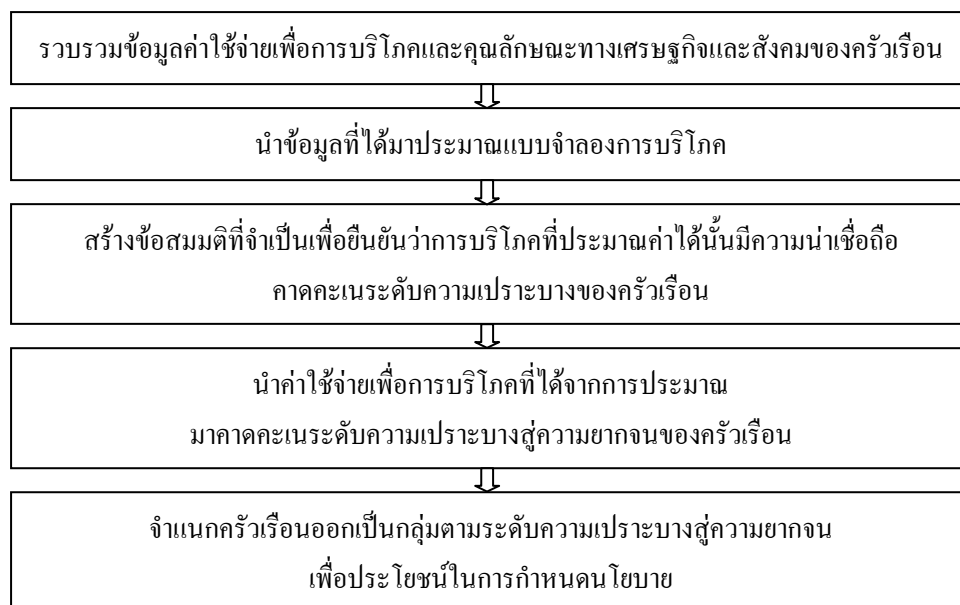
เมื่อครัวเรือนมีความเสี่ยงและไม่สามารถจัดหรือบรรเทาความเสี่ยงนั้นไปได้ ทำให้ต้องเผชิญช็อกและผลกระทบของช็อก ซึ่งส่งผลกระทบต่อเงินทุน (capital stock) และผลตอบแทนต่อทุนหรือรายได้ Heitzmann Canagarajah and Siegel (2002) แบ่งปัญหาตามผลกระทบออกเป็น 3 ประเภท

1. ปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อทรัพย์สินของครัวเรือน เช่น พายุดินถล่มส่งผลกระทบต่ออย่างรุนแรง ทำให้บ้านเรือนและทรัพย์สินอื่นๆ เสียหาย
2. ปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อกิจกรรมของครัวเรือน เช่น ราคาผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำหรือราคาปัจจัยการผลิตสูงขึ้น ทำให้ขาดทุน
3. ปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อสวัสดิการของครัวเรือน เช่น ราคาสินค้าในตลาดสินค้าบริโภคสูงขึ้น ทำให้ครัวเรือนไม่สามารถบริโภคสินค้านั้นได้ ต้องงดการบริโภคหรือเปลี่ยนไปบริโภคสินค้าอื่นที่ราคาและคุณภาพต่ำกว่าทดแทน

ปัญหาในระดับบุคคลหรือครัวเรือนเป็นปัญหาที่มีลักษณะเฉพาะและแตกต่างกันในแต่ละครัวเรือน การวิเคราะห์ปัจจัยที่เป็นสาเหตุของการเกิดปัญหาและส่งผลกระทบต่อระดับความรุนแรงของปัญหาจึงเป็นประเด็นที่ค่อนข้างยาก เช่น สมาชิกซึ่งเป็นแรงงานของครัวเรือนเจ็บป่วยจนถึงขั้นไม่สามารถทำงานได้ ส่งผลให้ต้นทุนการผลิต (labor endowment) ของครัวเรือนลดลง เชื้อโรคพืชที่ระบาดในไร่ของเกษตรกรรายใดรายหนึ่ง (natural capital) ส่งผลให้คุณภาพใบยาสูบลดลงทำให้เกษตรกรมีรายได้ลดลง จะเห็นได้ว่าปัญหามีสาเหตุมาจากปัจจัยต่างๆ ภายในครัวเรือน ดังนั้นระดับการบริโภคซึ่งสะท้อนสวัสดิการของครัวเรือน จึงผันแปรไปตามลักษณะและผลกระทบของปัญหา แนวทางในการแก้ปัญหาที่เหมาะสมก็ขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะของแต่ละครัวเรือน อันได้แก่ โอกาสเพิ่มแหล่งรายได้ ศักยภาพของแรงงาน (ทุนมนุษย์) หลักประกันในตลาดปัจจัยการผลิตและตลาดผลผลิต และการช่วยเหลือจากภาครัฐที่แต่ละครัวเรือนได้รับ

การประมาณค่าแบบจำลองความเปราะบางสู่ความยากจน

เนื่องจากทั้งผลการประมาณค่าแบบจำลองการบริโภคที่ทำให้ทราบถึงระดับค่าใช้จ่ายในการบริโภคในอนาคต และผลการคาดคะเนระดับความเปราะบางสู่ความยากจนที่ทำให้ทราบถึงจำนวนครัวเรือนที่มีความเปราะบางสู่ความยากจน สามารถนำไปใช้ในการวางกรอบนโยบายลดปัญหาความยากจนได้

ภาพที่ 4 ขั้นตอนการคาดคะเนระดับความประปรายสู่ความยากจน

ที่มา: Chaudhuri (2003)

การประมาณค่าแบบจำลองการบริการ

ระดับความประปรายสู่ความยากจนของครัวเรือนในปัจจุบัน พิจารณาจากระดับการบริการที่คาดหมายในอดีตไป ซึ่งเป็นค่าที่ได้จากการประมาณเปรียบเทียบกับเกณฑ์มาตรฐาน ในขณะที่สถานะความยากจนของครัวเรือนในปัจจุบัน สามารถพิจารณาจากระดับการบริการในปัจจุบัน ซึ่งเป็นค่าจริงที่สามารถเปรียบเทียบกับเกณฑ์มาตรฐาน การพิจารณาโดยอ้างอิงถึงช่วงเวลาที่แตกต่างกัน สะท้อนให้เห็นความแตกต่างระหว่างแนวคิดด้านความประปรายสู่ความยากจนกับแนวคิดด้านความยากจน การวัดความประปรายสู่ความยากจนเป็นการวัดระดับคุณภาพชีวิตในอนาคต ซึ่งไม่สามารถสำรวจได้โดยตรง ในขณะที่การวัดความยากจนเป็นการวัดระดับคุณภาพชีวิตในอดีตหรือปัจจุบัน ซึ่งสามารถสำรวจได้หากมีข้อมูลที่ถูกต้องและเพียงพอ กระบวนการพิจารณาว่าครัวเรือนใดประปรายสู่ความยากจน จึงซับซ้อนกว่าการพิจารณาว่าครัวเรือนใดยากจน การคาดคะเนระดับความประปรายของครัวเรือนจำเป็นต้องอ้างอิงระดับการบริการในอนาคต และในขั้นตอนการประมาณระดับการบริการในอนาคต ต้องสร้างกรอบแนวคิดที่เชื่อมโยงแนวคิดของการเปลี่ยนแปลงระหว่างช่วงเวลากับปัจจัยด้านภาคตัดขวางที่กำหนดรูปแบบการบริการของครัวเรือน

ตัวแปรที่ใช้ในการประมาณแบบจำลองการบริโภค

โดยทั่วไปการบริโภคของครัวเรือนขึ้นอยู่กับความมั่งคั่งของครัวเรือน รายได้ที่ได้รับในปัจจุบัน รายได้ที่คาดหมายในอนาคต ความเสี่ยงซึ่งก่อให้เกิดความผันผวนของรายได้ ความสามารถในการรักษาระดับการบริโภคเมื่อเผชิญกับความผันผวนของรายได้ ซึ่งแตกต่างกันตามคุณลักษณะของครัวเรือนทั้งที่สำรวจได้และสำรวจไม่ได้ (Deaton, 1992 and Browning and Lusardi, 1995 cited in Chaudhuri, 2003)

ตัวแปรที่ใช้ในการประมาณแบบจำลองการบริโภคในอนาคต เพื่อคาดคะเนความแปรปรวนของความยากจน ต้องเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจใช้จ่ายเพื่อการบริโภค ตัวชี้วัดสำคัญที่สะท้อนสวัสดิการของครัวเรือนแบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม ดังนี้ (Luoto, 2007)

1. ตัวชี้วัดด้านภูมิศาสตร์ (geographic)
2. ตัวชี้วัดด้านประชากร (demographics)
3. ตัวชี้วัดด้านการศึกษาและอาชีพ (education and profession)
4. ตัวชี้วัดด้านการถือครองทรัพย์สินและความมั่งคั่ง (asset ownership and wealth)
5. ตัวชี้วัดด้านสุขภาพ (basic health)

Wodon (1999) ทำการศึกษาเรื่องปัจจัยระดับครัวเรือนที่ส่งผลต่อการบริโภค ความยากจน การเจริญเติบโตและความไม่เสมอภาคในประเทศบังคลาเทศ โดยวิเคราะห์แบบจำลองการบริโภคของครัวเรือน กำหนดให้ตัวแปรตามคือค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคต่อคนต่อปีของครัวเรือน และตัวแปรอิสระประกอบด้วยคุณลักษณะด้านต่างๆ ของครัวเรือน ดังนี้

1. สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ของครัวเรือน (geographic location)
2. ขนาดครัวเรือน (household size)

3. คุณลักษณะด้านประชากร (demographic) ได้แก่ อายุ เพศของหัวหน้าครัวเรือน สถานภาพการแต่งงานของหัวหน้าครัวเรือน
4. คุณลักษณะด้านการศึกษา (education) ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน
5. คุณลักษณะด้านอาชีพของหัวหน้าครัวเรือน (occupation)
6. คุณลักษณะด้านการถือครองที่ดิน (land)
7. คุณลักษณะด้านการนับถือศาสนา (religion)

การรักษาระดับการบริโภคของครัวเรือนเป็นไปตามข้อสมมติที่ว่า ครัวเรือนพยายามที่จะกระจายรายได้ทั้งหมดที่หาได้ระหว่างช่วงชีวิตการทำงาน (lifetime earning) เพื่อใช้ในการบริโภคให้ครอบคลุมตลอดทั้งชีวิต ระดับรายได้ที่ครัวเรือนต้องหาได้ระหว่างช่วงชีวิตการทำงาน เพื่อนำมาใช้จ่ายในการบริโภคในวันนี้และพรุ่งนี้จะมากเท่าใดขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของแต่ละครัวเรือน แต่ประเด็นสำคัญอยู่ที่ว่ารายได้ที่ครัวเรือนสามารถหาได้ ณ วันนี้ รองรับค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภค ณ วันนี้เท่านั้น ลักษณะนี้หากครัวเรือนมีรายได้ที่มั่นคง ครัวเรือนก็จะมีรายได้เพียงพอในการบริโภคตราบเท่าที่ยังหารรายได้ได้อยู่ การที่ครัวเรือนเผชิญช็อกที่ส่งผลกระทบต่อเนื่องจากช่วงเวลาหนึ่งไปสู่อีกช่วงเวลาหนึ่ง และครัวเรือนไม่มีเครื่องมือในการรักษาระดับการบริโภคอย่างเพียงพอ อาจไม่ได้ส่งผลกระทบต่อระดับการบริโภค ณ ปัจจุบัน (Townsend, 1995)

Mathiassen (2007) ทำการศึกษาเรื่องการทำนายสัดส่วนคนจนในอนาคต (The predictive ability of poverty models) โดยประมาณค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคจากปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อความยากจน ในกรณีที่ไม่ใช่ข้อมูลค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของปีที่ต้องการศึกษา การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทดสอบความสามารถในการคาดคะเนสถานะความยากจนของครัวเรือน โดยใช้แบบจำลองสำหรับคาดคะเนสัดส่วนครัวเรือนยากจนของประชากรทั้งหมด โดยการวิเคราะห์สมการถดถอยของการบริโภค จากข้อมูลค่าใช้จ่ายของครัวเรือนที่สำรวจได้ในปีก่อน ผลการวิเคราะห์แสดงความสัมพันธ์ระหว่างสัดส่วนครัวเรือนยากจนกับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการบริโภค การศึกษาครั้งนี้ Mathiassen ได้ทบทวนงานวิจัยที่ผ่านมา พบว่า การคาดคะเนสถานะความยากจนของครัวเรือนด้วยวิธีดังกล่าว ให้ผลการวิเคราะห์ด้วยระดับความเชื่อมั่นที่เป็นที่ยอมรับ

โดยทั่วไป ผู้ศึกษาได้ประมาณแบบจำลองความยากจนโดยใช้ข้อมูลสำรวจในปีก่อนการศึกษาเพื่อทำนายสัดส่วนครัวเรือนยากจนในปีที่ศึกษา แบบจำลองการบริโภคที่ใช้ในการวิเคราะห์ คือ

$$\ln Y_i = X_i \beta + \varepsilon_i \delta \quad \dots(2.6)$$

โดย Y_i คือ ค่าใช้จ่ายในการบริโภคของครัวเรือน

X_i คือ ปัจจัยที่ส่งผลต่อความยากจน

และจำแนกครัวเรือนที่ยากจนโดยใช้ฟังก์ชันความน่าจะเป็นที่ระดับการบริโภคของครัวเรือนจะต่ำกว่าเส้นความยากจน

$$P_i = P(Y_i < Z_i) = P(\ln Y_i < \ln Z_i) = P(X_i \beta + \varepsilon_i \delta < \ln Z_i) = \Phi\left(\frac{\ln Z_i - X_i \beta}{\delta}\right) \dots(2.7)$$

ตัวแปรที่ใช้ประมาณการบริโภค เมื่อต้องการทดสอบว่าแบบจำลองสามารถนำมาใช้ประมาณการบริโภคของครัวเรือนในปีที่ไม่มีข้อมูลค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนได้หรือไม่ ต้องพิจารณาถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลซึ่งสามารถรวบรวมข้อมูลได้จากการสำรวจ (light survey) การศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาเลือกปัจจัยที่ประกอบเป็นแบบจำลองเหมาะสมที่สุดและเพียงพอสำหรับการคาดคะเนสัดส่วนคนจน (poverty headcount ratio) โดยการคัดเลือกตัวแปรที่จะนำเข้าไปหรือตัดออกจากการวิเคราะห์จะต้องมั่นใจได้ว่าผลตอบแทนต่อตัวแปรสุดท้าย (marginal gain) ต่ำที่สุด

การประมาณแบบจำลองการบริโภคในอนาคต

เนื่องจากการบริโภคในอนาคตไม่สามารถสำรวจหรือคำนวณได้โดยตรงจากข้อมูลพื้นฐานของครัวเรือน ต้องทำการประมาณแบบจำลองการบริโภคในอนาคต โดยสมมติให้สมการการบริโภคอยู่ในรูป log-linear ดังนี้ (Chaudhuri, 2003)

$$\ln c_h = X_h \beta + e_h \quad \dots(2.8)$$

โดยที่ C_h คือ ค่าใช้จ่ายในการบริโภคของครัวเรือน

X_h คือ คุณลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนที่สำรวจได้

β คือ สัมประสิทธิ์แสดงขนาดและทิศทางความสัมพันธ์ของ X_h ต่อ $\ln C_h$

e_h คือ ความผันแปรของการบริโภคระหว่างครัวเรือน ซึ่งเกิดจากช็อกที่ส่งผลให้ระดับการบริโภคเปลี่ยนแปลง

สมการที่ (2.8) ค่า e_h เป็นอิสระระหว่างช่วงเวลา หมายความว่าไม่ได้พิจารณาผลกระทบของช็อกที่เกิดขึ้นในอดีตและส่งผลกระทบต่อระดับการบริโภคในอนาคต (ซึ่งไม่สามารถสำรวจพบจากข้อมูลภาคตัดขวาง) นอกจากนี้เรายังสมมติว่าความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนกับการบริโภค (β_i) คงที่ระหว่างช่วงเวลา หมายความว่า การเปลี่ยนแปลงระดับการบริโภคเกิดจากช็อก ที่ครัวเรือนต้องเผชิญในอนาคตเท่านั้น

โดยหลักการทางสถิติข้อมูลที่ใช้ในการประมาณค่าสมการถดถอย เพื่อทำนายข้อมูลในอนาคตต้องเป็นข้อมูลอนุกรมเวลา (time serie data) แต่เนื่องจากข้อจำกัดด้านข้อมูลทำให้ในการศึกษาครั้งนี้จำเป็นต้องประมาณสมการการบริโภคจากข้อมูลภาคตัดขวางปี ทำให้ไม่สามารถประมาณค่าสัมประสิทธิ์การบริโภค (β_i) ระหว่างช่วงเวลาได้ ดังนั้น จึงจำเป็นต้องสร้างข้อสมมติที่เหมาะสม เพื่อยืนยันว่ากระบวนการสร้างข้อมูลการบริโภคในอนาคตนั้นถูกต้อง

ข้อสมมติที่จำเป็นในการวิเคราะห์ความแปรปรวนตามแนวคิดการวัดความแปรปรวนจากความยากจนจากความยากจนที่คาดหมาย (VEP)

1. ขนาดและทิศทางของ β_i คงที่ระหว่างช่วงเวลา หมายความว่า การเปลี่ยนแปลงระดับการบริโภคของครัวเรือนเกิดจากช็อกที่ครัวเรือนต้องเผชิญในอนาคตเท่านั้น

2. ความแปรปรวนของความผันผวนในการบริโภคของครัวเรือน ณ เวลา t ($\sigma_{e_h}^2$) สามารถใช้ประมาณค่าความแปรปรวนของความผันผวนในการบริโภคของครัวเรือนระหว่างช่วงเวลา ($\sigma_{e_{h+1}}^2$)

3. ช็อกมีการกระจายแบบปกติและเป็นอิสระตามคุณลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของแต่ละครัวเรือน

เนื่องจากไม่มีข้อมูลอนุกรมเวลา ซ็อกที่ส่งผลกระทบต่อให้ระดับการบริโภคเปลี่ยนแปลง ต่อเนื่องจากปัจจุบันถึงปีถัดไปจึงไม่สามารถสำรวจได้ ดังนั้น สมมติให้ความแปรปรวนของความผันผวนในการบริโภคของครัวเรือน ($\sigma_{e,h}^2$) ซึ่งสำรวจไม่ได้ขึ้นกับคุณลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน (x_h) ซึ่งเป็นค่าที่สำรวจได้ มีความสัมพันธ์กันในรูปต่อไปนี้

$$\sigma_{e,h}^2 = X_h \theta \quad \dots(2.9)$$

ทำการประมาณค่าสัมประสิทธิ์การบริโภค (β_i) และสัมประสิทธิ์ความแปรปรวนของความผันผวนในการบริโภค (θ) โดยวิธี three-step feasible generalized least squares (FGLS) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า estimated feasible generalized least squares (EGLS) ซึ่งมี 3 ขั้นตอน ดังนี้

1. ประมาณสมการ (2.8) ด้วยวิธีกำลังน้อยที่สุด (OLS) แล้วนำค่าความคลาดเคลื่อนที่ได้มา ยกกำลังสอง แล้วกำหนดให้มีความสัมพันธ์กับคุณลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนดังสมการ (2.9) จากนั้นประมาณสมการ (2.9) ด้วย OLS

$$\hat{e}_{OLS,h}^2 = X_h \theta + \eta_h \quad \dots(2.10)$$

2. นำค่าประมาณ $X_h \hat{\theta}_{OLS}$ ที่ได้จากการประมาณสมการ (2.9) มาปรับรูปสมการ (2.10) ดังนี้

$$\frac{\hat{e}_{OLS,h}^2}{X_h \hat{\theta}_{OLS}} = \left(\frac{X_h}{X_h \hat{\theta}_{OLS}} \right) \theta + \frac{\eta_h}{X_h \hat{\theta}_{OLS}} \quad \dots(2.11)$$

จากนั้นประมาณค่า θ ด้วยวิธี OLS เพื่อให้ได้ $\hat{\theta}_{FGLS}$ ซึ่งเป็น asymptotically efficient estimates ของ θ ทำให้ได้ค่า $X_h \hat{\theta}_{FGLS}$ ที่เป็น consistent estimate ของความแปรปรวนของความไม่แน่นอนในการบริโภคของแต่ละครัวเรือน ($\sigma_{e,h}^2$)

$$\hat{\sigma}_{e,h} = \sqrt{X_h \hat{\theta}_{FGLS}} \quad \dots(2.12)$$

3. นำสมการ (2.12) ไปหารสมการ (2.8) ได้ดังนี้

$$\frac{\ln c_h}{\hat{\sigma}_{e,h}} = \left(\frac{X_h}{\hat{\sigma}_{e,h}} \right) \beta + \frac{e_h}{\hat{\sigma}_{e,h}} \quad \dots(2.13)$$

จากนั้นประมาณสมการ (6) ด้วย OLS เพื่อให้ได้ $\hat{\beta}_{FGLS}$ เป็น consistent and asymptotically efficient estimate ของ β และค่าความคลาดเคลื่อนมาตรฐานของสัมประสิทธิ์ ($\hat{\beta}_{FGLS}$) ก็คือค่าความคลาดเคลื่อนมาตรฐานที่ได้จากการประมาณสมการ

นำค่า $\hat{\beta}_{FGLS}$ และ $\hat{\theta}_{FGLS}$ มาประมาณการบริโภคและความแปรปรวนของการบริโภคของครัวเรือนได้โดยตรง ดังสมการ (2.14) และ (2.15) ดังนี้

$$\hat{E}[\ln c_h | X_h] = X_h \hat{\beta}_{FGLS} \quad \dots(2.14)$$

$$\hat{V}[\ln c_h | X_h] = \hat{\sigma}_{e,h}^2 = X_h \hat{\theta}_{FGLS} \quad \dots(2.15)$$

จากการที่สมมติให้การบริโภคของแต่ละครัวเรือนมีการแจกแจงแบบ log ปกติ การบริโภคและความแปรปรวนของการบริโภคที่ได้จากการประมาณ จึงสามารถนำมาคำนวณความน่าจะเป็นที่ครัวเรือนที่มีคุณลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคม (X_h) จะตกสู่ภาวะความยากจนในปีถัดไปได้ ดังนี้

$$\hat{v}_h = \hat{\Pr}(\ln c_h < \ln z | X_h) = \Phi \left(\frac{\ln z - X_h \hat{\beta}_{FGLS}}{\sqrt{X_h \hat{\theta}_{FGLS}}} \right) \quad \dots(2.16)$$

การพิจารณาว่าครัวเรือนใดมีสถานะเปราะบางสู่ความยากจน โดยส่วนใหญ่ระดับความเปราะบางสู่ความยากจนที่นำมาใช้เป็นเกณฑ์ คือ ครัวเรือนใดที่มีระดับความเปราะบางสู่ความยากจนมากกว่าหรือเท่ากับ 0.5 ถือเป็นครัวเรือนที่เปราะบางสู่ความยากจน (Theda, 2007)

ขั้นตอนการประมาณสมการการบริโภคข้างต้นมีความจำเป็นต้องประมาณความแปรปรวนของการบริโภคเนื่องจากเหตุผล 2 ประการ คือ

ประการแรก เนื่องจากการประมาณสมการการบริโภค โอกาสที่จะเกิดความคลาดเคลื่อนในการวัดมีสูง ความคลาดเคลื่อนในการวัดนั้นโดยส่วนใหญ่เกิดจากขั้นตอนการสัมภาษณ์ในระดับครัวเรือน ความคลาดเคลื่อนที่เกิดขึ้นนี้อาจทำให้ความแปรปรวนในการบริโภคที่ประมาณได้จากสมการ (2.10) และ (2.11) สูงเกินจริง (overestimate) อย่างมีนัยสำคัญ เนื่องจากค่าเฉลี่ยของความคลาดเคลื่อนกำลังสอง จากสมการ (2.8) จะเอนเอียงสูงขึ้นเนื่องจากความแปรปรวนของความคลาดเคลื่อนในการวัด และความเอนเอียงดังกล่าวนี้จะทำให้ค่าคงที่ (intercept) (2.10) และ (2.11) สูงเกินจริง และทำให้ค่าเฉลี่ยของการบริโภคที่ประมาณได้จะสูงเกินจริงด้วย เนื่องจากสมมติให้สมการการบริโภคมีการกระจายแบบปกติซึ่งเป็นฟังก์ชันเพิ่มหมายความว่าเมื่อความแปรปรวนเพิ่มขึ้นระดับการบริโภคก็จะสูงขึ้นตามไปด้วย การควบคุมไม่ให้เกิดข้อผิดพลาดดังกล่าวจำเป็นต้องปรับปรุงสมการความแปรปรวนของการบริโภค เพื่อให้ค่าเฉลี่ยของการบริโภคที่ประมาณได้ใกล้เคียงกับค่าจริงมากที่สุด

แม้จะทำการการปรับปรุงสมการดังกล่าวแล้วแต่ปัญหาค่าความแปรปรวนที่ประมาณได้สูงเกินความเป็นจริงนั้นอาจยังคงเกิดขึ้น อันเป็นผลมาจากปัจจัยที่สำรวจไม่ได้แต่ส่งผลกระทบต่อระดับการบริโภค ตัวอย่างเช่น กรณีที่ครัวเรือน 2 ครัวเรือน มีคุณลักษณะด้านเศรษฐกิจและสังคมที่สำรวจได้ (x_h) เหมือนกันแต่กลับมีระดับการบริโภคในปีปัจจุบันต่างกัน เนื่องมาจากปัจจัยอื่นๆ ที่ไม่สามารถสำรวจได้ เช่น ความอุดมสมบูรณ์ของดินที่ไม่เท่ากันในแต่ละพื้นที่ ถ้าผู้ศึกษาประมาณสมการการบริโภคด้วย OLS ในสมการ (2.8) เพียงครั้งเดียว แล้วนำค่าประมาณที่ได้มาทำการวิเคราะห์จะพบว่าระดับการบริโภคในปีถัดไปของทั้ง 2 ครัวเรือนเท่ากัน

ประการที่สองระดับการบริโภคของแต่ละครัวเรือนอาจแตกต่างกัน เนื่องมาจากผลของชื่อระดับชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อบางครัวเรือนหรือบางพื้นที่เท่านั้น และถ้ารวมชุดตัวแปรสุ่ม (dummy) เข้าไปในแบบจำลองการบริโภคในสมการ (2.8) เพื่อประมาณผลกระทบของชื่อระดับชุมชน ผลการประมาณการบริโภคที่ได้ อาจเอนเอียงมากหรือน้อยกว่าความเป็นจริง และเช่นเดียวกันหากรวมชุดตัวแปรสุ่ม (dummy) เข้าไปในแบบจำลองความแปรปรวนของการบริโภค มีความเสี่ยงที่อาจได้ผลการประมาณค่าความแปรปรวนของการบริโภคสูงเกินจริงสำหรับครัวเรือนที่อยู่ในพื้นที่ที่เผชิญชื่อระดับชุมชนมากกว่าครัวเรือนอื่น

การประมาณค่าสมการโดยใช้สมการเส้นตรงอย่างง่าย ทำให้ไม่สามารถหารันตีได้ว่าค่าความแปรปรวน ($\hat{\sigma}_{e,h}^2 = X_h \hat{\theta}$) ที่ประมาณได้จะเป็นบวก เนื่องจากถ้าประมาณได้ค่าออกมาเป็น

ลจะไม่สามารถหาค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเพื่อนำไปคาดคะเนระดับความแปรปรวนได้ ในทางปฏิบัติประเด็นนี้อาจเกิดขึ้นเพียงไม่กี่ตัวอย่าง สามารถแก้ไขได้โดยตัดตัวอย่างดังกล่าวออกจากกลุ่มตัวอย่าง ทางเลือกอื่นนอกเหนือจากวิธีดังกล่าวที่ผ่านมา Elbers et al. (2544) เลือกใช้แบบจำลองโลจิทในการประมาณค่าสมการ 3 ซึ่งน่าจะเป็นการควบคุมให้ค่าความแปรปรวนที่ประมาณได้เป็นบวก โดยการประมาณค่าควรจะใช้โครงสร้างของ Taylor approximation

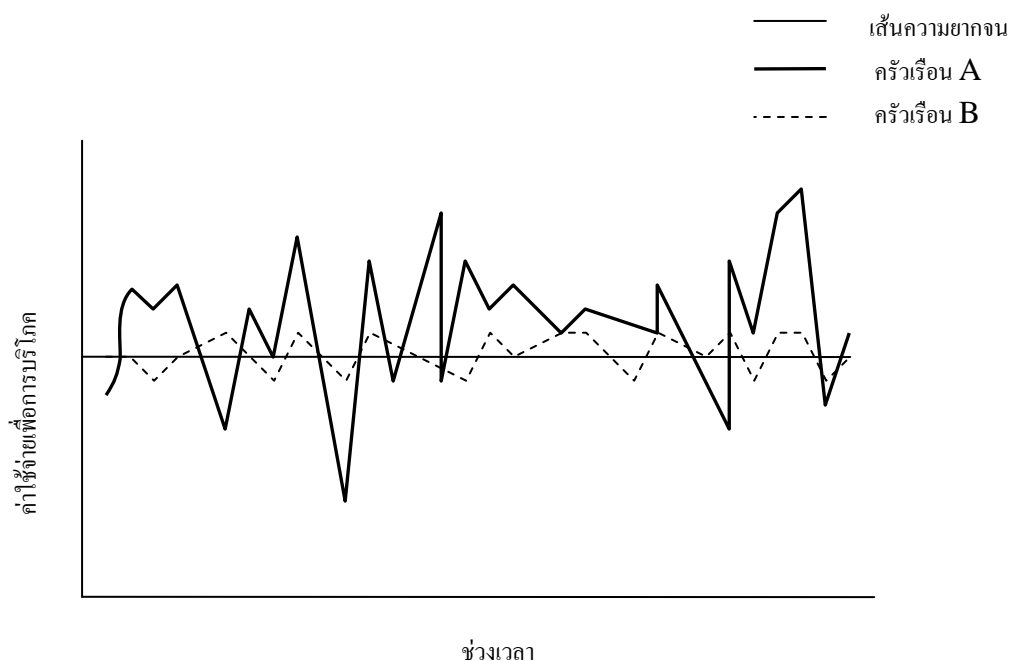
ปัญหาความผันผวนในการบริโภคไม่คงที่ (heteroskedasticity)

ระดับความแปรปรวนของความยากจนของครัวเรือนมีความสัมพันธ์กับระดับการบริโภคในอนาคตแบบไม่เป็นเส้นตรง (non linear function) ความแปรปรวนของความยากจนของครัวเรือนไม่เพียงแต่ขึ้นอยู่กับการบริโภคในอนาคตเท่านั้น แต่ยังขึ้นอยู่กับความแปรปรวนในการบริโภคด้วย พนักงานราชการที่รายได้ต่ำที่มีระดับค่าใช้จ่ายที่คาดหมายในอนาคตใกล้เคียงกับครัวเรือนที่ประกอบธุรกิจส่วนตัวขนาดเล็กๆ แต่ยังคงมีระดับความแปรปรวนของความยากจนต่ำกว่า เนื่องจากมีความมั่นคงด้านรายได้โดยเปรียบเทียบมากกว่า (ความแปรปรวนน้อยกว่า) ดังนั้นจึงจำเป็นต้องประมาณค่าความแปรปรวนของการบริโภคในอนาคตด้วย

แบบจำลองที่ใช้ในการประมาณระดับการบริโภคถูกนำไปใช้เพื่อวัดพฤติกรรมการบริโภคและปัจจัยที่กำหนดการบริโภคของครัวเรือน รวมถึงการวิเคราะห์ความยากจนของครัวเรือนอย่างกว้างขวาง แต่การศึกษาที่ผ่านมาส่วนใหญ่ความแปรปรวนของการบริโภค คือความคลาดเคลื่อนในการวัดหรือปัจจัยที่ไม่สามารถสำรวจได้ ภายใต้อธิษฐานที่ว่าความแปรปรวนของการบริโภคเหมือนกันในแต่ละครัวเรือน ซึ่งค่อนข้างจะตายตัวเกินไปในมุมมองทางเศรษฐศาสตร์ เนื่องจากการบังคับให้ค่าเฉลี่ยและความแปรปรวนของการบริโภคที่ประมาณได้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ในทางสถิติปัญหาความแปรปรวนไม่คงที่จะส่งผลให้ประสิทธิภาพการวิเคราะห์ลดลง แต่ไม่ทำให้ค่าสัมประสิทธิ์ที่ประมาณได้มีความเอนเอียง แต่ในกรณีนี้ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของการบริโภคถูกนำไปคำนวณระดับความแปรปรวนโดยตรง ดังนั้นหากค่าสัมประสิทธิ์ที่ได้จากการประมาณเบี่ยงเบน จะทำให้ระดับความแปรปรวนที่คาดคะเนได้เบี่ยงเบนด้วย เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวจึงมีความจำเป็นต้องประมาณค่าความแปรปรวนของการบริโภค โดยกำหนดให้ความแปรปรวนมีความสัมพันธ์กับคุณลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน (Chaudhuri, 2003)

จากภาพที่ 5 แสดงตัวอย่างการเปลี่ยนแปลงระดับการบริโภคของ 2 ครั้วเรื้อน ซึ่งแตกต่างกัน ครั้วเรื้อน A มีระดับการบริโภคเฉลี่ยสูงแต่ค่อนข้างผันผวน ส่วนครั้วเรื้อน B ระดับการบริโภคมีความคงเส้นคงวามากกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับครั้วเรื้อน A แต่ระดับการบริโภคโดยเฉลี่ยต่ำกว่า การเปลี่ยนแปลงขึ้นลงของระดับการบริโภคและความแปรปรวนของการบริโภคที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดระหว่าง 2 ครั้วเรื้อน เมื่อคาดคะเนระดับความแปรปรวนของทั้ง 2 ครั้วเรื้อนจะพบว่าทั้งสองครั้วเรื้อนมีระดับความแปรปรวนเท่ากันหรือใกล้เคียงกัน

ที่มาของความแปรปรวนสู่ความยากจน

ภาพที่ 5 ระดับการบริโภคของครั้วเรื้อน 2 ครั้วเรื้อน ณ ช่วงเวลาต่างๆ

ที่มา: Chaudhuri (2003)

ดังนั้น เมื่อคาดคะเนระดับความแปรปรวนสู่ความยากจนของครั้วเรื้อนแล้วพบว่ามีความแปรปรวนสู่ความยากจนเท่ากันหรือใกล้เคียงกัน อาจเนื่องมาจากสาเหตุที่ต่างกัน สำหรับบางครั้วเรื้อนอาจแปรปรวนสู่ความยากจนเนื่องมาจากระดับการบริโภคต่ำในระยะยาว แต่สำหรับบางครั้วเรื้อนความผันผวนในการบริโภคเป็นสาเหตุที่ทำให้ครั้วเรื้อนแปรปรวนสู่ความยากจน

การจำแนกครั้วเรื้อนที่แปรปรวนสู่ความยากจนตามที่มาของความแปรปรวนสู่ความยากจนมีความสำคัญต่อการกำหนดเป้าหมายเชิงนโยบาย กล่าวคือ ครั้วเรื้อนที่แปรปรวนเนื่องจากความแปรปรวนของการบริโภคสูง ควรดำเนินนโยบายที่จะช่วยลดหรือสร้างหลักประกันในการเผชิญ

ความเสี่ยงในอนาคต ในขณะที่ครัวเรือนที่เปราะบางสู่ความยากจนเนื่องจากเนื่องจากค่าเฉลี่ยของการบริโภคในอนาคตต่ำ กลไกที่จะช่วยลดความเปราะบางต้องเข้ามาช่วยส่งเสริมโอกาสในการแสวงหารายได้ของครัวเรือน มีเป้าหมายเพิ่มทุนทรัพย์สินเพื่อการประกอบอาชีพ เช่น จัดสรรที่ดินเพื่อการเกษตรให้ ส่งเสริมเครื่องมือ ความรู้ความสามารถในการทำงาน

อย่างไรก็ตาม ที่มาของความเปราะบางสู่ความยากจน 2 ลักษณะที่แตกต่างกันดังกล่าวข้างต้นยังมีแง่มุมที่ซับซ้อน กล่าวคือ อาจเป็นไปได้ว่าการประกอบอาชีพที่อยู่ภายใต้ภาวะเสี่ยงจะก่อให้เกิดรายได้สูงกว่าอาชีพที่มีความเสี่ยงต่ำ (high risk high return) ทำให้ครัวเรือนมีโอกาสสะสมความมั่งคั่งให้เพิ่มพูนขึ้น เพื่อเป็นเครื่องมือในการจัดการความเสี่ยงที่จะส่งผลกระทบต่อการบริโภคของครัวเรือน หมายความว่าครัวเรือนที่เปราะบางสู่ความยากจนเนื่องจากค่าเฉลี่ยของการบริโภคต่ำ นอกจากจะขาดแคลนเครื่องมือ ความรู้ความสามารถในการแสวงหารายได้แล้ว ความเปราะบางสู่ความยากจนอาจมีสาเหตุมาจากการขาดความสามารถในการจัดการความเสี่ยงอีกด้วย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในครั้งนี้ประกอบด้วย ส่วนแรก ความเปราะบางสู่ความยากจน และส่วนที่สองรายได้ได้นอกภาคการเกษตรเพื่อบรรเทาความยากจน

ความเปราะบางสู่ความยากจน

เนื่องจากความยากจนเป็นปัญหาที่ทั่วโลกให้ความสนใจ Richard H. Adam (2001) ทำการศึกษาผลกระทบของรายได้ได้นอกภาคการเกษตรต่อความยากจนและความไม่เท่าเทียมกันของครัวเรือนในชนบท โดยเปรียบเทียบระหว่างประเทศอียิปต์กับประเทศจอร์แดนพบว่าครัวเรือนยากจนในประเทศอียิปต์มีรายได้ได้นอกภาคการเกษตรมากถึงร้อยละ 60 ในขณะที่ครัวเรือนในประเทศจอร์แดนมีรายได้ได้นอกภาคการเกษตรน้อยกว่าร้อยละ 20 เนื่องจากในประเทศอียิปต์พื้นที่การเกษตรทั้งหมดอยู่ในเขตชลประทานและผลิตภาพสูง ราคาที่ดินจึงสูงทำให้ครัวเรือนที่ยากจนกว่ามีโอกาสครอบครองที่ดินน้อยกว่า เมื่อไม่มีที่ดินเพื่อทำการเกษตรสมาชิกในครัวเรือนจึงต้องหารายได้จากนอกภาคการเกษตร ส่วนประเทศจอร์แดนพื้นที่การเกษตรที่อยู่ในเขตชลประทานมีเพียงร้อยละ 30 ของพื้นที่การเกษตรทั้งหมด และผลิตภาพต่ำ ราคาที่ดินจึงไม่สูงมากนัก ครัวเรือนยากจนจึงมีโอกาสครอบครองที่ดิน แต่เนื่องจากที่ดินมีผลิตภาพต่ำครัวเรือนที่ร่ำรวยจึงหันไป

แสวงหารายได้นอกภาคการเกษตร แหล่งรายได้หลักจากนอกภาคการเกษตร คือ รายได้จากการจ้างงานโดยภาครัฐ โดยในประเทศอียิปต์รายได้จากการจ้างงานโดยภาครัฐคิดเป็นร้อยละ 43 ของรายได้นอกภาคการเกษตร และในประเทศจอร์แดนคิดเป็นร้อยละ 60 ของรายได้นอกภาคการเกษตร

เมื่อนักเศรษฐศาสตร์ยอมรับว่าการแก้ปัญหาความยากจนให้ประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืนต้องให้ความสำคัญกับการลดความเปราะบางสู่ความยากจนในอนาคต Chaudhuri Jalan and Suryahadi (2002) จึงทำการวิเคราะห์ระดับและสาเหตุของความเปราะบางสู่ความยากจนของครัวเรือนในประเทศอินโดนีเซีย โดยอาศัยแนวคิดความเปราะบางสู่ความยากจนจากความยากจนที่คาดหมาย (VEP) จากข้อมูลภาคตัดขวางที่สำรวจในเดือนธันวาคม 1998 ความเปราะบางสู่ความยากจนเป็นพลวัต ข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์จึงควรเป็นข้อมูลอนุกรมเวลาที่ครอบคลุมหลายช่วงระยะเวลาและมีรายละเอียดครบถ้วนสมบูรณ์ แต่โดยส่วนใหญ่ข้อมูลลักษณะดังกล่าวค่อนข้างจำกัดสำหรับประเทศกำลังพัฒนา คณะผู้ศึกษาเล็งเห็นถึงความสำคัญ ในการแสวงหาแนวทางการวัดความเปราะบางซึ่งมีลักษณะพลวัต จากข้อมูลภาคตัดขวางซึ่งมีลักษณะสถิต การศึกษาในครั้งนี้จึงเป็นการเสนอวิธีวิจัยพื้นฐานเพื่อประมาณค่าระดับความเปราะบางสู่ความยากจน และสรุปผลการศึกษาแบ่งออกเป็น 3 ประเด็น ดังนี้ ประเด็นที่หนึ่ง เดือนธันวาคม 2541 สำรวจพบประชากรในประเทศอินโดนีเซียยากจนร้อยละ 22 ของประชากรทั้งประเทศ แต่จากการประมาณค่าประชากรที่เปราะบางสู่ความยากจนในอนาคตมากถึงร้อยละ 45 ของประชากรทั้งประเทศ ประเด็นที่สอง นโยบายการแก้ปัญหาความยากจนควรประกอบด้วย นโยบายการบรรเทาความยากจน และนโยบายการป้องกันความยากจนซึ่งก็คือการลดความเปราะบางสู่ความยากจนนั่นเอง ประเด็นที่สาม ครัวเรือนแต่ละกลุ่มมีความเปราะบางสู่ความยากจนเนื่องจากสาเหตุต่างกัน สาเหตุหลักที่ทำให้ครัวเรือนในชนบทที่มีระดับการศึกษาต่ำเปราะบางสู่ความยากจน คือ ระดับการบริโภคเฉลี่ยที่คาดหมายในอนาคตต่ำ ส่วนสาเหตุหลักที่ทำให้ครัวเรือนในเมืองที่มีระดับการศึกษาสูงกว่าเปราะบางสู่ความยากจน คือ ความไม่แน่นอนในการบริโภค ดังนั้น แนวทางการลดความเปราะบางสู่ความยากจนของครัวเรือนแต่ละกลุ่มจึงต้องแตกต่างกัน

สำหรับประเทศไทยสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาแห่งประเทศไทย (2549) เป็นหน่วยงานแรกๆ ที่ทำการศึกษาด้านความเปราะบางสู่ความยากจน โดยศึกษาการประเมินความเสี่ยงและความเปราะบางทางสังคม : การวัดภาวะความยากไร้และความเปราะบางสังคม สู่แนวทางนำไปปฏิบัติได้ในประเทศไทย ในการศึกษาที่ใช้วิธีการเดียวกับวิธีของ Chaudhuri (2002) คือ ครัวเรือนจะตกสู่

ภาวะความยากจน ถ้าค่าใช้จ่ายของครัวเรือนต่ำกว่าเส้นความยากจน โดยการประมาณการบริโภคต่อหัวของครัวเรือนในการประเมินว่าครัวเรือนจะมีความเปราะบางในอนาคตหรือไม่ ผลจากการศึกษาพบว่า สัดส่วนคนเปราะบางสู่ความยากจนในชนบทนั้นสูงกว่าสัดส่วนคนจน ประมาณร้อยละ 44 ของคนชนบทเปราะบางสู่ความยากจน ในปีพ.ศ.2545 และร้อยละ 52 เปราะบางในปีพ.ศ.2547 ที่สำคัญคือร้อยละ 35 เปราะบางสู่ความยากจนทั้งสองปี ครัวเรือนเหล่านั้นอาจจะเข้าสู่ความยากจนเมื่อมีเหตุการณ์เสี่ยงมากระทบ ครัวเรือนชนบทที่เปราะบางต่อเนื่องและซ้ำซาก คือครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนไม่มีการศึกษาหรือการศึกษาสูงสุดระดับประถมต้น ครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนไม่มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และครัวเรือนที่มีสินทรัพย์ต่ำ มาตรการที่จะช่วยครัวเรือนกลุ่มนี้คือการมุ่งสร้างศักยภาพให้กับคนรุ่นลูกและรุ่นหลาน โดยเฉพาะในด้านการศึกษา ในการช่วยเหลือครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนไม่มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจควรรหาแนวทางสร้างอาชีพให้เกิดรายได้ อาจจะด้วยการใช้เงินสนับสนุนจากรัฐ ถ้าหัวหน้าครัวเรือนไม่สามารถประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้ควรได้รับการสงเคราะห์ที่พอเพียงต่อการดำรงชีพ

รายได้นอกภาคการเกษตรเพื่อบรรเทาความยากจน

ความคิดที่ว่าภาคการเกษตรเท่านั้นที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจในชนบทดูเหมือนจะล้าสมัยแล้วในปัจจุบัน เนื่องจากสัดส่วนรายได้นอกภาคการเกษตรของครัวเรือนเกษตรกรรมแถบประเทศกำลังพัฒนาสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง แรงจูงใจในการประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตรของแต่ละครัวเรือนมีมากหรือน้อยแตกต่างกัน ไปตามสภาวะแวดล้อมรอบๆครัวเรือน (setting) และระดับชั้นรายได้ของครัวเรือน (income group) เป้าหมายที่ผลักดันให้ครัวเรือนตัดสินใจประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตรแบ่งเป็น 2 กลุ่ม (Reardon, Barrett, and Stamoulis, 2006) คือ

1. เพื่อสะสมรายได้และทรัพย์สิน เป็นแรงที่ดึงดูดให้ครัวเรือนต้องการไปประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตร (pull factor)
2. เพื่อหลีกเลี่ยงผลกระทบจากการที่ภาคการเกษตรเกิดภาวะซบเซา และผลักดันให้ครัวเรือนหลุดพ้นจากความยากจน เป็นแรงที่ผลักดันให้ครัวเรือนต้องการไปประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตร (push factor)

การศึกษาด้านการประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตรเพื่อบรรเทาความยากจนนั้นมีมาก Delgado and Siamwalla (1997) ทำการทดสอบรูปแบบการประกอบอาชีพหลากหลายในทวีปเอเชีย และแอฟริกา พวกเขาเห็นว่า เกษตรกรในแอฟริกามักจะปลูกพืชหลากหลายชนิดผสมผสานกัน เพื่อลดความเสี่ยงเนื่องมาจากสภาพภูมิอากาศ แต่ในทางกลับกัน รูปแบบการปลูกพืชหลากหลายในทวีปเอเชีย เป็นลักษณะที่เกษตรกรขยายจากที่เคยปลูกข้าวอย่างเดียวเป็นการปลูกพืชอื่นที่ราคาดีกว่า หรือขยายไปสู่การทำเกษตรด้านอื่น เช่น ปศุสัตว์ หรือประมง นอกจากนี้ Ersado (2003) ทำการศึกษาในประเทศซิมบับเว ทำการทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างการประกอบอาชีพหลากหลาย กับสวัสดิการของครัวเรือน พบว่า เขตชนบท ครัวเรือนที่ร่ำรวยกว่าจะมีแหล่งที่มาของรายได้หลากหลายกว่า และจำนวนแหล่งที่มาของรายได้มากกว่า ในขณะที่เขตเมืองกลับเป็นไปในทางตรงกันข้าม กล่าวคือ ครัวเรือนที่ร่ำรวยกว่ามักจะไม่ค่อยประกอบอาชีพหลากหลาย นอกจากนี้เขายังพบว่า ครัวเรือนที่อาศัยในชนบท อยู่ภายใต้สภาวะแวดล้อมที่ปริมาณน้ำฝนมีความแปรปรวนสูง มักจะมีจำนวนแหล่งที่มาของรายได้มากกว่า ซึ่งเชื่อมโยงกับแนวคิดที่ว่า การกระจายแหล่งที่มาของรายได้เป็นกลยุทธ์ในการจัดการความเสี่ยง และล่าสุด Nicholas Minot *et al.* (2006) พบว่า การตัดสินใจในเรื่องเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่นั้น ได้รับผลกระทบจากปัจจัยด้านต้นทุนการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะที่ดินและแรงงานของครัวเรือน ครัวเรือนที่มีสมาชิกในครัวเรือนมากแต่มีที่ดินน้อยมักจะมีแหล่งที่มาของรายได้หลากหลายกว่า สัดส่วนของรายได้นอกภาคการเกษตรสูงกว่า และมูลค่าผลผลิตพืชต่อที่ดินสูงกว่า (ประสิทธิภาพการผลิตสูงกว่า) แต่สัดส่วนของผลผลิตที่ถูกนำไปขายน้อยกว่า (ส่วนใหญ่ผลิตเพื่อการบริโภค)

บทที่ 3

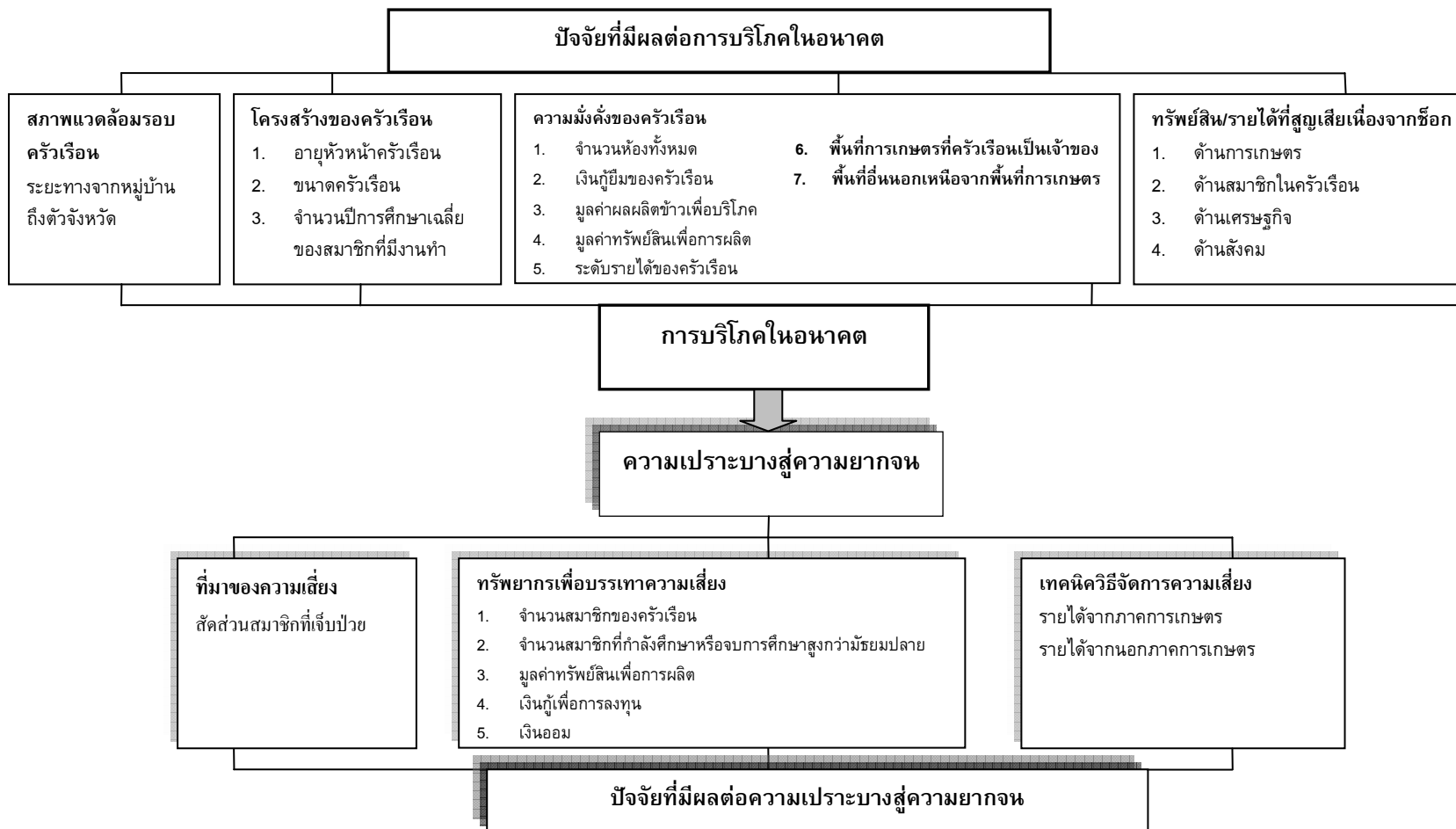
วิธีการศึกษา

กรอบแนวคิดในการศึกษา

การวิเคราะห์ปัจจัยด้านรายได้นอกภาคการเกษตรที่มีผลต่อความเปราะบางสู่ความยากจนของครัวเรือนในจังหวัดอุบลราชธานีนั้น มีกรอบแนวคิด (ภาพที่ 6) การวิเคราะห์ปัจจัยด้านรายได้นอกภาคการเกษตรที่มีผลต่อความเปราะบางสู่ความยากจนของครัวเรือนในจังหวัดอุบลราชธานี เริ่มจากการพิจารณาว่าครัวเรือนใดบ้างเป็นครัวเรือนที่เปราะบางสู่ความยากจน โดยใช้ค่าใช้จ่ายในขนาดของครัวเรือนเปรียบเทียบกับเส้นความยากจนของแต่ละครัวเรือน ซึ่งจะต้องประมาณการบริโภคในขนาดของครัวเรือนโดยวิธี three-step feasible generalized least square (FGLS) เพื่อให้ได้ผลการคาดคะเนระดับความเปราะบางสู่ความยากจนที่สมบูรณ์ เมื่อทราบว่าครัวเรือนใดเปราะบางสู่ความยากจน จะทำการพิจารณาต่อไปว่าปัจจัยใดบ้างที่มีผลต่อความเปราะบางสู่ความยากจน

การประมาณการบริโภคในขนาด ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการบริโภคแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม คือ สภาพแวดล้อมรอบครัวเรือน โครงสร้างของครัวเรือน ความมั่งคั่งของครัวเรือน และทรัพย์สินและรายได้ที่ครัวเรือนสูญเสียเนื่องจากช็อก

เนื่องจากความเปราะบางสู่ความยากจนของครัวเรือนเป็นผลมาจากความเสี่ยง ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความเปราะบางสู่ความยากจน จึงแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ ที่มาของความเสี่ยง ทรัพยากรเพื่อบรรเทาความเสี่ยง และเทคนิควิธีการจัดการความเสี่ยง

ภาพที่ 6 กรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ความประมาทสู่ความยากจนและปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความประมาทสู่ความยากจน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาประกอบด้วยข้อมูลปฐมภูมิ (primary data) และข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data)

1. สำหรับข้อมูลปฐมภูมิได้จากการสำรวจภาคสนามของโครงการสำรวจความไม่มั่นคงของครัวเรือนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งดำเนินงานวิจัยโดยศูนย์วิจัยเศรษฐศาสตร์ประยุกต์ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ปีการผลิตทางการเกษตร 2549/50 โดยการสัมภาษณ์ครัวเรือนนอกเขตเทศบาล ที่ทำการสุ่มตัวอย่างจากข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานของครัวเรือน (จปฐ.) ในจังหวัดอุบลราชธานี จำนวน 968 ตัวอย่าง

2. ข้อมูลทุติยภูมิได้จากเอกสารที่เกี่ยวข้องที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารสิ่งพิมพ์ หนังสือ รายงานทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งทำการค้นคว้าจากห้องสมุดและหน่วยงานต่างๆ ดังนี้ คือ

ข้อมูลด้านความเปราะบางสู่ความยากจน จากสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, ธนาคารโลก และ วารสารเศรษฐศาสตร์

ข้อมูลด้านความยากจนและการวัดความยากจน สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย และสำนักงานสถิติแห่งชาติ

การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการศึกษานี้จะวิเคราะห์ข้อมูลเป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

1. การวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive analysis) เป็นการนำเสนอข้อมูลที่รวบรวมได้ในรูปคำอธิบายประกอบตารางและแผนภาพ เพื่ออธิบายถึงลักษณะทั่วไปของสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนในจังหวัดอุบลราชธานี

2. การวิเคราะห์เชิงปริมาณ (Quantitative analysis) ในการวิเคราะห์นี้เป็นการวิเคราะห์การบริโภคเพื่อคาดคะเนความเปราะบางสู่ความยากจน และปัจจัยด้านรายได้นอกภาคการเกษตรที่มีผลต่อการบรรเทาความเปราะบางสู่ความยากจนของครัวเรือนในจังหวัดอุบลราชธานี

การวิเคราะห์แบบจำลองการบริโภค

กำหนดให้สมการของการบริโภคของครัวเรือนอยู่ในรูป log-linear ดังนี้

$$\begin{aligned} \ln C_{ht} = & \beta_0 + \beta_1 \text{PROVIN} + \beta_2 \text{HEADAGE} + \beta_3 \text{HHSIZE} + \beta_4 \text{EDUWORK} \\ & + \beta_5 \text{BORROW} + \beta_6 \text{PROASS} + \beta_7 \text{ROOM} + \beta_8 \text{RICE} + \beta_9 \text{INCSTAT} \\ & + \beta_{10} \text{AGLAND} + \beta_{11} \text{OTLAND} + \beta_{12} \text{HSHOCK} + \beta_{13} \text{EC SHOCK} \\ & + \beta_{14} \text{SOSHOCK} + \beta_{15} \text{AGSHOCK} \end{aligned} \quad \dots(3.1)$$

1. ตัวแปรตาม (Dependent variable) คือ ค่า log การบริโภคต่อคนของครัวเรือน h ในเวลา t

โดย C_{ht} ประกอบด้วยค่าใช้จ่ายด้านอาหารและค่าใช้จ่ายที่ไม่ใช่อาหาร แบ่งออกเป็น 6 กลุ่ม ดังนี้

1. ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับอาหาร
2. ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับสินค้าอุปโภค
3. ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการคมนาคมขนส่งและการติดต่อสื่อสาร
4. ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการศึกษา
5. ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับสุขภาพ
6. ค่าใช้จ่ายเพื่อสังคม

2. ตัวแปรอิสระ (Independent variable)

การประมาณการบริโภคในอนาคต ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการบริโภคแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม คือ สภาพแวดล้อมรอบครัวเรือน โครงสร้างของครัวเรือน ความมั่งคั่งของครัวเรือน และทรัพย์สินและรายได้ที่ครัวเรือนสูญเสียเนื่องจากช็อก

สภาวะแวดล้อมรอบครัวเรือน ประกอบด้วย

PROVIN: ระยะทางจากบ้านถึงตัวจังหวัด มีหน่วยเป็นกิโลเมตร

โครงสร้างของครัวเรือน ประกอบด้วย

HEADAGE: อายุของหัวหน้าครัวเรือน มีหน่วยเป็นปี

HHSIZE: จำนวนสมาชิกในครัวเรือน มีหน่วยเป็นคน

EDUWORK: จำนวนปีการศึกษาเฉลี่ยของสมาชิกในครัวเรือนที่ปฏิบัติงานทำ มีหน่วยเป็นปี

ความมั่งคั่งของครัวเรือน ประกอบด้วย

BORROW: จำนวนเงินที่ครัวเรือนกู้ยืมทั้งหมด มีหน่วยเป็นบาท

PROASS: มูลค่าทรัพย์สินเพื่อการผลิต มีหน่วยเป็นบาท

ROOM: จำนวนห้อง มีหน่วยเป็นห้อง

RICE: มูลค่าผลผลิตข้าวที่บริโภคในครัวเรือน มีหน่วยเป็นบาท

INCSTAT: รายได้ต่อคนเปรียบเทียบกับครัวเรือนตัวอย่างในหมู่บ้านเดียวกัน

มีค่าเท่ากับ 1 ถ้าค่าใช้จ่ายต่อคนสูงกว่าครัวเรือนอื่นในหมู่บ้าน

มีค่าเท่ากับ 0 ถ้าค่าใช้จ่ายต่อคนต่ำกว่าครัวเรือนอื่นในหมู่บ้าน

AGLAND: พื้นที่การเกษตรที่ครัวเรือนเป็นเจ้าของ มีหน่วยเป็นไร่

OTLAND: พื้นที่อื่นนอกเหนือจากพื้นที่การเกษตร

มูลค่าทรัพย์สินและรายได้ที่สูญเสียเนื่องจากช็อก ประกอบด้วย

HSHOCK: ช็อกด้านสมาชิกในครัวเรือน

ECSHOCK: ช็อกด้านเศรษฐกิจ

SOSHOCK: ช็อกด้านสังคม

AGSHOCK: ช็อกด้านการเกษตร

การคาดคะเนระดับความประปรายของความยากจน

เมื่อประมาณแบบจำลองการบริโภคด้วย FGLS แล้ว นำค่าสัมประสิทธิ์แสดงขนาดและทิศทางของความสัมพันธ์ระหว่างการบริโภคกับคุณลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน ($\hat{\beta}_{FGLS}$) และค่าสัมประสิทธิ์แสดงขนาดและทิศทางของความแปรปรวนในการบริโภคกับคุณลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน ($\hat{\theta}_{FGLS}$) มาประมาณการบริโภคและความแปรปรวนของการบริโภคของครัวเรือนในปีถัดไป ดังนี้

$$\hat{E}[\ln c_h | X_h] = X_h \hat{\beta}_{FGLS} \quad \dots(3.2)$$

$$\hat{V}[\ln c_h | X_h] = \hat{\sigma}_{e,h}^2 = X_h \hat{\theta}_{FGLS} \quad \dots(3.3)$$

ทำการคาดคะเนระดับความประปรายของครัวเรือนที่มีคุณลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคม (X_h) ดังนี้

$$\hat{v}_h = \hat{\Pr}(\ln c_h < \ln z | X_h) = \Phi\left(\frac{\ln z - X_h \hat{\beta}_{FGLS}}{\sqrt{X_h \hat{\theta}_{FGLS}}}\right) \quad \dots(3.4)$$

โดย z คือ เส้นความยากจนของครัวเรือน มีขั้นตอนการคำนวณ ดังนี้

เส้นความยากจนที่ปรับปรุงใหม่นี้ใช้แนวคิดในการกำหนดเส้นความยากจนในหมวดอาหารให้สอดคล้องกับทฤษฎีที่เป็นสากลมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการริเริ่มใช้แนวคิดที่ครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในต่างพื้นที่ และต่างสังคมกันจะมีมาตรฐานการครองชีพ ที่แตกต่างกัน แต่

ได้รับอรรถประโยชน์ (utility) เท่ากัน ในขณะที่การคำนวณเส้นความยากจนในหมวดสินค้าที่มีใช้อาหารก็ยึดทฤษฎีเดียวกัน โดยสะท้อนค่าใช้จ่ายที่ไม่ใช่อาหาร 9 หมวด คือ เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย เชื้อเพลิงและแสงสว่างเครื่องใช้ประจำบ้าน ยาและค่ารักษาโรค ค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล ค่าขนส่ง ค่าใช้จ่ายสื่อสารคมนาคม ค่าใช้จ่ายด้านการศึกษา ของกลุ่มครัวเรือนที่มีค่าใช้จ่ายด้านอาหารเท่ากับเส้นความยากจนด้านอาหาร นอกจากนี้ยังยอมรับผลของการประหยัดจากขนาด (economy of scale) ซึ่งหมายถึงการที่ครัวเรือนสามารถประหยัดค่าใช้จ่ายต่อหัวได้หากมีจำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้น หรืออีกนัยหนึ่งคือมีการแบ่งกันบริโภค เช่นครัวเรือนที่มีสมาชิก 3-4 คนจะเสียค่าอาหารต่อคนน้อยกว่าครัวเรือนที่มีสมาชิก 1-2 คน เป็นต้น (สมชัย จิตสุชนและจิราภรณ์ แผลงประพันธ์, 2549)

เส้นความยากจนรวมของครัวเรือนคือผลรวมของเส้นความยากจนด้านอาหาร และเส้นความยากจนในหมวดสินค้าที่ไม่ใช่อาหาร วิธีการในการคำนวณหาเส้นความยากจนของครัวเรือนจึงแบ่งออกเป็นสองส่วน ดังนี้

การคำนวณเส้นความยากจนด้านอาหาร

คำนวณปริมาณความต้องการแคลอรีและโปรตีนต่อวันของสมาชิกในครัวเรือน จากปริมาณความต้องการแคลอรีและโปรตีนต่อวันจำแนกตามเพศและอายุ โดยพิจารณาจากตารางที่ 4 และตารางที่ 5 ตามลำดับ

ตารางที่ 4 ปริมาณความต้องการแคลอรีต่อวันจำแนกตามเพศและอายุ

(หน่วย: กรัมต่อวัน)

อายุ	ชาย	หญิง
น้อยกว่า 1 ปี	800	800
1-3	1000	1000
4-5	1300	1300
6-8	1400	1400
9-12	1700	1600
13-15	2100	1800
16-18	2300	1850
19-30	2150	1750
31-50	2100	1750
51-70	2100	1750
71 ปีขึ้นไป	1750	1550

ที่มา: กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข (2546)

ตารางที่ 5 ปริมาณความต้องการโปรตีนต่อวันจำแนกตามเพศและอายุ

(หน่วย: กรัมต่อวัน)

อายุ	ชาย	หญิง
น้อยกว่า 1 ปี	16	16
1-3	19	19
4-5	25	25
6-8	28	28
9-12	42	42
13-15	61	57
16-18	62	48
19 ปีขึ้นไป	57	52

ที่มา: กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข (2546)

2. นำปริมาณความต้องการแคลอรีและโปรตีนที่ต้องการจากข้อ 1 มาคำนวณเป็นจำนวนเงิน ที่เพียงพอสำหรับการบริโภคอาหาร เพื่อให้ได้รับแคลอรีและโปรตีนในปริมาณเพียงพอกับความต้องการของร่างกายซึ่งแตกต่างกันไปตามเพศและอายุโดยจำนวนเงินที่สามารถซื้อแคลอรีและโปรตีน (สมชัย จิตสุชนและจิราภรณ์ แผลงประพันธ์, 2549) คือ

ราคาแคลอรีเท่ากับ 16.84 บาท/1000 กรัมแคลอรี

ราคาโปรตีนเท่ากับ 48.87 บาท/100 กรัมโปรตีน

$$FLine_C_h = Calreq_h * Bahtcal_{1r}^t * HS_h^{(\theta_f - 1)} \quad \dots(3.5)$$

$$FLine_P_h = Proreq_h * Bahtpro_{1r}^t * HS_h^{(\theta_f - 1)} \quad \dots(3.6)$$

โดย $FLine_C_h$ และ $FLine_P_h$: เส้นความยากจนซึ่งคำนวณจากความต้องการแคลอรีและโปรตีน ตามลำดับ มีหน่วยเป็นบาทต่อครัวเรือน

$Calreq_h$ และ $Proreq_h$: คือ ปริมาณแคลอรีและโปรตีนที่ต้องการเฉลี่ยต่อคน

$Bahtcal_{1r}^t$ และ $Bahtpro_{1r}^t$: คือ จำนวนเงินที่ครัวเรือนในชั้นที่จนที่สุดของภูมิภาค r สามารถซื้อแคลอรีและโปรตีน ได้ 1000 กรัม และ 100 กรัม ในปี t ได้ตามลำดับ

HS_h : คือ จำนวนสมาชิกในครัวเรือน (หน่วย คน)

θ_f : คือ การประหยัดต่อขนาดของค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือน ซึ่งค่าใช้จ่ายด้านอาหารถูกกำหนดให้เท่ากับ 0.9 แสดงว่า ค่าใช้จ่ายด้านอาหารมีการใช้ร่วมกันระหว่างสมาชิกในครัวเรือนเกือบสมบูรณ์

นำค่า $Bahtcal_{1r}^{50}$ และ $Bahtpro_{1r}^{50}$ ที่คำนวณได้ไปแทนในสมการ 3.5 และ 3.6 ตามลำดับ เพื่อหาค่า $FLine_C_h$ และ $FLine_P_h$ โดยเส้นความยากจนด้านอาหาร คือค่าที่มากที่สุดระหว่าง $FLine_C_h$ และ $FLine_P_h$

การคำนวณเส้นความยากจนที่ไม่ใช่อาหาร

คำนวณค่าใช้จ่ายที่ไม่ใช่อาหารในแต่ละหมวด

1. ค่าใช้จ่ายสำหรับเสื้อผ้าและผลิตภัณฑ์รองเท้า = 33.47 บาท/คน/เดือน
2. ค่าใช้จ่ายสำหรับที่พักอาศัย = 221.75 บาท/คน/เดือน
3. ค่าใช้จ่ายสำหรับพลังงานและแสงสว่าง = 69.73 บาท/คน/เดือน
4. ค่าใช้จ่ายสำหรับของใช้เพื่อการอุปโภค = 23.92 บาท/คน/เดือน
5. ค่าใช้จ่ายสำหรับค่ารักษาโรค = 28.34 บาท/คน/เดือน
6. ค่าใช้จ่ายสำหรับการบริการส่วนบุคคล = 34.33 บาท/คน/เดือน
7. ค่าใช้จ่ายสำหรับการขนส่งและการเดินทาง = 17.31 บาท/คน/เดือน
8. ค่าใช้จ่ายสำหรับการติดต่อสื่อสาร = 4.59 บาท/คน/เดือน
9. ค่าใช้จ่ายสำหรับการศึกษา = 31 บาท/คน/เดือน

เส้นความยากจนที่ไม่ใช่อาหาร = ผลรวมของค่าใช้จ่ายที่ไม่ใช่อาหาร โดยถ่วงน้ำหนักกับการประหยัดต่อขนาด θ_n ของค่าใช้จ่ายแต่ละประเภท

$$NFPL_{hr}^{50} = MNFPL_r^{50} * HS_h^{(\theta_n - 1)} \quad \dots(3.7)$$

โดยที่ $MNFPL_{hr}$ คือ รายจ่ายหมวดสินค้าที่ไม่ใช่อาหารในแต่ละหมวดเฉลี่ยต่อครัวเรือน
 $NFPL_{hr}$ คือ เส้นความยากจนในหมวดสินค้าที่ไม่ใช่อาหารในแต่ละหมวดของครัวเรือน
 HS_h คือ ขนาดครัวเรือน

การประหยัดต่อขนาดของค่าใช้จ่ายแต่ละประเภท มีดังนี้

1. θ_1 ค่าใช้จ่ายสำหรับเสื้อผ้าและผลิตภัณฑ์รองเท้า=0.9
2. θ_2 ค่าใช้จ่ายสำหรับที่พักอาศัย=0.2
3. θ_3 ค่าใช้จ่ายสำหรับพลังงานและแสงสว่าง=0.2
4. θ_4 ค่าใช้จ่ายสำหรับของใช้เพื่อการอุปโภค=0.2
5. θ_5 ค่าใช้จ่ายสำหรับค่ายารักษาโรค=1
6. θ_6 ค่าใช้จ่ายสำหรับการบริการส่วนบุคคล=1
7. θ_7 ค่าใช้จ่ายสำหรับการขนส่งและการเดินทาง=สัดส่วนสมาชิกที่มีงานทำและนักเรียนนักศึกษา ต่อสมาชิกในครัวเรือน
8. θ_8 ค่าใช้จ่ายสำหรับการติดต่อสื่อสาร=สัดส่วนสมาชิกที่มีงานทำและนักเรียนนักศึกษา ต่อสมาชิกในครัวเรือน
9. θ_9 ค่าใช้จ่ายสำหรับการศึกษา=สัดส่วนนักเรียน นักศึกษา ต่อสมาชิกในครัวเรือน

เครื่องมือทางสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์

การวิเคราะห์เชิงปริมาณเพื่อพิจารณาว่าปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคมใดบ้างที่มีผลต่อความแปรปรวนของความยากจนของครัวเรือนเกษตรกรในจังหวัดอุบลราชธานี วิธีการทางสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์เพื่อพิสูจน์สมมติฐานที่ตั้งไว้ว่าปัจจัยต่างๆ มีผลต่อความแปรปรวนของความยากจน คือ การวิเคราะห์แบบจำลองกรณีตัวแปรตามมีค่าไม่ต่อเนื่องด้วยแบบจำลองโพรบิต (Probit model)

แบบจำลองที่ตัวแปรตามมีค่าไม่ต่อเนื่อง

ตัวแปรอิสระจะอธิบายพฤติกรรมของตัวแปรตามเช่นเดียวกับตัวแปรตามที่มีค่าต่อเนื่อง แต่การวิเคราะห์แบบจำลองเพื่อประมาณค่าสัมประสิทธิ์ของตัวแปรอิสระที่มีผลต่อตัวแปรตาม ต้องอาศัยเครื่องมือทางสถิติที่แตกต่างจากกรณีแบบจำลองที่ตัวแปรตามมีค่าต่อเนื่อง เพราะการประมาณค่าเฉลี่ยของตัวแปรตามคือ การประมาณค่าความน่าจะเป็นที่จะเกิดเหตุการณ์ที่สนใจ (P_i) ซึ่งมีค่าระหว่าง 0 ถึง 1 แต่การประมาณค่าด้วยสมการถดถอยโดยใช้แบบจำลองความน่าจะเป็นเชิงเส้น (Linear Probability Model) ซึ่งประมาณค่าตัวแปรตามด้วยวิธีกำลังสองน้อยที่สุด อาจทำให้ค่าประมาณตัวแปรตามที่ได้มีน้อยกว่า 0 หรือมากกว่า 1 ดังนั้น จึงมีการพัฒนาเทคนิคการวิเคราะห์แบบจำลองโพรบิตและโลจิต เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว การวิเคราะห์แบบจำลองโพรบิตและโลจิตเหมือนกันตรงที่มีลักษณะเป็นโค้งตัว s (S-Shaped หรือ Sigmoid Curve) ซึ่งทำให้ค่า P_i อยู่ระหว่าง 0 ถึง 1 และต่างกันตรงที่ แบบจำลองโพรบิตใช้ฟังก์ชันการแจกแจงสะสมปกติมาตรฐานแปลงค่าเฉลี่ยของตัวแปรตาม (Z_i) เป็นค่าความน่าจะเป็นของการเกิดเหตุการณ์ที่สนใจ (P_i) ส่วนแบบจำลองโลจิตใช้ฟังก์ชันการแจกแจงสะสมโลจิสติกแปลงค่าเฉลี่ยของตัวแปรตาม (Z_i) เป็นค่าความน่าจะเป็นของการเกิดเหตุการณ์ที่สนใจ (P_i) ทำให้ฟังก์ชันการแจกแจงสะสมของแบบจำลองโลจิตมีส่วนหางของเส้นโค้งที่หนาและราบกว่าแบบจำลองโพรบิต การประมาณค่าโดยใช้แบบจำลองโพรบิตและโลจิตจะให้ผลใกล้เคียงกันเมื่อตัวแปรตามมีเพียง 2 ค่าคือ 1 กับ 0 (Judge, 1988)

การประมาณค่าความน่าจะเป็นในการเกิดเหตุการณ์ที่สนใจ ด้วยแบบจำลองโพรบิตจะยุ่งยากกว่าแบบจำลองโลจิต เนื่องจากความน่าจะเป็นของการเกิดเหตุการณ์ที่สนใจจะอยู่ในรูปแบบอินทิเกรต จึงทำให้ต้องใช้เวลาคำนวณด้วยคอมพิวเตอร์นานกว่า แต่แบบจำลองโพรบิตอยู่บน

พื้นฐานของการแจกแจงสะสมแบบปกติ ซึ่งมีแนวคิดและพื้นฐานทฤษฎีทางสถิติสนับสนุนอย่างมีเหตุผล ผู้ศึกษาจึงใช้แบบจำลองโพรบิทในการประมาณค่าความเปราะบางสู่ความยากจนของครัวเรือนเกษตรกรในจังหวัดอุบลราชธานี

แบบจำลองโพรบิท

แบบจำลองโพรบิทนำมาใช้วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรตามกับตัวแปรอิสระเมื่อตัวแปรตามเป็นตัวแปรเชิงคุณภาพที่มีสองลักษณะ คือ มีค่าเท่ากับ 1 หรือ 0 และตัวแปรอิสระเป็นตัวแปรเชิงปริมาณหรือตัวแปรหุ่น การใช้แบบจำลองโพรบิทเป็นเทคนิคในการแก้ปัญหาแบบจำลองความน่าจะเป็นเชิงเส้นที่มีค่าประมาณความน่าจะเป็นอยู่นอกช่วง 0 ถึง 1 การวิเคราะห์แบบจำลองโพรบิทมีฟังก์ชันการแจกแจงแบบสะสมปกติมาตรฐาน (standard normal cumulative distribution function) โดยแปลงค่าตัวแปรอิสระให้อยู่ในรูปสมการความน่าจะเป็นดังนี้

$$\begin{aligned} Z_i &= \alpha + \beta X_i \\ P_i &= F(\alpha + \beta X_i) \\ P_i &= F(Z_i) \end{aligned}$$

โดยที่ P_i เป็นโอกาสที่จะเกิดเหตุการณ์
 F เป็นฟังก์ชันความน่าจะเป็นสะสมแบบปกติ
 X_i เป็นตัวแปรอิสระสุ่มเลือกตัวที่ i
 α เป็นค่าคงที่
 β เป็นค่าสัมประสิทธิ์ของตัวแปรสุ่มเลือก X

การประมาณค่าความเปราะบางสู่ความยากจน

การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความเปราะบางสู่ความยากจนของครัวเรือน สามารถเขียนเป็นสมการได้ ดังนี้

$$\begin{aligned} v_{HT} &= \alpha_0 + \alpha_1 SICK + \alpha_2 HHSIZE + \alpha_3 EDUSEC + \alpha_4 PROASS \\ &+ \alpha_5 SAVING + \alpha_6 BORR + \alpha_7 AGINC + \alpha_8 NONFARM \end{aligned}$$

...(3.8)

1. ตัวแปรตาม (Dependent variable) คือ ความเปราะบางสู่ความยากจนของครัวเรือน h ในปัจจุบัน (Vulnerability : v_{ht})

การวิเคราะห์แบบจำลองกรณีตัวแปรตามมีค่าไม่ต่อเนื่องด้วยแบบจำลองโพรบิต ตัวแปรตามมี 2 ค่า ดังนี้

v_{ht} เท่ากับ 1 เมื่อระดับความเปราะบางสู่ความยากจนของครัวเรือนมากกว่าหรือเท่ากับ 0.5 ถือว่าเป็นครัวเรือนที่เปราะบางสู่ความยากจน

v_{ht} เท่ากับ 0 เมื่อระดับความเปราะบางสู่ความยากจนของครัวเรือนน้อยกว่า 0.5 ถือว่าเป็นครัวเรือนที่ไม่เปราะบางสู่ความยากจน

2. ตัวแปรอิสระ (Independent variable)

เนื่องจากความเปราะบางเป็นผลมาจากความเสี่ยง ปัจจัยที่บรรเทาความเปราะบางสู่ความยากจนจึงกำหนดภายใต้กรอบแนวคิดด้านความเสี่ยง ประกอบด้วย

2.1 แหล่งที่มาของความเสี่ยง

SICK: สัดส่วนสมาชิกที่เจ็บป่วย

2.2 ทรัพยากรเพื่อบรรเทาความเสี่ยง

HHSIZE: จำนวนสมาชิกของครัวเรือน

EDUSEC: จำนวนสมาชิกที่มีการศึกษาสูงกว่ามัธยมศึกษาขึ้นไป

PROASS: มูลค่าทรัพย์สินเพื่อการผลิต

SAVING: เงินออม

BORR: เงินกู้เพื่อการลงทุนด้านการเกษตรและนอกเหนือจากการเกษตร

2.3 เทคนิควิธีการเพื่อขจัดหรือบรรเทาความเสี่ยง

AGINC: รายได้จากภาคการเกษตร

NONFARM: รายได้จากนอกภาคการเกษตร

เมื่อทำการคาดคะเนค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคในอนาคตและระดับความเปราะบางของครัวเรือนแล้ว สามารถนำมาจัดแบ่งครัวเรือนตามระดับความยากจนในปัจจุบัน ความยากจนที่คาดหมาย และความเปราะบางสู่ความยากจน ได้ตามโครงสร้างต่อไปนี้ (ภาพที่ 7)

		สถานะความยากจนในปัจจุบัน			
		จน	ไม่จน		
ความเปราะบางสู่ความยากจนของครัวเรือน	เปราะบางสู่ความยากจน	ครัวเรือนยากจนซ้ำซาก ^{1/}	ครัวเรือนเปราะบางสู่ความยากจนซ้ำซาก ^{2/}	ต่ำกว่าเส้นความยากจน	ค่าใช้จ่ายที่คาดหมายในปีถัดไป
	ไม่เปราะบางสู่ความยากจน	ครัวเรือนยากจนชั่วคราวที่มีโอกาสตกสู่ภาวะความยากจนต่ำ ^{3/}	ครัวเรือนที่ไม่จนและไม่เปราะบาง ^{4/}	สูงกว่าเส้นความยากจน	

ภาพที่ 7 โครงสร้างของครัวเรือนจำแนกตามสถานะความยากจนในปัจจุบัน ระดับการบริโภคที่คาดหมาย และระดับความเปราะบางสู่ความยากจน

หมายเหตุ: ^{1/} ครัวเรือนยากจนซ้ำซาก (chronically poor) คือ ครัวเรือนเปราะบางสู่ความยากจนที่ระดับการบริโภคในปีปัจจุบันและปีถัดไปต่ำกว่าเส้นความยากจน

^{2/} ครัวเรือนเปราะบางสู่ความยากจนซ้ำซาก (vulnerability to chronically poor) คือ ครัวเรือนเปราะบางสู่ความยากจนที่ระดับการบริโภคในปีปัจจุบัน สูงกว่าเส้นความยากจน แต่ระดับการบริโภคในปีถัดไปต่ำกว่าเส้นความยากจน

^{3/} ครัวเรือนยากจนชั่วคราวที่มีโอกาสตกสู่ภาวะความยากจนต่ำ (frequently poor) คือ ครัวเรือนที่ไม่เปราะบางสู่ความยากจน แต่ระดับการบริโภคในปีปัจจุบันและปีถัดไปต่ำกว่าเส้นความยากจน

^{4/} ครัวเรือนที่ไม่จนและไม่เปราะบาง (non vulnerable non poor) คือ ครัวเรือนที่ไม่เปราะบางสู่ความยากจน และระดับการบริโภคในปีปัจจุบันและปีถัดไปสูงกว่าเส้นความยากจน

ที่มา: Hoddinott and Quisumbing (2003)

บทที่ 4

สภาพเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนตัวอย่าง

สภาพเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนตัวอย่าง ครอบคลุมประเด็นด้านลักษณะของประชากร รายได้และแหล่งที่มาของรายได้ การถือครองที่ดิน การกู้ยืม มูลค่าทรัพย์สิน ค่าใช้จ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภค และซ็อก ข้อมูลครัวเรือนที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ เป็นข้อมูลจากโครงการสำรวจความไม่มั่นคงของครัวเรือนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กรณีศึกษาประเทศไทย พื้นที่ศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี ปี 2549/2550 โดยศูนย์วิจัยเศรษฐศาสตร์ประยุกต์ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ซึ่งมีการสำรวจครัวเรือนนอกเขตเทศบาลรวมทั้งหมด 98 หมู่บ้าน 970 ครัวเรือน ครอบคลุมพื้นที่ศึกษา 20 อำเภอ ประกอบด้วย อำเภอเมืองอุบลราชธานี เขื่องใน เดชอุดม โพธิ์ไทร เหล่าเสือโก้ก นาตาล น้ำขุ่น สว่างวีระวงศ์ กุดข้าวปุ้น ตาลชุม ทุ่งศรีอุดม นาจะหลวย น้ำยืน บุณฑริก พิบูลมังสาหาร ม่วงสามสิบ วารินชำราบ ศรีเมืองใหม่ และสิรินธร

ตารางแสดงข้อมูลสภาพเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม โดยใช้สัดส่วนรายได้นอกภาคการเกษตรต่อรายได้ทั้งหมดเป็นเกณฑ์ในการแบ่งกลุ่ม เพื่อแสดงให้เห็นสภาพเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนที่ส่งผลกระทบต่อที่มาของรายได้หลัก (ตารางที่ 6)

1. ครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากนอกภาคการเกษตร คือ ครัวเรือนที่มีสัดส่วนรายได้นอกภาคการเกษตรต่อรายได้ทั้งหมดมากกว่าร้อยละ 50 มีจำนวนทั้งสิ้น 344 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 35.54 ของครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมด
2. ครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากภาคการเกษตร คือ ครัวเรือนที่มีสัดส่วนรายได้นอกภาคการเกษตรต่อรายได้ทั้งหมดน้อยกว่าร้อยละ 50 มีจำนวนทั้งสิ้น 624 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 64.46 ของครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมด

ตารางที่ 6 ครั้วเรือนจำแนกตามที่มาของรายได้หลักของครั้วเรือนตัวอย่างจังหวัดอุบลราชธานี
ปีพ.ศ. 2549/50

ที่มาของรายได้หลัก	จำนวน	ร้อยละ
ครั้วเรือนที่มีรายได้หลักจากนอกภาคการเกษตร	344	35.54
ครั้วเรือนที่มีรายได้หลักจากภาคการเกษตร	624	64.46
ครั้วเรือนทั้งหมด	968	100.00

ลักษณะด้านประชากร

1. อายุของหัวหน้าครั้วเรือน

จากการศึกษาครั้วเรือนตัวอย่างพบว่า ครั้วเรือนส่วนใหญ่หัวหน้าครั้วเรือนมีอายุมากกว่า 60 ปี คิดเป็นร้อยละ 30.79 รองลงมาหัวหน้าครั้วเรือนมีอายุระหว่าง 51-60 ปี คิดเป็นร้อยละ 27.69 เมื่อจำแนกตามที่มาของรายได้หลักของครั้วเรือน พบว่า ครั้วเรือนที่มีรายได้หลักจากนอกภาคการเกษตร อายุของหัวหน้าครั้วเรือนโดยเฉลี่ยเท่ากับ 52.73 ปี ครั้วเรือนส่วนใหญ่หัวหน้าครั้วเรือนมีอายุระหว่าง 51-60 ปี คิดเป็นร้อยละ 30.23 รองลงมาหัวหน้าครั้วเรือนมีอายุระหว่าง 41-50 ปี คิดเป็นร้อยละ 27.33 สำหรับครั้วเรือนที่มีรายได้หลักจากภาคการเกษตร อายุของหัวหน้าครั้วเรือนโดยเฉลี่ยเท่ากับ 55.77 ปี ครั้วเรือนส่วนใหญ่หัวหน้าครั้วเรือนมีอายุมากกว่า 60 ปี คิดเป็นร้อยละ 35.58 รองลงมาหัวหน้าครั้วเรือนมีอายุระหว่าง 51-60 ปี คิดเป็นร้อยละ 26.28 (ตารางที่ 7)

จากข้อมูลดังกล่าวสรุปได้ว่า อายุมีผลต่อที่มาของรายได้หลักของครั้วเรือน ครั้วเรือนที่มีรายได้หลักจากนอกภาคการเกษตรอายุของหัวหน้าครั้วเรือนโดยเฉลี่ยต่ำกว่า และส่วนใหญ่ยังอยู่ในวัยแรงงาน (มีอายุระหว่าง 15-60 ปี)

ตารางที่ 7 จำนวนและร้อยละในช่วงอายุต่างๆของหัวหน้าครัวเรือนของครัวเรือนตัวอย่าง
จังหวัดอุบลราชธานี ปีพ.ศ. 2549/50

อายุหัวหน้าครัวเรือน	ครัวเรือนที่มีรายได้หลัก จากนอกภาคการเกษตร		ครัวเรือนที่มีรายได้หลัก จากภาคการเกษตร		ครัวเรือนทั้งหมด	
	ครัวเรือน	ร้อยละ	ครัวเรือน	ร้อยละ	ครัวเรือน	ร้อยละ
	น้อยกว่าหรือเท่ากับ 30	3	0.87	5	0.80	8
31-40	67	19.48	86	13.78	153	15.81
41-50	94	27.33	147	23.56	241	24.90
51-60	104	30.23	164	26.28	268	27.69
มากกว่า 60	76	22.09	222	35.58	298	30.79
รวม	344	100.00	624	100.00	968	100.00
อายุเฉลี่ย	52.73		55.77		54.69	
	(13.24)		(13.69)		(13.61)	

หมายเหตุ: ค่าในวงเล็บคือส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

2. การศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน

คุณลักษณะด้านการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน พบว่าครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากนอกภาคการเกษตร จำนวนปีการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนโดยเฉลี่ยเท่ากับ 5.80 ปี เมื่อพิจารณาตามระดับการศึกษา พบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่ หัวหน้าครัวเรือนจบการศึกษาในระดับประถมศึกษา คิดเป็นร้อยละ 76.64 สำหรับครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากภาคการเกษตร ครัวเรือนส่วนใหญ่ หัวหน้าครัวเรือนจบการศึกษาในระดับประถมศึกษาเช่นเดียวกัน คิดเป็นร้อยละ 87.5 แต่จำนวนปีการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนโดยเฉลี่ยต่ำกว่าครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากนอกภาคการเกษตร คือเท่ากับ 4.57 ปี แม้ว่าโดยส่วนใหญ่หัวหน้าครัวเรือนทั้ง 2 กลุ่มจะจบการศึกษาในระดับประถมศึกษา แต่เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบระดับการศึกษาขั้นอื่นๆที่สูงกว่า พบว่าครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากนอกภาคการเกษตร หัวหน้าครัวเรือนที่จบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา อาชีวศึกษา อนุปริญญาถึงปริญญาตรี และสูงกว่าปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 20.63 ในขณะที่ครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากภาคการเกษตร หัวหน้าครัวเรือนที่จบการศึกษาในระดับดังกล่าวมีเพียงร้อยละ 7.85 (ตารางที่ 8)

สำหรับการศึกษาของสมาชิกที่มีงานทำ จำนวนปีการศึกษาของสมาชิกที่มีงานทำของครัวเรือนทั้งหมดโดยเฉลี่ยเท่ากับ 6.38 ปี เมื่อพิจารณาตามที่มาของรายได้หลัก ครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากนอกภาคการเกษตร จำนวนปีการศึกษาของสมาชิกที่มีงานทำโดยเฉลี่ยเท่ากับ 7.11 ปี สูงกว่าครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากภาคการเกษตร ซึ่งจำนวนปีการศึกษาของสมาชิกที่มีงานทำโดยเฉลี่ยเท่ากับ 5.98 ปี

3. จำนวนสมาชิกในครัวเรือน

จำนวนสมาชิกในครัวเรือนประกอบไปด้วย สมาชิกในวัยแรงงาน ได้แก่ แรงงานของครัวเรือน และสมาชิกที่อยู่ในภาวะพึ่งพิง ได้แก่ เด็กและคนชรา จากการศึกษาครัวเรือนตัวอย่างพบว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่มีสมาชิกในครัวเรือน 3-4 คน คิดเป็นร้อยละ 43.90 รองลงมามีสมาชิก 5-6 คน คิดเป็นร้อยละ 28.72 เมื่อพิจารณาตามที่มาของรายได้หลัก พบว่า ครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากนอกภาคการเกษตร ส่วนใหญ่มีสมาชิกในครัวเรือน 3-4 คน คิดเป็นร้อยละ 43.60 รองลงมามีสมาชิกในครัวเรือน 5-6 คน คิดเป็นร้อยละ 31.10 สำหรับครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากภาคการเกษตร ส่วนใหญ่มีสมาชิกในครัวเรือน 3-4 คน คิดเป็นร้อยละ 44.07 รองลงมามีสมาชิกในครัวเรือน 5-6 คน คิดเป็นร้อยละ 27.40 เมื่อพิจารณาสมาชิกในครัวเรือนโดยเฉลี่ย พบว่า ครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากนอกภาคการเกษตรมีจำนวนสมาชิกโดยเฉลี่ยเท่ากับ 4.38 คน สูงกว่าครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากภาคการเกษตรซึ่งมีจำนวนสมาชิกโดยเฉลี่ยเท่ากับ 3.85 คน (ตารางที่ 9)

แม้ว่าโดยส่วนใหญ่ทั้ง 2 กลุ่มครัวเรือนจะมีจำนวนสมาชิก 3-4 คน แต่เมื่อพิจารณากลุ่มอื่นที่มีจำนวนสมาชิกมากกว่า คือ มีสมาชิกตั้งแต่ 7 คนขึ้นไป พบว่า ครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากนอกภาคการเกษตรมีร้อยละ 11.04 มากกว่าครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากภาคการเกษตรซึ่งมีร้อยละ 5.29

ตารางที่ 8 ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนและสมาชิกที่มีงานทำของครัวเรือนตัวอย่างจังหวัด
อุบลราชธานี ปีพ.ศ. 2549/50

ระดับการศึกษาของหัวหน้า ครัวเรือน	ครัวเรือนที่มีรายได้หลัก จากนอกภาคการเกษตร		ครัวเรือนที่มีรายได้หลัก จากภาคการเกษตร		ครัวเรือนทั้งหมด	
	ครัวเรือน	ร้อยละ	ครัวเรือน	ร้อยละ	ครัวเรือน	ร้อยละ
	ไม่มีการศึกษา	9	2.61	29	4.64	38
ประถมศึกษา	264	76.74	546	87.5	810	83.67
มัธยมศึกษา	46	13.37	43	6.89	89	9.19
อาชีวศึกษา	9	2.61	3	0.48	12	1.23
อนุปริญญา ถึงปริญญาตรี	15	4.36	3	0.48	18	1.85
สูงกว่าปริญญาตรี	1	0.29	-	-	1	0.10
รวม	344	100	624	100	968	100
ปีการศึกษาเฉลี่ยของ หัวหน้าครัวเรือน (ปี)	5.80		4.57		5.01	
	(3.53)		(2.23)		(2.82)	
ปีการศึกษาเฉลี่ยของ สมาชิกที่มีงานทำ(ปี)	7.11		5.98		6.38	
	(2.95)		(2.30)		(2.60)	

หมายเหตุ: ค่าในวงเล็บคือส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ตารางที่ 9 จำนวนและร้อยละของสมาชิกในครัวเรือนตัวอย่างจังหวัดอุบลราชธานี
ปีพ.ศ. 2549/50

จำนวนสมาชิกใน ครัวเรือน	ครัวเรือนที่มีรายได้หลัก		ครัวเรือนที่มีรายได้		ครัวเรือนทั้งหมด	
	จากนอกภาคการเกษตร		หลักจากภาคการเกษตร			
	ครัวเรือน	ร้อยละ	ครัวเรือน	ร้อยละ	ครัวเรือน	ร้อยละ
1-2	49	14.24	145	23.24	194	20.04
3-4	150	43.60	275	44.07	425	43.90
5-6	107	31.10	171	27.40	278	28.72
7-8	30	8.72	26	4.17	56	5.79
9-10	5	1.45	6	0.96	11	1.14
มากกว่าหรือเท่ากับ 11	3	0.87	1	0.16	4	0.41
รวม	344	100.00	624	100.00	968	100.00

4. แรงงานของครัวเรือน

แรงงานของครัวเรือนแสดงถึงความสามารถในการแสวงหารายได้ เมื่อพิจารณาสมาชิกในวัยแรงงานของครัวเรือนซึ่งมีอายุระหว่าง 15-60 ปี พบว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่มีแรงงานของครัวเรือน 1-2 คน คิดเป็นร้อยละ 49.07 รองลงมามีแรงงานของครัวเรือน 3-4 คน คิดเป็นร้อยละ 36.78 เมื่อพิจารณาตามที่มาของรายได้หลัก พบว่า ครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากนอกภาคการเกษตร ส่วนใหญ่มีแรงงานของครัวเรือน 3-4 คน คิดเป็นร้อยละ 45.06 รองลงมามีแรงงานของครัวเรือน 1-2 คน คิดเป็นร้อยละ 44.48 สำหรับครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากภาคการเกษตร ส่วนใหญ่มีแรงงานของครัวเรือน 1-2 คน คิดเป็นร้อยละ 51.60 รองลงมามีแรงงานของครัวเรือน 3-4 คน คิดเป็นร้อยละ 32.21 โดยทั้งครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากนอกภาคการเกษตร และครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากภาคการเกษตร มีแรงงานของครัวเรือนเฉลี่ยใกล้เคียงกัน คือ 2.83 คน และ 2.22 คน ตามลำดับ (ตารางที่ 10)

แต่เมื่อพิจารณาในมุมมองที่เป็นข้อจำกัดของครัวเรือน ครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากภาคการเกษตรที่ไม่มีสมาชิกในวัยแรงงานเลยมีถึงร้อยละ 10.90 มากกว่าครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากนอกภาคการเกษตรซึ่งมีเพียงร้อยละ 0.87

ตารางที่ 10 จำนวนและร้อยละของแรงงานครัวเรือนตัวอย่างจังหวัดอุบลราชธานี ปีพ.ศ. 2549/50

แรงงานครัวเรือน	ครัวเรือนที่มีรายได้หลัก		ครัวเรือนที่มีรายได้หลัก		ครัวเรือนทั้งหมด	
	จากนอกภาคการเกษตร		จากภาคการเกษตร			
	ครัวเรือน	ร้อยละ	ครัวเรือน	ร้อยละ	ครัวเรือน	ร้อยละ
ไม่มีแรงงานครัวเรือน	3	0.87	68	10.90	71	7.33
1-2	153	44.48	322	51.60	475	49.07
3-4	155	45.06	201	32.21	356	36.78
5-6	27	7.85	31	4.97	58	5.99
7-8	6	1.74	1	0.16	7	0.72
9-10	-	-	1	0.16	1	0.10
รวม	344	100.00	624	100.00	968	100.00

5. จำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่มีงานทำ

จากการศึกษาพบว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่สมาชิกในครัวเรือนมีงานทำ 1-2 คน คิดเป็นร้อยละ 59.71 รองลงมาสมาชิกในครัวเรือนมีงานทำ 3-4 คน คิดเป็นร้อยละ 30.27 เมื่อพิจารณาตามที่มาของรายได้หลัก พบว่า ครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากนอกภาคการเกษตร ส่วนใหญ่สมาชิกในครัวเรือนมีงานทำ 1-2 คน คิดเป็นร้อยละ 59.01 รองลงมาสมาชิกในครัวเรือนมีงานทำ 3-4 คน คิดเป็นร้อยละ 33.14 สำหรับครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากภาคการเกษตร ส่วนใหญ่สมาชิกในครัวเรือนมีงานทำ 1-2 คน คิดเป็นร้อยละ 60.10 รองลงมาสมาชิกในครัวเรือนมีงานทำ 3-4 คน คิดเป็นร้อยละ 28.69 โดยทั้งครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากนอกภาคการเกษตร และครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากภาคการเกษตร จำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่มีงานทำเฉลี่ยใกล้เคียงกัน คือ 2.57 คน และ 2.23 คน ตามลำดับ (ตารางที่ 11)

เมื่อพิจารณาในมุมมองที่เป็นข้อจำกัดของครัวเรือน ครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากภาคการเกษตร ครัวเรือนที่สมาชิกไม่ได้ทำงานทั้งครัวเรือนมีจำนวน 46 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 7.37 ในขณะที่ครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากนอกภาคการเกษตรไม่มีครัวเรือนในกลุ่มนี้

ตารางที่ 11 จำนวนและร้อยละของสมาชิกที่มีงานทำของครัวเรือนตัวอย่างจังหวัดอุบลราชธานี
ปีพ.ศ. 2549/50

สมาชิกที่มีงานทำ	ครัวเรือนที่มีรายได้หลัก จากนอกภาคการเกษตร		ครัวเรือนที่มีรายได้หลัก จากภาคการเกษตร		ครัวเรือนทั้งหมด	
	ครัวเรือน	ร้อยละ	ครัวเรือน	ร้อยละ	ครัวเรือน	ร้อยละ
	ไม่ได้ทำงานทั้งครัวเรือน	-	-	46	7.37	46
1-2	203	59.01	375	60.10	578	59.71
3-4	114	33.14	179	28.69	293	30.27
5-6	23	6.69	23	3.69	46	4.75
7-8	4	1.16	-	-	4	0.41
มากกว่าหรือเท่ากับ 11	-	-	1	0.16	1	0.10
รวม	344	100.00	624	100.00	968	100.00
เฉลี่ย	2.57		2.23		2.35	
	(1.24)		(1.22)		(1.23)	

หมายเหตุ: ค่าในวงเล็บคือส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

6. จำนวนสมาชิกของครัวเรือนที่อยู่ในภาวะพึ่งพิง

สมาชิกของครัวเรือนที่อยู่ในภาวะพึ่งพิง หมายถึง สมาชิกที่ไม่มียานทำงานเนื่องจาก หางานไม่ได้ อายุยังน้อย ชราหรือทุพพลภาพ แสดงให้เห็นถึงข้อจำกัดในการแสวงหารายได้ของครัวเรือน จากการศึกษาพบว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่สมาชิกของครัวเรือนที่อยู่ในภาวะพึ่งพิง 1-2 คน คิดเป็นร้อยละ 48.14 รองลงมาไม่มีสมาชิกในภาวะพึ่งพิง คิดเป็นร้อยละ 46.80 เมื่อพิจารณาตามที่มาของรายได้หลัก พบว่า ครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากนอกภาคการเกษตร ส่วนใหญ่สมาชิกของครัวเรือนที่อยู่ในภาวะพึ่งพิง 1-2 คน คิดเป็นร้อยละ 48.84 รองลงมาไม่มีสมาชิกในภาวะพึ่งพิง คิดเป็นร้อยละ 44.77 สำหรับครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากภาคการเกษตร ส่วนใหญ่ไม่มีสมาชิกในภาวะพึ่งพิง คิดเป็นร้อยละ 47.92 รองลงมาสมาชิกของครัวเรือนที่อยู่ในภาวะพึ่งพิง 1-2 คน คิดเป็นร้อยละ 47.76 โดยทั้งครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากนอกภาคการเกษตร และครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากภาคการเกษตร จำนวนสมาชิกของครัวเรือนที่อยู่ในภาวะพึ่งพิงเฉลี่ยใกล้เคียงกัน คือ 0.75 คน และ 0.86 คน ตามลำดับ (ตารางที่ 12)

ตารางที่ 12 จำนวนและร้อยละของสมาชิกในครัวเรือนที่อยู่ในภาวะพึ่งพิงของครัวเรือนตัวอย่าง
จังหวัดอุบลราชธานี ปีพ.ศ. 2549/50

จำนวนสมาชิก ในภาวะพึ่งพิง	ครัวเรือนที่มีรายได้หลัก จากนอกภาคการเกษตร		ครัวเรือนที่มีรายได้หลัก จากภาคการเกษตร		ครัวเรือนทั้งหมด	
	ครัวเรือน	ร้อยละ	ครัวเรือน	ร้อยละ	ครัวเรือน	ร้อยละ
	ไม่มีสมาชิกในภาวะพึ่งพิง	154	44.77	299	47.92	453
1-2 คน	168	48.84	298	47.76	466	48.14
3-4 คน	19	5.52	25	4.01	44	4.55
5-6 คน	3	0.87	1	0.16	4	0.41
7-8 คน	-	-	1	0.16	1	0.10
รวม (คน)	344	100.00	624	100.00	968	100.00
เฉลี่ย (คน)	0.85		0.76		0.79	
	(1.01)		(0.92)		(0.96)	

หมายเหตุ: ค่าในวงเล็บคือส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ภาวะพึ่งพิง หมายถึง สมาชิกที่ไม่มีงานทำเนื่องจาก หางานไม่ได้ อายุยังน้อย ชราหรือ
ทุพพลภาพ

ลักษณะด้านรายได้และแหล่งที่มาของรายได้

1. จำนวนแหล่งที่มาของรายได้

จำนวนแหล่งที่มาของรายได้ของครัวเรือนมีทั้งหมด 10 ประเภท คือ 1.การเกษตร 2.การ
เก็บหาทรัพยากรธรรมชาติ 3.แรงงานรับจ้างในภาคการเกษตร 4.แรงงานรับจ้างใน
ภาคอุตสาหกรรมและบริการ 5.ข้าราชการและพนักงานประจำ 6.ธุรกิจส่วนตัว 7.เงินที่ได้รับจาก
เพื่อนหรือญาติ 8.เงินช่วยเหลือจากภาครัฐหรือการทำประกัน 9.ดอกเบี้ยจากการให้กู้และเงินฝาก
10.ผลตอบแทนจากที่อยู่อาศัย

จากการศึกษาพบว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่มีแหล่งที่มาของรายได้ 5 แหล่ง คิดเป็นร้อยละ
33.37 รองลงมา มีแหล่งที่มาของรายได้ 6 แหล่ง คิดเป็นร้อยละ 32.85 เมื่อพิจารณาตามที่มาของ
รายได้หลัก พบว่า ครัวเรือนทั้ง 2 กลุ่มส่วนใหญ่มีแหล่งที่มาของรายได้ 5-6 แหล่ง กล่าวคือ

ครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากนอกภาคการเกษตร ส่วนใหญ่มีแหล่งที่มาของรายได้ 6 แหล่ง คิดเป็นร้อยละ 34.30 รองลงมามีแหล่งที่มาของรายได้ 5 แหล่ง คิดเป็นร้อยละ 28.49 สำหรับครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากภาคการเกษตร ส่วนใหญ่มีแหล่งที่มาของรายได้ 6 แหล่งคิดเป็นร้อยละ 36.06 รองลงมามีแหล่งที่มาของรายได้ 5 แหล่ง คิดเป็นร้อยละ 32.05 โดยทั้งครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากนอกภาคการเกษตร และครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากภาคการเกษตร จำนวนแหล่งที่มาของรายได้ใกล้เคียงกัน คือ 2.99 แหล่ง และ 2.44 แหล่ง ตามลำดับ (ตารางที่ 13)

ตารางที่ 13 จำนวนแหล่งที่มาของรายได้ของครัวเรือนตัวอย่างจังหวัดอุบลราชธานี
ปีพ.ศ. 2549/50

จำนวนแหล่งที่มา ของรายได้ (แหล่ง)	ครัวเรือนที่มีรายได้หลัก จากนอกภาคการเกษตร		ครัวเรือนที่มีรายได้หลัก จากภาคการเกษตร		ครัวเรือนทั้งหมด	
	ครัวเรือน	ร้อยละ	ครัวเรือน	ร้อยละ	ครัวเรือน	ร้อยละ
	2	-	-	2	0.32	2
3	12	3.49	28	4.49	40	4.13
4	37	10.76	77	12.34	114	11.78
5	98	28.49	225	36.06	323	33.37
6	118	34.30	200	32.05	318	32.85
7	55	15.99	73	11.70	128	13.22
8	21	6.10	18	2.88	39	4.03
9	3	0.87	1	0.16	4	0.41
รวม	344	100.00	624	100.00	968	100.00
เฉลี่ย	2.99 (0.94)		2.44 (0.91)		2.63 (0.96)	

หมายเหตุ: ค่าในวงเล็บคือส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

2. รายได้จำแนกตามแหล่งที่มาของรายได้

จากการศึกษาพบว่า รายได้ของครัวเรือนตัวอย่างส่วนใหญ่มาจากการเกษตรเฉลี่ย 35,994 บาทต่อครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 23.09 ของรายได้ทั้งหมด รองลงมามีรายได้จากผลตอบแทนจากที่อยู่อาศัยเฉลี่ย 27,968 บาทต่อครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 17.94 ของรายได้ทั้งหมด เมื่อพิจารณาตามที่มาของรายได้หลัก พบว่าครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากนอกภาคการเกษตร รายได้ของครัวเรือนส่วนใหญ่มาจากการประกอบธุรกิจส่วนตัวเฉลี่ย 61,249.67 บาทต่อครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 30.51 ของ

รายได้ทั้งหมด รองลงมามีรายได้จากแรงงานรับจ้างในภาคอุตสาหกรรมและบริการเฉลี่ย 43,195.89 บาทต่อครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 21.52 ของรายได้ทั้งหมด สำหรับครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากภาคการเกษตร รายได้ของครัวเรือนส่วนใหญ่มาจากการเกษตรเฉลี่ย 48,153.37 บาทต่อครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 36.72 ของรายได้ทั้งหมด รองลงมามีรายได้จากผลตอบแทนจากที่อยู่อาศัยเฉลี่ย 29,753 บาทต่อครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 22.69 ของรายได้ทั้งหมด (ตารางที่ 14)

3. รายได้จาก การรับจ้างนอกฟาร์มจำแนกตามลักษณะอาชีพและสถานที่ทำงาน

การทำงานรับจ้างนอกฟาร์มแบ่งตามระดับความมั่นคงในการทำงานออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ แรงงานรับจ้างในภาคการเกษตร แรงงานรับจ้างในภาคอุตสาหกรรมและบริการ ข้าราชการ และพนักงานประจำ นอกจากนี้ในแต่ละประเภทยังแบ่งออกตามสถานที่ทำงาน ได้แก่ ทำงานในหมู่บ้าน เดินทางไปกลับระหว่างบ้านและที่ทำงาน ย้ายถิ่นฐาน จากการศึกษาพบว่า รายได้จาก การรับจ้างนอกฟาร์มของครัวเรือนตัวอย่างส่วนใหญ่ มาจากข้าราชการและพนักงานประจำที่เดินทางไปกลับระหว่างบ้านกับที่ทำงานเฉลี่ย 8,495.03 บาทต่อครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 21.61 ของรายได้ทั้งหมด รองลงมาเป็นรายได้จากแรงงานรับจ้างในภาคอุตสาหกรรมและบริการ 8,487.05 บาทต่อครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 21.59 ของรายได้ทั้งหมด (ตารางที่ 15)

เมื่อพิจารณาตามที่มาของรายได้หลัก พบว่าครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากนอกภาคการเกษตร รายได้จาก การรับจ้างนอกฟาร์มส่วนใหญ่มาจากข้าราชการและพนักงานประจำที่เดินทางไปกลับระหว่างบ้านและที่ทำงานเฉลี่ย 21,467.24 บาทต่อครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 24.71 ของรายได้ทั้งหมด รองลงมามีรายได้จากแรงงานรับจ้างในภาคอุตสาหกรรมและบริการที่เดินทางไปกลับระหว่างบ้านและที่ทำงานเฉลี่ย 19,018.04 บาทต่อครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 21.89 ของรายได้ทั้งหมด สำหรับครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากภาคการเกษตร รายได้จาก การรับจ้างนอกฟาร์มส่วนใหญ่มาจากแรงงานรับจ้างในภาคอุตสาหกรรมและบริการที่ย้ายถิ่นฐานไปทำงานที่อื่นเฉลี่ย 3,158.46 บาทต่อครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 24.12 ของรายได้ทั้งหมด รองลงมามีรายได้จากแรงงานรับจ้างในภาคอุตสาหกรรมและบริการที่เดินทางไปกลับระหว่างบ้านและที่ทำงานเฉลี่ย 2,684.29 บาทต่อครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 20.50 ของรายได้ทั้งหมด

4. รายได้เฉลี่ยต่อคนจำแนกตามกลุ่มรายได้ของครัวเรือน

จากการศึกษาพบว่า ครัวเรือนตัวอย่างส่วนใหญ่มีรายได้เฉลี่ยน้อยกว่า 15,000 บาทต่อคนต่อปี คิดเป็นร้อยละ 34.40 รองลงมามีรายได้เฉลี่ย 15,000-30,000 บาทต่อคนต่อปี คิดเป็นร้อยละ 29.13 เมื่อพิจารณาตามที่มาของรายได้หลัก พบว่า ครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากนอกภาคการเกษตร ครัวเรือนส่วนใหญ่มีรายได้เฉลี่ยน้อยกว่า 15,000 บาทต่อคนต่อปี คิดเป็นร้อยละ 30.23 รองลงมามีรายได้เฉลี่ย 15,000-30,000 บาทต่อคนต่อปี คิดเป็นร้อยละ 25.29 สำหรับครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากภาคการเกษตร ครัวเรือนส่วนใหญ่มีรายได้เฉลี่ยน้อยกว่า 15,000 บาทต่อคนต่อปี คิดเป็นร้อยละ 36.70 รองลงมามีรายได้เฉลี่ย 15,000-30,000 บาทต่อคนต่อปี คิดเป็นร้อยละ 31.25 (ตารางที่ 16)

การพิจารณาตามกลุ่มรายได้ข้างต้นอาจพบว่า รายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปีของครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากนอกภาคการเกษตร และครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากภาคการเกษตรอยู่ในกลุ่มรายได้ต่ำ คือ มีรายได้เฉลี่ยน้อยกว่า 15,000 บาทต่อคนต่อปี และ 15,000-30,000 บาทต่อคนต่อปี แต่เมื่อพิจารณากลุ่มรายได้อื่นที่สูงกว่า คือ มีรายได้เฉลี่ยมากกว่า 30,000 บาทต่อคนต่อปีขึ้นไป พบว่า ครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากนอกภาคการเกษตรมีรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปีอยู่ในกลุ่มนี้คิดเป็นร้อยละ 44.48 สูงกว่าครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากภาคการเกษตรซึ่งมีรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปีอยู่ในกลุ่มนี้คิดเป็นร้อยละ 32.05 นอกจากนี้เมื่อพิจารณาค่าเฉลี่ย พบว่า ครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากนอกภาคการเกษตรมีรายได้เฉลี่ยเท่ากับ 48,600 บาทต่อคนต่อปี สูงกว่าครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากภาคการเกษตร ซึ่งมีรายได้เฉลี่ยเท่ากับ 33,400 บาทต่อคนต่อปี

การถือครองที่ดิน

จากการศึกษาพบว่า ครัวเรือนตัวอย่างถือครองที่ดินโดยเฉลี่ยครัวเรือนละ 3.13 ไร่ ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่การเกษตรที่เป็นของตนเอง ร้อยละ 64.54 ของพื้นที่ทั้งหมด หรือโดยเฉลี่ย 2.02 ไร่ เมื่อพิจารณาตามที่มาของรายได้หลัก พบว่าครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากนอกภาคการเกษตรถือครองที่ดินโดยเฉลี่ยครัวเรือนละ 2.47 ไร่ ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่การเกษตรที่เป็นของตนเอง ร้อยละ 53.48 ของพื้นที่ทั้งหมด หรือโดยเฉลี่ย 1.32 ไร่ สำหรับครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากภาคการเกษตรถือครองที่ดินโดยเฉลี่ยครัวเรือนละ 3.50 ไร่ ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่การเกษตรที่ครัวเรือนเป็นเจ้าของ ร้อยละ 53.48 ของพื้นที่ทั้งหมด หรือโดยเฉลี่ย 1.32 ไร่ (ตารางที่ 17)

ตารางที่ 14 รายได้ของครัวเรือนจำแนกตามแหล่งที่มาของรายได้ของครัวเรือนตัวอย่างจังหวัดอุบลราชธานี ปีพ.ศ. 2549/50

แหล่งที่มาของรายได้	ครัวเรือนที่มีรายได้หลักจาก นอกภาคการเกษตร		ครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากภาค การเกษตร		ครัวเรือนทั้งหมด	
	จำนวน (บาท)	ร้อยละ	จำนวน (บาท)	ร้อยละ	จำนวน (บาท)	ร้อยละ
	การเกษตร	13,937.52	6.94	48,153.37	36.72	35,994.00
การเก็บหาทรัพยากรธรรมชาติ	3,281.70	1.63	6,818.68	5.20	5,561.70	3.57
แรงงานรับจ้างในภาคการเกษตร	6,088.09	3.03	1,806.62	1.38	3,328.10	2.13
แรงงานรับจ้างในภาคอุตสาหกรรมและบริการ	43,195.89	21.52	8,066.23	6.15	20,550.00	13.18
ข้าราชการและพนักงานประจำ	37,589.53	20.82	3,229.44	2.46	15,440.00	9.90
ธุรกิจส่วนตัว	61,249.67	30.51	5,145.92	3.92	25,084.00	16.09
เงินที่ได้รับจากเพื่อนหรือญาติ	7,566.97	3.77	25,528.11	19.46	19,145.00	12.28
เงินช่วยเหลือจากภาครัฐหรือการทำประกัน	1,844.27	0.92	2,121.29	1.62	2,022.80	1.30
ดอกเบี้ยจากการให้กู้และเงินฝาก	1,274.56	0.63	530.35	0.40	794.82	0.51
ผลตอบแทนที่ไม่เป็นตัวเงินจากที่อยู่อาศัย	24,728.63	12.32	29,753.38	22.69	27,968.00	17.94
รายได้รวม	200,756.83	100.00	131,153.38	100.00	155,888.42	100.00

หมายเหตุ: ผลตอบแทนที่ไม่เป็นตัวเงินจากที่อยู่อาศัย (homestead income) หมายถึง รายได้ที่ไม่เป็นตัวเงินจากการที่ครัวเรือนอาศัยอยู่ในบ้านและที่ดินของตนเอง หรือเช่าโดยไม่ต้องเสียค่าเช่า

ตารางที่ 15 รายได้จากการรับจ้างนอกฟาร์มจำแนกตามลักษณะอาชีพและสถานที่ทำงานของครัวเรือนตัวอย่างจังหวัดอุบลราชธานี ปีพ.ศ. 2549/50

รายได้	ครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากนอก		ครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากภาค		ครัวเรือนทั้งหมด	
	ภาคการเกษตร		การเกษตร			
	จำนวน (บาท)	ร้อยละ	จำนวน (บาท)	ร้อยละ	จำนวน (บาท)	ร้อยละ
แรงงานรับจ้างในภาคการเกษตร						
- ทำงานในหมู่บ้าน	4,530.64	5.22	1,461.20	11.16	2,551.99	6.49
- เดินทางไปกลับ	895.38	1.03	149.17	1.14	414.35	1.05
- ย้ายถิ่นฐาน	662.07	0.76	196.25	1.50	361.79	0.92
แรงงานรับจ้างในภาคอุตสาหกรรมและบริการ						
- ทำงานในหมู่บ้าน	14,086.46	16.21	2,223.47	16.98	6,437.42	16.37
- เดินทางไปกลับ	19,018.04	21.89	2,684.29	20.50	8,487.05	21.59
- ย้ายถิ่นฐาน	10,091.38	11.62	3,158.46	24.12	5,620.45	14.30
ข้าราชการและพนักงานประจำ						
- ทำงานในหมู่บ้าน	15,647.88	18.01	1,879.17	14.35	6,772.18	17.23
- เดินทางไปกลับ	21,467.24	24.71	1,343.69	10.26	8,495.03	21.61
- ย้ายถิ่นฐาน	474.42	0.55	6.59	0.05	172.84	0.44
รวม	86,873.51	100.00	13,102.29	100.06	39,313.10	100.00

ตารางที่ 16 รายได้เฉลี่ยต่อคนจำแนกตามกลุ่มรายได้ของครัวเรือนตัวอย่างจังหวัดอุบลราชธานี ปีพ.ศ. 2549/50

รายได้ต่อคนต่อปี	ครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากนอก		ครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากภาค		ครัวเรือนทั้งหมด	
	ภาคการเกษตร		การเกษตร			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
น้อยกว่า15,000	104	30.23	229	36.70	333	34.40
15,000-30,000	87	25.29	195	31.25	282	29.13
30,000-45,000	65	18.90	82	13.14	147	15.19
45,000-60,000	24	6.98	41	6.57	65	6.71
60,000-75,000	13	3.78	23	3.69	36	3.72
75,000-90,000	3	0.87	12	1.92	15	1.55
มากกว่า 90,000	48	13.95	42	6.73	90	9.30
รวม	344	100.00	624	100.00	968	100.00
รายได้เฉลี่ย (บาท/คน/ปี)	48,600		33,400		38,800	
	(83,533.91)		(63,150.65)		(71,393.08)	

หมายเหตุ: ค่าในวงเล็บคือส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ตารางที่ 17 การถือครองที่ดินของครัวเรือนตัวอย่างจังหวัดอุบลราชธานี ปีพ.ศ. 2549/50

การถือครองที่ดิน	ครัวเรือนที่มีรายได้		ครัวเรือนที่มีรายได้		ครัวเรือนทั้งหมด	
	หลักจากนอกภาค		หลักจากภาค			
	การเกษตร		การเกษตร			
	พื้นที่ (ไร่)	ร้อยละ	พื้นที่ (ไร่)	ร้อยละ	พื้นที่ (ไร่)	ร้อยละ
พื้นที่การเกษตรที่เป็นเจ้าของ	1.32	53.48	2.41	68.84	2.02	64.54
	(1.91)		(2.84)		(2.60)	
พื้นที่การเกษตรที่เช่าหรือได้ทำฟรี	0.25	10.32	0.54	15.36	0.44	13.95
	(0.78)		(1.31)		(1.16)	
พื้นที่อื่นนอกเหนือจากพื้นที่การเกษตรที่เป็นเจ้าของ	0.88	35.47	0.54	15.33	0.66	20.27
	(2.44)		(1.37)		(1.83)	
พื้นที่อื่นนอกเหนือจากพื้นที่การเกษตรที่เช่าหรือได้ทำฟรี	0.02	0.73	0.02	0.47	0.02	0.54
	(0.14)		(0.12)		(0.13)	
รวม	2.47	100.00	3.50	100.00	3.13	100.00

การกู้ยืมจำแนกตามแหล่งสินเชื่อ

แหล่งสินเชื่อแบ่งออกเป็น 7 กลุ่ม ดังนี้ ธนาคารรัฐ ธนาคารพาณิชย์และสถาบันการเงินเอกชน กองทุนแก้ปัญหาความยากจนของรัฐ สหกรณ์ออมทรัพย์ ร้านค้าหรือผู้ปล่อยกู้ ญาติหรือเพื่อน องค์กรทางสังคมอื่นๆ

จากการศึกษาพบว่า ครัวเรือนตัวอย่างส่วนใหญ่กู้ยืมจากธนาคารรัฐเฉลี่ยครัวเรือนละ 32,619.35 บาท คิดเป็นร้อยละ 24.66 ของจำนวนเงินกู้ยืมทั้งหมด รองลงมากู้ยืมจากร้านค้าหรือผู้ปล่อยกู้เฉลี่ยครัวเรือนละ 36,400.93 บาท คิดเป็นร้อยละ 17.94 ของจำนวนเงินกู้ยืมทั้งหมด เมื่อพิจารณาตามที่มาของรายได้หลัก พบว่าครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากนอกภาคการเกษตร ส่วนใหญ่กู้ยืมจากร้านค้าหรือผู้ปล่อยกู้เฉลี่ยครัวเรือนละ 49,634.13 บาท คิดเป็นร้อยละ 25.82 ของจำนวนเงินกู้ยืมทั้งหมด รองลงมากู้ยืมจากสหกรณ์ออมทรัพย์เฉลี่ยครัวเรือนละ 48,936.33 บาท คิดเป็นร้อยละ 25.46 ของจำนวนเงินกู้ยืมทั้งหมด สำหรับครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากภาคการเกษตร ส่วนใหญ่กู้ยืมจากธนาคารรัฐเฉลี่ยครัวเรือนละ 32,236.06 บาท คิดเป็นร้อยละ 32.49 ของจำนวนเงินกู้ยืมทั้งหมด รองลงมากู้ยืมจากร้านค้าหรือผู้ปล่อยกู้เฉลี่ยครัวเรือนละ 29,105.71 บาท คิดเป็นร้อยละ 29.34 ของจำนวนเงินกู้ยืมทั้งหมด (ตารางที่ 18)

ตารางที่ 18 การกู้ยืมจำแนกตามแหล่งสินเชื่อของครัวเรือนตัวอย่างจังหวัดอุบลราชธานี ปีพ.ศ. 2549/50

แหล่งสินเชื่อ	ครัวเรือนที่มีรายได้หลัก จากนอกภาคการเกษตร		ครัวเรือนที่มีรายได้หลักจาก ภาคการเกษตร		ครัวเรือนทั้งหมด	
	จำนวน (บาท)	ร้อยละ	จำนวน (บาท)	ร้อยละ	จำนวน (บาท)	ร้อยละ
	ธนาคารรัฐ	33,314.62	17.33	32,236.06	32.49	32,619.35
ธนาคารพาณิชย์และสถาบันการเงินเอกชน	32,489.46	16.90	6,065.74	6.11	15,455.99	11.68
กองทุนแก้ปัญหาความยากจนของรัฐ	17,526.02	9.12	15,112.13	15.23	15,969.96	12.07
สหกรณ์ออมทรัพย์	48,936.33	25.46	10,763.99	10.85	24,329.37	18.39
ร้านค้าหรือผู้ปล่อยกู้	49,634.13	25.82	29,105.71	29.34	36,400.93	27.52
ญาติหรือเพื่อน	9,570.49	4.98	4,895.51	4.93	6,556.87	4.96
องค์กรทางสังคมอื่นๆ	768.90	0.40	1,035.90	1.04	941.01	0.71
รวม	192,239.95	100.00	99,215.04	100.00	132,273.48	100.00

ช็อกและความเสี่ยงของครัวเรือน

1. ช็อกที่ครัวเรือนเผชิญ

การศึกษาในครั้งนี้พิจารณารายได้และทรัพย์สินที่ครัวเรือนสูญเสียเนื่องจากช็อกที่เกิดขึ้นในปีที่ศึกษา และช็อกที่เกิดขึ้นก่อนปีที่ศึกษาแต่ยังคงส่งผลกระทบต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

ช็อกที่เกิดขึ้นส่งผลให้ครัวเรือนตัวอย่างสูญเสียรายได้และทรัพย์สินเฉลี่ย 18,112 บาทต่อครัวเรือน เมื่อพิจารณาตามที่มาของรายได้หลัก พบว่าครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากนอกภาคการเกษตรส่วนใหญ่เผชิญช็อกด้านเศรษฐกิจที่ทำให้สูญเสียรายได้เฉลี่ย 7,720 บาทต่อครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 35.84 ของมูลค่าการสูญเสียทั้งหมด รองลงมาเผชิญช็อกด้านครัวเรือนที่ทำให้สูญเสียทรัพย์สินเฉลี่ย 4,190 บาทต่อครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 19.45 ของมูลค่าการสูญเสียทั้งหมด ส่วนครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากภาคการเกษตร ส่วนใหญ่เผชิญช็อกด้านการเกษตรที่ทำให้สูญเสียรายได้เฉลี่ย 5,344 บาทต่อครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 32.94 ของมูลค่าการสูญเสียทั้งหมด รองลงมาเผชิญช็อกด้านครัวเรือนที่ทำให้สูญเสียทรัพย์สินเฉลี่ย 3,551 บาทต่อครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 21.89 ของมูลค่าการสูญเสียทั้งหมด (ตารางที่ 19)

2. ความเสี่ยง

เมื่อพิจารณาเหตุการณ์ต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นในช่วง 5 ปีข้างหน้าของครัวเรือนตัวอย่างในจังหวัดอุบลราชธานี พบว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่คาดคะเนว่าจะเผชิญกับเหตุการณ์สมาชิกในครัวเรือนเจ็บป่วยร้อยละ 7.92 รองลงมาคือราคาปัจจัยการผลิตเพิ่มขึ้น (ตารางที่ 20)

เมื่อพิจารณาตามที่มาของรายได้หลัก พบว่าครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากนอกภาคการเกษตรส่วนใหญ่คาดคะเนว่าจะเกิดการเจ็บป่วยของสมาชิกในครัวเรือนร้อยละ 8.13 รองลงมาคาดคะเนว่าจะภัยแล้งและราคาปัจจัยการผลิตเพิ่มขึ้นร้อยละ 7.66 เท่ากัน ส่วนครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากภาคการเกษตร ส่วนใหญ่คาดคะเนว่าราคาปัจจัยการผลิตเพิ่มขึ้นร้อยละ 8.71 รองลงมาคาดคะเนว่าจะเกิดโรคแมลงศัตรูพืชร้อยละ 8.13 จากการพิจารณาพบว่า ค่าร้อยละของแต่ละเหตุการณ์มีค่าใกล้เคียงกัน หมายความว่า ครัวเรือนทั้งสองกลุ่มคาดคะเนว่าโอกาสที่แต่ละเหตุการณ์จะเกิดขึ้นใกล้เคียงกัน

ตารางที่ 19 มูลค่าของรายได้และทรัพย์สินที่สูญเสียเนื่องจากช็อกของครัวเรือนตัวอย่างจังหวัด
อุบลราชธานี ปีพ.ศ. 2549/50

	ครัวเรือนที่มีรายได้หลัก จากนอกภาคการเกษตร		ครัวเรือนที่มีรายได้หลัก จากภาคการเกษตร		ครัวเรือนทั้งหมด	
	จำนวน (บาท)	ร้อยละ	จำนวน (บาท)	ร้อยละ	จำนวน (บาท)	ร้อยละ
ด้านครัวเรือน						
รายได้	2,600	12.07	2,640.46	16.27	2,626.08	14.50
ทรัพย์สิน	4,190	19.45	3,551.44	21.89	3,778.37	20.86
ด้านสังคม						
รายได้	0	0	152.24	0.94	98.14	0.54
ทรัพย์สิน	1,004	4.66	938.30	5.78	961.78	5.31
ด้านการเกษตร						
รายได้	2,848	13.22	5,344.66	32.94	4,457.35	24.61
ทรัพย์สิน	389	1.80	913.62	5.63	727.01	4.01
ด้านเศรษฐกิจ						
รายได้	7,720.17	35.84	1,155.70	7.12	3,488.53	19.26
ทรัพย์สิน	2,787.21	12.94	1,527.95	9.42	1,975.45	10.91
รวม	21,538.06	100.00	16,224.37	100.00	18,112.71	100.00

ตารางที่ 20 เหตุการณ์ต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นในช่วง 5 ปีข้างหน้าของครัวเรือนตัวอย่างในจังหวัด
อุบลราชธานี ปีพ.ศ. 2549/50

เหตุการณ์	ครัวเรือนที่มีรายได้ หลักจากนอกภาค		ครัวเรือนที่มีรายได้ หลักจากภาค		ครัวเรือนทั้งหมด	
	การเกษตร		การเกษตร			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
การเจ็บป่วยของสมาชิกในครัวเรือน	620	8.13	149	7.17	769	7.92
การย้ายออกของสมาชิกในครัวเรือน	249	3.26	61	2.94	310	3.19
มีผู้เข้าร่วมอาชีพในครัวเรือน	268	3.51	65	3.13	333	3.43
การจ่ายเงินเพื่องานพิธีต่างๆในครัวเรือน	375	4.92	99	4.76	474	4.88
บ้านได้รับความเสียหาย/บ้านพัง	298	3.91	79	3.80	377	3.88
ขโมย	197	2.58	51	2.45	248	2.56
มีปัญหาเกี่ยวกับเพื่อนบ้านในหมู่บ้าน	75	0.98	9	0.43	84	0.87
ญาติ/เพื่อนหยุดส่งเงินให้	200	2.62	27	1.30	227	2.34
น้ำท่วม	284	3.72	69	3.32	353	3.64
ภัยแล้ง	584	7.66	155	7.46	739	7.61
ฝนตกหนักผิดปกติ	484	6.35	149	7.17	633	6.52
โรคและแมลงศัตรูพืช	514	6.74	169	8.13	683	7.04
ความเสียหายจากการเก็บรักษาผลผลิต	498	6.53	156	7.51	654	6.74
การระบาดของโรคสัตว์	273	3.58	79	3.80	352	3.63
แผ่นดินถล่ม/การกัดเซาะหน้าดิน	147	1.93	40	1.92	187	1.93
ตงงาน	405	5.31	82	3.95	487	5.02
ธุรกิจล้มละลาย	232	3.04	45	2.17	277	2.85
ไม่สามารถชำระเงินกู้	247	3.24	53	2.55	300	3.09
ดอกเบี้ยเงินกู้เพิ่มขึ้น	320	4.20	85	4.09	405	4.17
ราคาผลผลิตตกต่ำ	408	5.35	141	6.79	549	5.66
ราคาปัจจัยการผลิตเพิ่มขึ้น	584	7.66	181	8.71	765	7.88
การเปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์ของตลาด	366	4.80	134	6.45	500	5.15
รวม	7,628	100	2,078	100	9,706	100

มูลค่าทรัพย์สินของครัวเรือน

จากการศึกษาพบว่า ครัวเรือนตัวอย่างมีทรัพย์สินทั้งหมดคิดเป็นมูลค่าโดยเฉลี่ยครัวเรือนละ 183,537 บาท ส่วนใหญ่เป็นทรัพย์สินประเภทยานพาหนะเฉลี่ยครัวเรือนละ 98,298 บาท คิดเป็นร้อยละ 53.56 ของมูลค่าทรัพย์สินทั้งหมด รองลงมาเป็นทรัพย์สินประเภทอุปกรณ์เครื่องใช้ในบ้านเฉลี่ยครัวเรือนละ 40,403 บาท คิดเป็นร้อยละ 22.01 ของมูลค่าทรัพย์สินทั้งหมด เมื่อพิจารณาตามที่มาของรายได้หลัก พบว่าครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากนอกภาคการเกษตร มีทรัพย์สินทั้งหมดคิดเป็นมูลค่าโดยเฉลี่ยครัวเรือนละ 247,623 บาท ส่วนใหญ่เป็นทรัพย์สินประเภทยานพาหนะเฉลี่ยครัวเรือนละ 155,333 บาท คิดเป็นร้อยละ 62.73 ของมูลค่าทรัพย์สินทั้งหมด รองลงมาเป็นทรัพย์สินประเภทอุปกรณ์เครื่องใช้ในบ้านเฉลี่ยครัวเรือนละ 52,881 บาท คิดเป็นร้อยละ 21.36 ของมูลค่าทรัพย์สินทั้งหมด สำหรับครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากภาคการเกษตร มีทรัพย์สินทั้งหมดคิดเป็นมูลค่าโดยเฉลี่ยครัวเรือนละ 148,206 บาท ส่วนใหญ่เป็นทรัพย์สินประเภทยานพาหนะเฉลี่ยครัวเรือนละ 66,856 บาท คิดเป็นร้อยละ 45.11 ของมูลค่าทรัพย์สินทั้งหมด รองลงมาเป็นทรัพย์สินเพื่อการผลิตในภาคการเกษตรเฉลี่ยครัวเรือนละ 41,994 บาท คิดเป็นร้อยละ 28.33 ของมูลค่าทรัพย์สินทั้งหมด (ตารางที่ 21)

ตารางที่ 21 มูลค่าทรัพย์สินจำแนกตามประเภททรัพย์สินของครัวเรือนตัวอย่างจังหวัดอุบลราชธานี ปีพ.ศ. 2549/50

ประเภททรัพย์สิน	ครัวเรือนที่มีรายได้หลัก จากนอกภาคการเกษตร		ครัวเรือนที่มีรายได้หลัก จากภาคการเกษตร		ครัวเรือนทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
	(บาท)		(บาท)		(บาท)	
ยานพาหนะ	155,333	62.73	66,856	45.11	98,298	53.56
อุปกรณ์เครื่องใช้ในบ้าน	52,881	21.36	33,524	22.62	40,403	22.01
เพื่อการผลิตในภาคการเกษตร	29,733	12.01	41,994	28.33	37,637	20.51
เครื่องประดับ	4,782	1.93	3,139	2.12	3,723	2.03
เพื่อการผลิตนอกภาคการเกษตร	4,817	1.95	2,617	1.77	3,399	1.85
อื่นๆ	78	0.03	76	0.05	77	0.04
รวม	247,623	100.00	148,206	100.00	183,537	100.00

ค่าใช้จ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภคของครัวเรือน

ค่าใช้จ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภคแบ่งออกเป็น 6 ประเภท ดังนี้ ค่าใช้จ่ายด้านอาหาร ค่าใช้จ่ายที่ไม่ใช่อาหาร ค่าใช้จ่ายด้านขนส่งและสื่อสาร ค่าใช้จ่ายด้านการศึกษา ค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพ และค่าใช้จ่ายด้านสังคม

จากการศึกษาพบว่า ครัวเรือนตัวอย่างส่วนใหญ่ใช้จ่ายเพื่อการบริโภคอาหาร 46,892.99 บาทต่อปี คิดเป็นร้อยละ 44.55 ของค่าใช้จ่ายทั้งหมด รองลงมาใช้จ่ายสำหรับสินค้าที่ไม่ใช่อาหาร 19,131 บาทต่อครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 18.17 ของค่าใช้จ่ายทั้งหมด เมื่อพิจารณาตามที่มาของรายได้หลัก พบว่าครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากนอกภาคการเกษตร ส่วนใหญ่ใช้จ่ายเพื่อการบริโภคอาหาร 66,101.31 บาทต่อปี คิดเป็นร้อยละ 46.39 ของค่าใช้จ่ายทั้งหมด รองลงมาใช้จ่ายด้านขนส่งและสื่อสาร 27,145.89 บาทต่อครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 19.05 ของค่าใช้จ่ายทั้งหมด ส่วนครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากภาคการเกษตร ส่วนใหญ่ใช้จ่ายเพื่อการบริโภคอาหาร 36,303.78 บาทต่อปี คิดเป็นร้อยละ 42.84 ของค่าใช้จ่ายทั้งหมด รองลงมาใช้จ่ายสำหรับสินค้าที่ไม่ใช่อาหาร 17,689.62 บาทต่อครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 20.88 ของค่าใช้จ่ายทั้งหมด (ตารางที่ 22)

ตารางที่ 22 ค่าใช้จ่ายเพื่อการอุปโภคและบริโภค จำแนกตามประเภทของค่าใช้จ่ายของครัวเรือน ตัวอย่างจังหวัดอุบลราชธานี ปีพ.ศ. 2549/50

ประเภทของค่าใช้จ่าย	ครัวเรือนที่มีรายได้หลัก จากนอกภาคการเกษตร		ครัวเรือนที่มีรายได้หลัก จากภาคการเกษตร		ครัวเรือนทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
	(บาท)		(บาท)		(บาท)	
ค่าใช้จ่ายด้านอาหาร	66,101	46.39	36,304	42.84	46,893	44.55
ค่าใช้จ่ายที่ไม่ใช่อาหาร	21,746	15.26	17,689	20.88	19,131	18.17
ค่าใช้จ่ายด้านขนส่ง และสื่อสาร	27,146	19.05	12,994	15.33	18,023	17.12
ค่าใช้จ่ายด้านการศึกษา	8,236	5.78	5,605	6.61	6,540	6.21
ค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพ	2,751	1.93	1,646	1.94	2,039	1.94
ค่าใช้จ่ายด้านสังคม	16,505	11.58	10,501	12.39	12,634	12.00
รวม	142,485	100.00	84,739	100.00	105,260	100.00
เส้นความยากจนเฉลี่ย	67,896		60,478		63,114	
	(23,803)		(23,883)		(24,105)	

หมายเหตุ: ค่าในวงเล็บคือส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

บทที่ 5

การวิเคราะห์ความแปรปรวนสู่ความยากจน

ในบทนี้เป็นผลการวิเคราะห์ระดับความแปรปรวนสู่ความยากจน โดยพิจารณาความน่าจะเป็นที่ครัวเรือนจะมีระดับการบริโภคในอนาคตต่ำกว่าเส้นความยากจน ข้อมูลที่จำเป็นในการคาดคะเนระดับความแปรปรวนสู่ความยากจน คือ เส้นความยากจนของครัวเรือน ค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคในอนาคต และความคลาดเคลื่อนของการบริโภคในอนาคต เนื่องจากการบริโภคในอนาคตและความคลาดเคลื่อนของการบริโภคในอนาคต ไม่สามารถสำรวจหรือคำนวณจากข้อมูลพื้นฐานของครัวเรือนได้ ต้องทำการประมาณแบบจำลองการบริโภคในอนาคตจากข้อมูลภาคตัดขวาง แล้วนำค่าประมาณที่ได้ไปคาดคะเนระดับความแปรปรวนสู่ความยากจน มีรายละเอียดดังนี้

การประมาณการบริโภคในอนาคต

เนื่องจากข้อมูลที่ใช้ในการประมาณแบบจำลองการบริโภคในอนาคตเป็นข้อมูลภาคตัดขวาง 1 ปี (single cross-sectional data) ซึ่งส่วนใหญ่เมื่อนำมาประมาณค่าแบบจำลองจะทำให้เกิดปัญหาความแปรปรวนของความคลาดเคลื่อนไม่คงที่ (heteroscedasticity) จากการวิเคราะห์ในครั้งนี้อย่างไรก็ตามเมื่อทำการทดสอบปัญหาดังกล่าว หลังจากการประมาณค่าแบบจำลองการบริโภคด้วยวิธี OLS พบว่าไม่เกิดปัญหา แต่เมื่อทำการประมาณค่าแบบจำลองความแปรปรวนของการบริโภคพบว่าค่าประมาณที่ได้มีค่าน้อยกว่า 0 จำนวน 107 ครัวเรือน ทำให้ไม่สามารถคำนวณค่าความคลาดเคลื่อนมาตรฐานเพื่อนำมาคาดคะเนระดับความแปรปรวนสู่ความยากจนได้ หากเลือกใช้ผลการประมาณค่าแบบจำลองด้วยวิธี OLS จะต้องตัดครัวเรือนตัวอย่างนั้นออกจากการวิเคราะห์ ดังนั้นจึงทำการประมาณค่าแบบจำลองการบริโภคด้วยวิธี FGLS เพื่อรักษาจำนวนตัวอย่างดังกล่าวไว้ในการวิเคราะห์

ผลการประมาณการบริโภคนอนาคด้วยวิธี FGLS

ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ในทิศทางตรงข้ามกับการบริโภคในปีถัดไป อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่นมากกว่าร้อยละ 90 ประกอบด้วย อายุของหัวหน้าครัวเรือน (HEADAGE) จำนวนสมาชิกในครัวเรือน (HHSIZE) ระยะทางจากหมู่บ้านถึงตัวจังหวัด (PROVIN) ชื่อด้านการเกษตรที่ครัวเรือนเผชิญ (AGSHOCK)

ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกับการบริโภคในปีถัดไปอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่นมากกว่าร้อยละ 90 ประกอบด้วย จำนวนปีการศึกษาเฉลี่ยของสมาชิกที่มีงานทำ (EDUWORK) สัดส่วนสมาชิกที่มีงานทำ (WORK) มูลค่าเงินและสิ่งของที่ครัวเรือนกู้ยืมและยังชำระไม่หมด (BORROW) มูลค่าทรัพย์สินเพื่อการผลิต (PROASS) จำนวนห้องทั้งหมดภายในบ้าน (ROOM) ระดับรายได้ของครัวเรือน (INCSTAT) ที่ดินเพื่อใช้ประโยชน์ด้านอื่น นอกเหนือจากการเกษตร (OTLAND) ชื่อด้านเศรษฐกิจ (ECSHOCK) และชื่อด้านสังคม (SOSHOCK) ที่ครัวเรือนเผชิญ การที่ปัจจัยด้านชื่อมีความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกับการบริโภค เนื่องจากครัวเรือนที่เผชิญช็อก มีรายได้จากส่วนอื่นมาชดเชยรายได้หรือทรัพย์สินที่สูญเสีย ทำให้สามารถรักษาระดับการบริโภคให้คงเดิมได้

จากการประมาณการบริโภคในอนาคต เมื่อพิจารณาค่า F-statistic ของสมการพบว่าตัวแปรทั้งหมดที่รวมไว้ในสมการการบริโภคสามารถอธิบายการเปลี่ยนแปลงของการบริโภคในอนาคตได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 99 และเมื่อพิจารณาค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (Coefficient of Determination: R^2) มีค่าเท่ากับ 0.9962 หมายความว่า การเปลี่ยนแปลงในการบริโภคสามารถอธิบายได้ด้วยปัจจัยต่างๆ ที่มีผลต่อการบริโภคในปีถัดไปได้มากถึงร้อยละ 99.62 ที่เหลือร้อยละ 0.38 เป็นปัจจัยอื่นๆ ที่เป็นตัวกำหนดการบริโภคในอนาคต แต่มิได้นำมาใช้ในสมการการบริโภค (ตารางที่ 23)

ตารางที่ 23 การวิเคราะห์สมการการบริโภคของครัวเรือนในอนาคตของครัวเรือนตัวอย่างจังหวัด
อุบลราชธานี ปีพ.ศ.2549/50 ด้วยวิธี OLS และ FGLS

ตัวแปรอิสระ	ตัวแปรตาม $\ln C_{OLS}$		ตัวแปรตาม $\ln C_{FGLS}$	
	ค่าสัมประสิทธิ์	t-value	ค่าสัมประสิทธิ์	t-value
ค่าคงที่	9.893762	69***	9.892717	71.15***
HEADAGE	-0.0078619	-4.95***	-0.0055857	-3.56***
HHSIZE	-0.1567849	-12.32***	-0.1732714	-15.04***
EDUWORK	0.0542014	5.99**	0.0570664	6.4***
WORK	0.2127991	2.38***	0.1730121	1.89*
BORROW	0.0000003	3.67***	0.0000005	7.49***
PROASS	0.0000008	6.43***	0.0000002	5.55***
ROOM	0.0896338	5.92***	0.0802917	5.46***
PROVIN	-0.0020607	-3.53***	-0.0019526	-3.37***
INCSTA	0.1474251	3.25**	0.1231968	2.88***
RICE	-0.0000185	-2.46*	-0.0000009	-1.38 ^{ns}
OTLAND	0.0207829	1.81*	0.0265858	1.94*
AGLAND	0.0179924	1.67*	0.0068513	0.77 ^{ns}
HHSOCK	0.0782463	1.66***	0.0675057	1.45 ^{ns}
EC SOCK	0.1834886	2.61**	0.1799405	2.86***
SOSOCK	0.2947415	2.25**	0.3023704	2.47**
AGSOCK	-0.1037325	-2.44***	-0.1060999	-2.81***
Number of observation	968		968	
R-squared	0.3812		0.9962	
Adj R-squared	0.3741		0.9961	
F-value	53.55***		21881.52***	

หมายเหตุ: *** หมายถึง มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 99

** หมายถึง มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95

* หมายถึง มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 90

^{ns} หมายถึง ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

การประมาณค่าความแปรปรวนของความยากจน

เมื่อคาดคะเนระดับความแปรปรวนของความยากจนของครัวเรือน จากการบริโภคที่ประมาณได้ เปรียบเทียบกับเส้นความยากจน พบว่า ครัวเรือนที่แปรปรวนของความยากจน คิดเป็นร้อยละ 57.64 ของครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมด ครัวเรือนที่ไม่แปรปรวนของความยากจน คิดเป็นร้อยละ 42.36 ของครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมด เมื่อพิจารณาตามที่มาของรายได้หลักพบว่า ครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากนอกภาคการเกษตรแปรปรวนของความยากจนคิดเป็นร้อยละ 50.87 ของครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากภาคการเกษตรทั้งหมด ในขณะที่ครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากภาคการเกษตรแปรปรวนของความยากจนคิดเป็นร้อยละ 61.38 ของครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากภาคการเกษตร (ตารางที่24)

ตารางที่ 24 สัดส่วนครัวเรือนที่แปรปรวนของความยากจนในจังหวัดอุบลราชธานี ปี2549/50
เมื่อเกณฑ์วัดระดับเท่ากับ 0.5

	ครัวเรือนแปรปรวน		ครัวเรือนไม่แปรปรวน		ครัวเรือนทั้งหมด	
	ความยากจน		ความยากจน			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ครัวเรือนมีรายได้หลักจาก						
นอกภาคการเกษตร	175	18.08	169	17.46	344	35.54
ครัวเรือนมีรายได้หลักจาก						
การเกษตร	383	39.56	241	24.90	624	64.46
รวม	558	57.64	410	42.36	968	100.00

การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความแปรปรวนของความยากจนของครัวเรือนตัวอย่างจังหวัดอุบลราชธานี ปีพ.ศ. 2549/50 แบบจำลองทางเศรษฐมิติที่ใช้วิเคราะห์ คือ แบบจำลองพหุคูณวิเคราะห์ด้วยวิธี Maximum Likelihood estimates โดยตัวแปรตามในแบบจำลอง พหุคูณ คือ สถานะความแปรปรวนของความยากจนของครัวเรือนตัวอย่าง แบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ $Y=0$ และ $Y=1$ โดย

$Y=0$ เป็นครัวเรือนที่ไม่แปรปรวนของความยากจน

$Y=1$ เป็นครัวเรือนที่แปรปรวนของความยากจน

แบบจำลองโพรบิท

ผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความเปราะบางสู่ความยากจนของครัวเรือนตัวอย่างด้วยแบบจำลองโพรบิท พบว่า

ที่มาของความเสี่ยง

สัดส่วนสมาชิกที่เจ็บป่วยของครัวเรือน (SICK) มีความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกันกับความน่าจะเป็นที่จะเปราะบางสู่ความยากจนของครัวเรือนตัวอย่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 90 นั่นคือ เมื่อสัดส่วนสมาชิกที่เจ็บป่วยของครัวเรือนเพิ่มขึ้น ความเปราะบางสู่ความยากจนจะเพิ่มขึ้นด้วย เนื่องจากปัญหาสุขภาพเป็นปัจจัยสำคัญที่บั่นทอนความสามารถในการแสวงหารายได้ของสมาชิกในครัวเรือน และอาจต้องสูญเสียค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลด้วย

ทรัพยากรเพื่อบรรเทาความเสี่ยง

จำนวนสมาชิกในครัวเรือน (HHSIZE) มีความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกับความเปราะบางสู่ความยากจนของครัวเรือนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 99 หมายความว่าจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเพิ่มขึ้นระดับความเปราะบางสู่ความยากจนจะเพิ่มขึ้นตามไปด้วย โดยทั่วไปจำนวนสมาชิกของครัวเรือนจะสะท้อนจำนวนแรงงานที่ช่วยนำพารายได้มาสู่ครัวเรือน แต่จากการศึกษาในครั้งนี้จำนวนสมาชิกของครัวเรือนสะท้อนภาระพึ่งพิงของครัวเรือน กล่าวคือครัวเรือนตัวอย่างที่มีสมาชิกอาศัยอยู่ร่วมกันจำนวนมากโดยส่วนใหญ่ เนื่องจากมีรายได้ไม่เพียงพอที่จะแยกครอบครัวออกไปทำมาหากินเลี้ยงตัวเอง จึงต้องอาศัยอยู่ร่วมกับญาติพี่น้องเพื่อลดค่าใช้จ่ายในด้านต่างๆ

จำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่กำลังศึกษาหรือจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาขึ้นไป (EDUSEC) มีความสัมพันธ์ในทิศทางตรงข้ามกับความเปราะบางสู่ความยากจนของครัวเรือนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 นั่นคือ จำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่กำลังศึกษาหรือจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาขึ้นไปเพิ่มขึ้น ความเปราะบางสู่ความยากจนจะลดลง เนื่องจากการศึกษาเป็นคุณสมบัติที่สำคัญทำให้แรงงานของครัวเรือนมีงานทำและมีรายได้สำหรับใช้จ่ายเพื่อการบริโภค

มูลค่าทรัพย์สินเพื่อการผลิตด้านการเกษตรและนอกเหนือจากการเกษตร มีความสัมพันธ์ในทิศทางตรงข้ามกับความน่าจะเป็นที่จะเปราะบางสู่ความยากจนของครัวเรือนตัวอย่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 99 หมายความว่า ถ้าครัวเรือนมีทรัพย์สินเพื่อการผลิตด้านการเกษตรและนอกเหนือจากการเกษตรมากขึ้น ความเปราะบางสู่ความยากจนจะลดลง

เงินออมมีความสัมพันธ์ในทิศทางตรงข้ามกับความน่าจะเป็นที่จะเปราะบางสู่ความยากจนของครัวเรือนตัวอย่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 99 หมายความว่า ถ้าครัวเรือนมีเงินออมไว้มากขึ้น ความเปราะบางสู่ความยากจนจะลดลง

เทคนิควิธีการจัดการความเสี่ยง

รายได้จากภาคการเกษตร (AGRINC) ไม่มีอิทธิพลต่อความน่าจะเป็นที่จะเปราะบางสู่ความยากจนของครัวเรือน เนื่องจากค่าสัมประสิทธิ์ที่ประมาณได้ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่นมากกว่าร้อยละ 90

รายได้จากนอกภาคการเกษตร (NONFARM) มีความสัมพันธ์ในทิศทางตรงข้ามกับความน่าจะเป็นที่จะเปราะบางสู่ความยากจนของครัวเรือนตัวอย่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 99 ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานรายได้จากนอกภาคการเกษตร เมื่อรายได้จากส่วนนี้สูงขึ้น ความเปราะบางสู่ความยากจนของครัวเรือนจะลดลง เนื่องจากการประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตรให้ผลตอบแทนสูงกว่าการทำเกษตรกรรมของครัวเรือนในพื้นที่ศึกษา ครัวเรือนที่มีรายได้ในส่วนนี้มาก จึงมีความสามารถใช้จ่ายเพื่อการบริโภคและสั่งสมความมั่งคั่งในรูปของเงินออมและทรัพย์สินได้มากกว่า

เงินกู้เพื่อการลงทุนด้านการเกษตรและนอกเหนือจากการเกษตร (BORR) มีความสัมพันธ์ในทิศทางตรงข้ามกับความน่าจะเป็นที่จะเปราะบางสู่ความยากจนของครัวเรือนตัวอย่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 99 หมายความว่า ถ้าครัวเรือนมีเงินลงทุนจากการกู้ยืมมากขึ้น ความเปราะบางสู่ความยากจนจะลดลง

ตารางที่ 25 การวิเคราะห์สมการความแปรปรวนสู่ความยากจนของครัวเรือนตัวอย่างจังหวัด
อุบลราชธานี ปีพ.ศ.2549/50 ด้วยแบบจำลองโพรบิต

ตัวแปรอิสระ	ตัวแปรตาม v_{ht}		
	ค่าสัมประสิทธิ์	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	z-value
NONFARM	-0.0141185	0.0021265	-6.64***
HHSIZE	0.4268079	0.040983	10.41***
EDUSEC	-0.4228928	0.1651792	-2.56**
AGRINC	-0.0041484	0.0029338	-1.41 ^{ns}
SICK	0.3024157	0.1734408	1.74*
BORR	-0.003071	0.0007755	-3.96***
PROAST	-0.002247	0.0004442	-5.06***
SAVING	-0.0061666	0.0021916	-2.81***
ค่าคงที่	-0.6347126	0.2268445	-2.8***
Number of observations	968		
Log likelihood	-468.065		
LR chi2	396.8		
Prob > chi2	0.000		
Pseudo R2	0.2988		

หมายเหตุ: *** หมายถึง มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 99

** หมายถึง มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95

* หมายถึง มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 90

^{ns} หมายถึง ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

จากผลการประมาณแบบจำลองการบริโภคในอนาคตและการคาดคะเนระดับความ
แปรปรวนสู่ความยากจนของครัวเรือน สามารถจำแนกครัวเรือนตัวอย่างตามสถานะความยากจน
ในปัจจุบัน ระดับการบริโภคที่ คาดหมายในอนาคต และระดับความแปรปรวนสู่ความยากจน
ออกเป็น 4 กลุ่ม (ภาพที่ 7) ดังนี้

1. คริวเรือนยากจนซ้ำซาก (chronically poor) คือ คริวเรือนเปราะบางสู่ความยากจนที่ระดับการบริโภคที่สำรวจในปัจจุบัน และระดับการบริโภคที่คาดหมายในปีถัดไปต่ำกว่าเส้นความยากจน คิดเป็นร้อยละ 39.26 ของคริวเรือนตัวอย่างทั้งหมด

2. คริวเรือนเปราะบางสู่ความยากจนซ้ำซาก (vulnerability to chronically poor) คือ คริวเรือนเปราะบางสู่ความยากจนที่ระดับการบริโภคที่สำรวจในปัจจุบันสูงกว่าเส้นความยากจน แต่ระดับการบริโภคที่คาดหมายในปีถัดไปกลับต่ำกว่าเส้นความยากจน คิดเป็นร้อยละ 18.38 ของคริวเรือนตัวอย่างทั้งหมด

3. คริวเรือนยากจนชั่วคราวที่มีโอกาสตกสู่ภาวะความยากจนต่ำ (frequently poor) คือ คริวเรือนไม่เปราะบางสู่ความยากจนที่ระดับการบริโภคที่สำรวจในปีปัจจุบัน และระดับการบริโภคที่คาดหมายในปีถัดไปต่ำกว่าเส้นความยากจน คิดเป็นร้อยละ 12.50 ของคริวเรือนตัวอย่างทั้งหมด

4. คริวเรือนที่ไม่จนและไม่เปราะบางสู่ความยากจน (non vulnerable non poor) คือ คริวเรือนไม่เปราะบางสู่ความยากจนที่ระดับการบริโภคที่สำรวจในปีปัจจุบัน และระดับการบริโภคที่คาดหมายในปีถัดไปสูงกว่าเส้นความยากจน คิดเป็นร้อยละ 29.86 ของคริวเรือนตัวอย่างทั้งหมด

		สถานะความยากจนในปัจจุบัน			เป็นกลุ่มเปราะบางแต่ได้แก้ไข
		จน	ไม่จน		
ความเปราะบางสู่ความยากจนของคริวเรือน	เปราะบางสู่ความยากจน ร้อยละ 57.64	คริวเรือนยากจนซ้ำซาก ร้อยละ 39.26	คริวเรือนเปราะบางสู่ความยากจนซ้ำซาก ร้อยละ 18.38	ต่ำกว่าเส้นความยากจนร้อยละ 57.64	
	ไม่เปราะบางสู่ความยากจน ร้อยละ 42.36	คริวเรือนยากจนชั่วคราวที่มีโอกาสตกสู่ภาวะความยากจนต่ำร้อยละ 12.50	คริวเรือนที่ไม่จนและไม่เปราะบาง ร้อยละ 29.86	สูงกว่าเส้นความยากจนร้อยละ 42.36	

ภาพที่ 8 สัดส่วนของคริวเรือนจำแนกตามสถานะความยากจนในปัจจุบัน ระดับการบริโภคที่คาดหมายในอนาคต และระดับความเปราะบางสู่ความยากจน

ผลการคาดคะเนระดับความเปราะบางสู่ความยากจนของครัวเรือนตัวอย่าง พบว่า ระดับความเปราะบางสู่ความยากจนเฉลี่ยของครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมดเท่ากับ 0.57 โดยคุณลักษณะของครัวเรือนที่เปราะบางสู่ความยากจน อายุหัวหน้าครัวเรือนและจำนวนสมาชิกของครัวเรือนเฉลี่ยมากกว่าครัวเรือนที่ไม่เปราะบางสู่ความยากจน นอกจากนี้เมื่อพิจารณารายได้จำแนกตามแหล่งที่มาของรายได้ซึ่งประกอบด้วย รายได้จากภาคการเกษตร และรายได้จากนอกภาคการเกษตร อันได้แก่ รายได้จากการเป็นแรงงานรับจ้าง รายได้จากการเป็นพนักงานในภาคอุตสาหกรรมและบริการ รายได้จากการเป็นข้าราชการและพนักงานประจำ รายได้จากการประกอบธุรกิจ เงินช่วยเหลือจากภาครัฐ เงินที่เพื่อนหรือญาติส่งให้ ดอกเบี้ยเงินออมและเงินที่ให้กู้ ผลตอบแทนที่ไม่เป็นตัวเงินจากที่อยู่อาศัย พบว่า ครัวเรือนที่ไม่เปราะบางสู่ความยากจนจะมีรายได้เฉลี่ยจากแต่ละแหล่งสูงกว่าครัวเรือนที่เปราะบางสู่ความยากจน ยกเว้นรายได้จากการเกษตรและรายได้จากการเป็นแรงงานรับจ้าง เนื่องจากรายได้ส่วนนี้เป็นรายได้ที่ไม่แน่นอน (ตารางที่ 25)

จากการศึกษาปัจจัยที่บรรเทาความเปราะบางสู่ความยากจน พบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการบรรเทาความเปราะบางสู่ความยากจนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่นมากกว่าร้อยละ 90 เรียงลำดับตามขนาดความสัมพันธ์ ดังนี้ จำนวนสมาชิกที่กำลังศึกษาหรือจบการศึกษา ระดับมัธยมศึกษาขึ้นไป รายได้นอกภาคการเกษตร เงินออม เงินกู้ยืมเพื่อการลงทุนด้านการเกษตร และนอกเหนือการเกษตร มูลค่าทรัพย์สินเพื่อการผลิตด้านการเกษตรและนอกเหนือจากการเกษตร

ตารางที่ 26 คุณลักษณะด้านเศรษฐกิจและสังคมจำแนกตามความเปราะบางสู่ความยากจนของ
ครัวเรือนตัวอย่าง จ.อุบลราชธานี ปีพ.ศ.2549/50

	เปราะบางสู่ ความยากจน	ไม่เปราะบางสู่ ความยากจน	ครัวเรือนทั้งหมด
ความเปราะบางสู่ความยากจนเฉลี่ย	0.68	0.30	0.57
สัดส่วนครัวเรือนที่มีรายได้หลักจาก			
นอกภาคการเกษตร (ร้อยละ)	50.87	49.13	35.54
สัดส่วนครัวเรือนที่มีรายได้หลัก			
จากภาคการเกษตร (ร้อยละ)	61.38	38.62	64.46
อายุหัวหน้าครัวเรือนเฉลี่ย (ปี)	57	52	55
จำนวนสมาชิกของครัวเรือนเฉลี่ย (คน)	5	3	4
รายได้จากการเกษตรเฉลี่ย (บาท/คน/ปี)	7,025	13,265	9,668
รายได้จากการเป็นแรงงานรับจ้างเฉลี่ย			
(บาท/คน/ปี)	1,050	580	851
รายได้จากการเป็นพนักงานในภาค			
อุตสาหกรรมและบริการเฉลี่ย (บาท/คน/ปี)	3,636	6,812	4,981
รายได้จากการเป็นข้าราชการ			
และพนักงานประจำเฉลี่ย (บาท/คน/ปี)	361	10,789	4,778
รายได้จากการประกอบธุรกิจเฉลี่ย (บาท/คน/ปี)	2,805	14,303	7,675
เงินช่วยเหลือจากภาครัฐเฉลี่ย (บาท/คน/ปี)	455	765	587
เงินที่เพื่อนหรือญาติส่งให้เฉลี่ย (บาท/คน/ปี)	3,569	10,176	6,367
ดอกเบี้ยเงินออมและเงินที่ให้ผู้เฉลี่ย			
(บาท/คน/ปี)	81	573	289
ผลตอบแทนที่ไม่เป็นตัวเงิน			
จากที่อยู่อาศัยเฉลี่ย (บาท/คน/ปี)	4,036	14,241	8,358
รายได้เฉลี่ย (บาท/คน/ปี)	23,020	71,505	43,556
ค่าใช้จ่ายเฉลี่ย (บาท/คน/ปี)	15,081	33,221	22,764

บทที่ 6

สรุปและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

ความยากจนเป็นปัญหาที่บั่นทอนความเจริญของสังคมไทยมายาวนาน จนกระทั่งรัฐบาลมีการประกาศให้การแก้ปัญหาความยากจนเป็นวาระแห่งชาติในปีพ.ศ. 2549 คริวเรือนได้รับประโยชน์จากนโยบายแก้ปัญหาความยากจนในลักษณะการเยียวยาภายหลังจากปัญหาเกิดขึ้นแล้ว หลังจากโครงการให้ความช่วยเหลือสิ้นสุดลงหรือเมื่อคริวเรือนเผชิญเหตุการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อลบจนต้องลดระดับการบริโภคอีกในเวลาต่อมา คริวเรือนก็จะตกสู่ภาวะความยากจนซ้ำอีก วัฏจักรความยากจนนี้จะยังคงอยู่ตราบเท่าที่วิธีการแก้ปัญหาความยากจนบรรลุเป้าหมายเพียงเพื่อให้คริวเรือนมีสถานะความเป็นอยู่ดีขึ้นช่วงขณะหนึ่ง ไม่สามารถสร้างรากฐานที่มั่นคงให้คริวเรือนสามารถป้องกัน หลีกเลีย้ง และจัดการกับผลกระทบของปัญหาได้ด้วยตนเองในระยะยาว โดยปกติแต่ละคริวเรือนต้องดำรงชีวิตอยู่ภายใต้ความเสี่ยง ซึ่งเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้คริวเรือนมีความน่าจะเป็นที่จะได้รับสวัสดิการต่ำลงจนกระทั่งตกสู่ภาวะความยากจน หมายความว่า ณ ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งคริวเรือนอาจมีความสามารถแสวงหารายได้มากเพียงพอ ทำให้สมาชิกในคริวเรือนมีคุณภาพชีวิตที่ดี แต่เมื่อเวลาผ่านไปคริวเรือนต้องเผชิญความเสี่ยง โดยทั่วไปเมื่อเผชิญความเสี่ยงคริวเรือนจะปรับเปลี่ยนระดับการออม รูปแบบการจัดสรรทรัพยากรเพื่อประกอบกิจกรรมต่างๆ ในการแสวงหารายได้เพื่อจัดหรือบรรเทาความเสี่ยง และท้ายที่สุดหากคริวเรือนไม่สามารถรักษาระดับการบริโภคให้คงเดิมได้ ก็จะทำให้สวัสดิการของคริวเรือนลดลงจนกระทั่งตกสู่ภาวะความยากจน

ความคิดที่ว่าภาคการเกษตรเท่านั้นที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจในชนบทดูเหมือนจะล้าสมัยแล้วในปัจจุบัน เนื่องจากสัดส่วนรายได้นอกภาคการเกษตรของคริวเรือนเกษตรกรแถบประเทศกำลังพัฒนาสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง แรงจูงใจในการประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตรของแต่ละคริวเรือนมีมากหรือน้อยแตกต่างกัน ไปตามสถานะแวดล้อมรอบๆคริวเรือน (setting) และระดับชั้นรายได้ของคริวเรือน (income group) โดยคริวเรือนเลือกที่จะจัดสรรแรงงานเพื่อประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตรด้วยเป้าหมาย 2 ประการ คือ 1. เพื่อสะสมรายได้และ

ทรัพย์สิน 2. เพื่อหลีกเลี่ยงผลกระทบจากการที่ภาคการเกษตรเกิดภาวะซบเซา และผลักดันให้ครัวเรือนหลุดพ้นจากความยากจน

การศึกษาในครั้งนี้พิจารณาความเปราะบางสู่ความยากจนจากค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคเปรียบเทียบกับเส้นความยากจน ดังนั้นการส่งเสริมให้ครัวเรือนมีความสามารถใช้จ่ายเพื่อการบริโภคได้มากขึ้น ก็จะช่วยบรรเทาความเปราะบางสู่ความยากจน ครัวเรือนจะสามารถใช้จ่ายเพื่อการบริโภคได้เพิ่มขึ้นหากมีการส่งเสริมให้สมาชิกในครัวเรือนมีงานทำเพื่อช่วยเพิ่มรายได้ให้ครัวเรือน, ส่งเสริมการศึกษาของสมาชิกในครัวเรือน, ส่งเสริมโอกาสในการเข้าถึงแหล่งเงินทุน ส่งเสริมการส่งมทรัพย์สินในรูปของที่อยู่อาศัยและสร้างความเสมอภาคเท่าเทียมในด้านรายได้

ในทางกลับกัน ปัจจัยบางประการเป็นอุปสรรคให้ครัวเรือนไม่มีความสามารถใช้จ่ายเพื่อการบริโภค ประกอบด้วย หัวหน้าครัวเรือนเป็นผู้สูงอายุ, ครัวเรือนขนาดใหญ่, ถึงแม้การที่ครัวเรือนมีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนมาก ทำให้มีโอกาสดวงหารายได้มากขึ้นจากจำนวนแรงงานของครัวเรือนที่มีมากขึ้น แต่โดยทั่วไปครัวเรือนตัวอย่างที่เป็นครอบครัวขนาดใหญ่ นั้น สัดส่วนสมาชิกที่อยู่ในภาวะพึ่งพิงจะมีมาก ทั้งนี้เนื่องจากไม่สามารถทำมาหากินเลี้ยงตัวเองได้ หรืออาจมีงานทำพอเลี้ยงตัวเองได้แต่ต้องอยู่ร่วมกันกับญาติพี่น้องเพื่อลดค่าใช้จ่ายที่จำเป็นบางอย่าง เช่น ค่าอาหาร ค่าที่พักอาศัย การที่ต้องแบ่งกันกินแบ่งกันใช้ระหว่างสมาชิกหลายคน ทำให้ครัวเรือนที่มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนมากมีค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคต่อหัวต่ำลง, ระยะทางจากหมู่บ้านถึงตัวจังหวัด

เมื่อพิจารณาระดับความเปราะบางสู่ความยากจน พบว่า ครัวเรือนที่เปราะบางสู่ความยากจนมีจำนวนร้อยละ 59 หรือประมาณ 3 ใน 5 ของครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมด เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบตามแหล่งที่มาของรายได้หลัก พบว่า ครัวเรือนประมาณครึ่งหนึ่งของกลุ่มที่มีรายได้หลักจากนอกภาคการเกษตรเปราะบางสู่ความยากจน ส่วนกลุ่มที่มีรายได้หลักจากภาคการเกษตร ครัวเรือนประมาณ 3 ใน 5 เปราะบางสู่ความยากจน

ปัจจัยที่ช่วยบรรเทาความเปราะบางสู่ความยากจนของครัวเรือน ประกอบด้วย ส่งเสริมให้สมาชิกในครัวเรือนมีการศึกษาสูงถึงระดับที่สามารถนำวิชาความรู้ไปเป็นพื้นฐานในการประกอบอาชีพได้ เนื่องจากการศึกษาช่วยให้แรงงานของครัวเรือนสามารถผ่านข้อจำกัดด้านคุณสมบัติต่างๆ ในการรับเข้าทำงาน จากการศึกษาสภาพเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พบว่า หัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่ประมาณ 4 ใน 5 ของครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมด จบการศึกษาในระดับ

ประถมศึกษาเท่านั้น และจำนวนปีการศึกษาเฉลี่ยของสมาชิกที่มีงานทำเท่ากับ 6.38 ปี ครัวเรือนที่มีสมาชิกที่มีงานทำจบการศึกษาหรือกำลังศึกษาในระดับมัธยมศึกษาขึ้นไปมีเพียงร้อยละ 9 ของครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมด

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากผลการศึกษาจะเห็นว่ากว่าครึ่งหนึ่งจากครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมดประสบปัญหาความยากจน ดังนั้น เพื่อป้องกันไม่ให้ครัวเรือนเหล่านี้ตกสู่ภาวะความยากจนในอนาคต ควรพิจารณาปัจจัยที่ช่วยบรรเทาความเปราะบางสู่ความยากจน ดังนี้

1. ควรส่งเสริมให้ครัวเรือนมีรายได้นอกภาคการเกษตร เพื่อเพิ่มรายได้และความมั่นคงให้กับครัวเรือน เนื่องจากโอกาสที่ครัวเรือนจะประสบปัญหาความยากจนลดลง เมื่อรายได้นอกภาคการเกษตรสูงขึ้น

2. ควรส่งเสริมให้สมาชิกของครัวเรือนมีการศึกษาเทียบเท่าหรือสูงกว่าระดับมัธยมศึกษา จะทำให้โอกาสที่ครัวเรือนจะประสบปัญหาความยากจนลดลง จากการศึกษาครัวเรือนตัวอย่าง พบว่าครัวเรือนที่มีสมาชิกที่มีงานทำและกำลังศึกษาหรือจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาขึ้นไปยังมีสัดส่วนเพียงร้อยละ 9 ของครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมด ดังนั้น รัฐควรมีบทบาทในการส่งเสริมการศึกษา และลดข้อจำกัดที่ทำให้ครัวเรือนไม่สามารถส่งบุตรหลานเข้าเรียนในระดับสูงได้

3. ควรสนับสนุนให้ครัวเรือนมีความสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนเพื่อการลงทุนทั้งในภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตร เนื่องจากครัวเรือนที่กู้ยืมเพื่อลงทุนมากขึ้น โอกาสที่จะประสบปัญหาความยากจนจะต่ำลง

ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษารั้งต่อไป

การศึกษารั้งนี้ยังมีข้อจำกัดหลายประการ หากการศึกษารั้งต่อไปสามารถแก้ปัญหาเหล่านี้ได้ จะทำให้ผลการคาดคะเนระดับความเปราะบางสู่ความยากจนของครัวเรือน และการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการบรรเทาความเปราะบางสู่ความยากจนมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

1. ข้อมูลที่จำเป็นสำหรับการประมาณแบบจำลองการบริโภคเพื่อคาดคะเนระดับความเปราะบางสู่ความยากจนมีค่อนข้างจำกัด ในทางสถิติการคาดคะเนค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคในอนาคตควรใช้ข้อมูลอนุกรมเวลา (panel data) การศึกษารั้งต่อไปหากมีแหล่งข้อมูลอนุกรมเวลาที่มีการเก็บข้อมูลที่จำเป็นสำหรับการประมาณแบบจำลองการบริโภคเพื่อคาดคะเนระดับความเปราะบางสู่ความยากจน จะทำให้ผลการคาดคะเนระดับความเปราะบางสู่ความยากจน และการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการบรรเทาความเปราะบางสู่ความยากจนของครัวเรือน มีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น

2. ปัจจัยด้านอื่นๆ ที่จำเป็นในการประมาณแบบจำลองการบริโภคในอนาคต เพื่อคาดคะเนระดับความเปราะบางสู่ความยากจนของครัวเรือน นอกเหนือจากที่นำมาใช้ในการศึกษารั้งนี้ยังมีหลายประเด็น อาทิเช่น ข้อมูลเกี่ยวกับช็อกในระดับชุมชน (covariate shocks) การศึกษารั้งต่อไปหากมีการสำรวจข้อมูลและนำมาใช้เพื่อวิเคราะห์แบบจำลองการบริโภคในอนาคต จะทำให้ผลการคาดคะเนระดับความเปราะบางสู่ความยากจนมีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น

เอกสารและสิ่งอ้างอิง

กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. 2546. ระบบเกษตรผสมผสาน. 71 หน้า.

กองโภชนาการ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข. 2546. ปริมาณพลังงานและโปรตีนที่ควรได้รับ
ประจำวัน (Online). <http://nutrition.anamai.moph.go.th/dri.htm>, 19 ตุลาคม 2550.

พฤษย์ เถาว์ถวิล. 2548. ปฏิบัติการพอเพียง (Online). <http://www.prachathai.com/05web/th/home/page2.php>, 29 พฤศจิกายน 2548.

ยรรยงค์ โนนู่เขตโขง. 2549. การวิเคราะห์การกระจายรายได้และภาวะความยากจนของครัวเรือน
สมาชิกสหกรณ์เกษตรในจังหวัดนครพนม . วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2550ก. สถิติข้อมูลความยากจน
และการกระจายรายได้ปี 2531-2549 (Online).

http://poverty.nesdb.go.th/poverty_new/doc/news/wanee_20071129054053.xls,
4 ธันวาคม 2550.

_____. 2550ข. ศัพท์ความยากจน (Online). [http:](http://poverty.nesdb.go.th/poverty_new/default.aspx)

[//poverty.nesdb.go.th/poverty_new/default.aspx](http://poverty.nesdb.go.th/poverty_new/default.aspx), 4 ธันวาคม 2550.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2549. ความรู้เกี่ยวกับแผนที่ความยากจนของประเทศไทย (Online).

http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/service/poverty/thai_poverty.pdf,
16 กรกฎาคม 2550.

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. 2549. รายงานฉบับสมบูรณ์การประเมินความเสี่ยงและ
ความเปราะบางทางสังคม: การวัดภาวะความยากไร้และความเปราะบางสังคม สู่
แนวทางนำไปปฏิบัติได้ในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร.

สมชัย จิตสุชน. 2545. “ความยากจนคืออะไร และวัดได้อย่างไร.” วารสารรายงานที่ดีอาร์ไอ.
(32): 3-16.

สมชัย จิตสุชน และ จิราภรณ์ แผลงประพันธ์. 2547. การปรับปรุงเส้นความยากจนทางการ.
สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.

Calvo, C. and S. Dercon. 2005. **Measuring Individual Vulnerability**. Oxford University: 1-30.

Chaudhuri, S., J. Jalan, and A. Suryahadi. 2002. **Assessing Household Vulnerability to
Poverty from Cross-sectional Data: A Methodology and Estimates from
Indonesia**. Columbia University, Discussion Paper 0102-52. 1-25.

Christiaensen, L. J. and K. Subbarao. 2004. **Toward an Understanding of Household
Vulnerability in Rural Kenya**. World Bank Policy Research Working Paper 3326.
1-43.

Dercon, S., Hoddinott, J. and Woldehanna, T. 2005. “Shocks and Consumption in 15 Ethiopian
Villages, 1999-2004.” **Journal of African Economies** 14 (4): 1-31.

Elbers, C. and J. W. Gunning. 2003. **Vulnerability in a Stochastic Dynamic Model**.
Amsterdam University: 1-26.

Hoddinott, J. and A. Quisumbing. 2003. **Methods for Microeconomic Risk and
Vulnerability Assessments**. Social Protection Discussion Paper Series: 1-47.

Ligon, E. and L. Schechter. 2003. **Measuring Vulnerability**. The Economic Journal. 113:
C95-C102